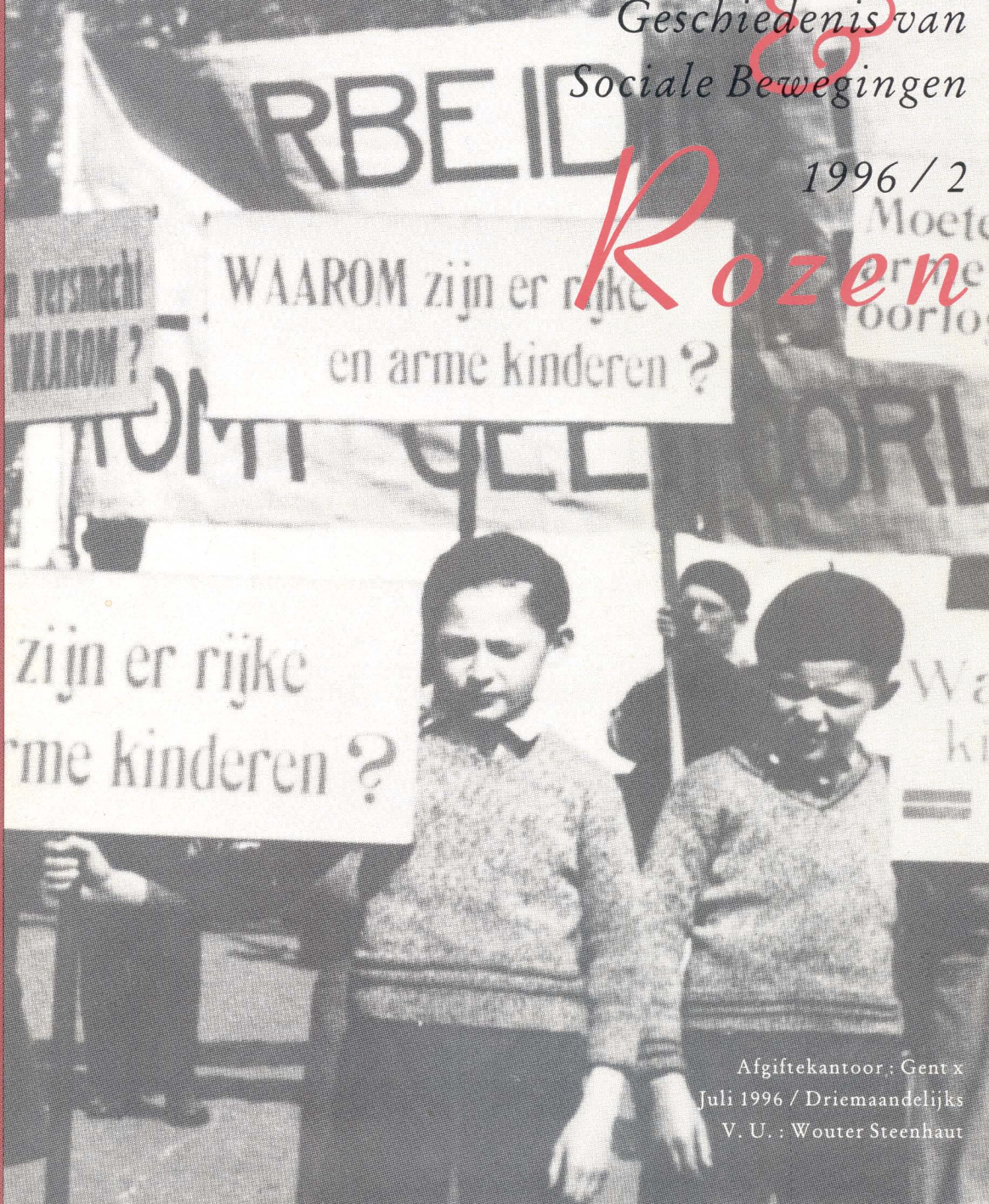


Brood

Tijdschrift voor de
Geschiedenis van
Sociale Bewegingen

1996 / 2

Rozen



Afgiftekantoor : Gent x
Juli 1996 / Driemaandelijks
V. U. : Wouter Steenhaut

Brood

*Tijdschrift voor de
Geschiedenis van
Sociale Bewegingen*

1996 / 2

Rozen

Brood & Rozen

Tijdschrift voor de Geschiedenis van Sociale Bewegingen

V.U. Wouter Steenhaut, Bagattenstraat 174, 9000 GENT

Driemaandelijks tijdschrift uitgegeven door het
Archief en Museum van de Socialistische Arbeidersbeweging,
Bagattenstraat 174, 9000 Gent,
Tel. : 09/224.00.79
Fax: 09/233.67.11

Openingsuren van het AMSAB en het CLM
Gent : maandag t.e.m. vrijdag 9 - 12 u; 13 - 17 u.
Antwerpen : maandag t.e.m. vrijdag 9 - 12 u; 13 - 16 u.

Voorzitter : Prof. Dr. Herman Balthazar

Directeur : Dr. Wouter Steenhaut

Hoofredactie : Dr. Guy Vanschoenbeek

Eindredactie : Ludwine Soubry

Redactiesecretariaat : Michèle Beernaerts


Kernredactie : Piet Creve, Katrien Cuypers, Ludwine Soubry, Guy Vanschoenbeek, Martine Vermandere

Fotografie en iconografie : Geert Bonne, Rita Calcoen, Nathalie De Meester, Brigitte De Mulder,
Hendrik Ollivier, Mario Van Driessche

Vormgeving : Patricia Rau

Verzending en abonnementen : Luc Beirnaert, Gwendolina Van Hoecke

Advertenties: Peggy Bamps

Druk : Druk in de weer, Blekersdijk 12, 9000 Gent 

Lid- en abonnementsgeld :

Losse nummers : 150,- fr.

Lidgeld AMSAB : de leden ontvangen "Brood & Rozen" en "IALHI newsletter",
en krijgen korting op de AMSAB - publikaties

Individueel lidgeld : 600,- fr.

Organisaties : 1.500,- fr.

Op rekeningnummers

870-0007163-48 // 123-6105500-65 van AMSAB v.z.w., Bagattenstraat 174, 9000 GENT

870-0005629-66 van AMSAB-Centrum Louis Major, Lange Nieuwstraat 22, 2000 ANTWERPEN

In dit nummer bijdragen van : Paul Aron, Bert Boeckx, Piet Creve, Katrien Cuypers, Josée De Clerck,
Rik De Coninck, Brigitte De Mulder, Bart De Nil, Bart De Wilde, Wis Geysen, Rik Hemmerijckx, Johan
Neyt, Hendrik Ollivier, Luc Peiren, Wouter Steenhaut, Marcel van der Linden, Geert Van Goethem,
Guy Vanschoenbeek, Paule Verbruggen, Martine Vermandere

Editio	4
Dossier	Het zijn rode honden maar wat blaffen ze mooi. Omtrent de geschiedenis van de Vlaamse sociaal-democratische arbeiderscultuur(beweging)	7
Portret	Un poète dans le siècle : Emile Verhaeren (1855-1916)	23
Bijdrage	Cyriel Buysse en het biefstuksocialisme	27
Theorie	Het nut van de "Rational choice" theorie voor de geschiedschrijving van de arbeidersbeweging	34
Bronnen	Het archief van de War Resisters' International	43
	Archief van de Centrale der Boek- en Papiernijverheid van België	45
	Het archief van de Centrale der Voeding- en Hotelarbeiders- Gewestelijke afdeling Antwerpen	46
	Elsegem, het hol van Pluto	47
	Archief van BSP/SP- Afdeling Kalmthout	48
Monumenta	Het Volkshuis van Sint-Niklaas	49
Bibliografie	De eerste honderd. Arbeiderscultuur in de AMSAB-bibliotheek	50
	Nieuwe aanwinsten	56
	Ennui. Verveling op het middaguur of op zoek naar de essentie van de historische ervaring	58
Kroniek	Tomorrow's social history : recent developments and perspectives of social history of the modern period	60
	AMSAB op internationale wegen	73
	Vaandels ruisen, vuisten groeten. 100 jaar socialistische beweging in Sint-Niklaas	74
	Het Atlantisme van de Nederlandse sociaal-democraten	75
	Publikaties	77
	Ingezonden mededeling	77
Kortverhaal	We want bread and roses too : de staking in Lawrence (USA), 1912	78

EDITO

Het verschijnen van *BROOD & ROZEN* werd positief ontvangen. Een mooie bespreking door Daniel Van Acker in het Nieuwsblad, schriftelijke felicitaties uit Kansas, Nederland, Australië, van medewerkers van de ULB en het Algemeen Rijksarchief, mondelinge gelukwensen van collega's op de "Dag van de Nieuwste Geschiedenis" en de eerste "European Social Science and History Conference", én van onze collega's van KADOC en het Liberaal Archief.

Men vroeg uiteraard wat meer uitleg bij de literaire titel. Dat euvel wordt verholpen met een **kort verhaal over de "Lawrence Strike" in 1912**, waar vrouwen de slogan "We want bread and roses too" lanceerden.

We zetten de thematische benadering voort met een **dossier rond "arbeiderscultuur"**, een bijdrage van Paul Aron, specialist van de Franstalige arbeidersliteratuur in ons land, en een onderzoeksbericht van Bart De Nil (Universiteit Gent) over "Cyriel Buysse en het biefstukken-socialisme".

Marcel van der Linden (Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis) brengt het debat over de sociale bewegingen op een theoretisch plan, met een bijdrage over **de theorie van de "rational choice"** - anders gezegd het "welbegrepen eigenbelang" - die eerder verscheen in het helaas ter ziele gegane "Bulletin voor de geschiedenis van de Nederlandse arbeidersbeweging". Maar onze collega's uit het Noorden zijn uiteraard welkom in ons tijdschrift, dat terug aanknoopt bij de Grootnederlandse traditie in de sociaal-democratie, zoals in de tijd van Edmond Van Beveren, Nellie Van Kol en Ferdinand Domela Nieuwenhuis.

Voorts vindt U de gebruikelijke rubrieken "**Bronnen**" en "**Bibliografie**" en een "**Monumentum**" over het **Volkshuis van Sint-Niklaas**.

Onze **kroniek** is haast integraal gewijd aan het belangrijke colloquium "**Tomorrow's Social History**" (Vrije Universiteit Brussel), waar een horde verslaggevers van AMSAB/TGSB aanwezig was.

Volgende nummers zijn gewijd aan het **thema "Vrouwenbeweging: oude of nieuwe sociale beweging?"** (TGSB 1996, 3, verschijnt in september) en het **thema "Nationalisme en etniciteit in verhouding tot de sociale bewegingen"** (TGSB 1996, 4, verschijnt in december) met bijdragen van o.a. Carl Strikwerda (University of Kansas, USA) en Ray Markey (University of Wollongong, Australië) en een uitgebreid **verslag van de eerste "European Social Science and History Conference"** in Leeuwenhorst (Nederland).

BROOD & ROZEN wordt samengesteld door de volgende ploeg: Ludwine Soubry, Patricia Rau, Michèle Beernaerts, Piet Creve, Katrien Cuypers, Martine Vermandere, Guy Vanschoenbeek. Een speciale vermelding verdient de Gentse coöperatieve drukkerij "**DRUK IN DE WEER**" die de uitgave verzorgt.

Voor het overige: dank aan Bob, Carl, Luc, Sven en alle anderen die ons aanmoedigden om verder te gaan op de ingeslagen weg.

DE REDACTIE



*Musical en populaire revues : oeroud volksvermaak of integraal onderdeel
van de arbeiderscultuur (collectie Vankenhove)*

DOSSIER

Het zijn rode honden, maar wat blaffen ze mooi

Omtrent de geschiedenis van de Vlaamse sociaal-democratische arbeiderscultuur(beweging) ⁽¹⁾

Guy Vanschoenbeek, wetenschappelijk stafmedewerker (AMSAB)

In de ons omringende landen, en meer bepaald in Duitsland, is de studie van de arbeiderscultuur sedert enkele jaren één van de nieuwe richtingen in het sociaal-historisch onderzoek (2). Die aandacht sluit naadloos aan op de herwaardering van het culturele in de sociale geschiedenis in het algemeen : culturele i.p.v. structurele benaderingen winnen de laatste jaren veld. Met deze korte bijdrage wil ik een eerste status quaestionis maken van de problematiek in Vlaanderen "partim : de sociaal-democratie", een aantal methodologische opmerkingen formuleren, én een probleemstelling en enkele krachtlijnen voor het onderzoek poneren. In bijlage geef ik een concreet voorstel voor een verkennend onderzoek hieromtrent, onderzoek zoals het in het thesis "aanbod" van het AMSAB naar de verschillende universitaire seminaries voorkomt.

Het onderzoek naar de geschiedenis van de sociaal-democratische arbeiderscultuur in Vlaanderen : een status quaestionis

In Vlaanderen is vrij weinig onderzoek verricht naar de geschiedenis van de arbeiderscultuur, en meer bepaald de sub-culturele uitingen van de (sociaal-democratische) arbeidersbeweging. Als we de door Dr. Denise De Weerdts gepubliceerde bibliografieën overlopen merken we wel dat er heel wat socialistische "Heimatgeschichten" zijn

geproduceerd die een vrij groot gedeelte van het Vlaamse sociaal-democratische landschap in kaart brengen, en die ons een beeld geven van het socio-cultureel netwerk aan de basis of althans elementen ervan.

Afgezien van een aantal monografieën over BWP-federaties (Oostende, Leuven, Lokeren, Aalst, Brugge...) die als licentiaatsverhandelingen zijn geproduceerd in de historische seminaries van RUG, VUB en KUL ⁽³⁾, betreft het meestal hulde- of herdenkingsgeschriften van uiteenlopende kwaliteit.



Frisse jongens en meisjes van de Ajotters : ecologisme avant la lettre

Als men echter enkel op basis van deze geschriften het socio-culturele netwerk van de Vlaamse sociaal-democratie in kaart zou brengen, zou men reeds een eerste aanzet en een vrij indrukwekkend beeld krijgen van omvang en aard van de culturele werking van die beweging.

Daarnaast bestaan er ook monografieën over vrouwen-, jongeren- en vrijdenkersorganisaties die naar specifieke doelgroepen toe een socio-culturele werking ontwikkelden. Meer in het bijzonder denken we hier aan de Ajottersbeweging die hier te lande in de jaren twintig en dertig de plaatselijke vertegenwoordiger was van het zogenaamde "cultuursocialisme", dat uit Duitsland was overgewaaid.

Opmerkelijk is wel dat in syntheseswerken over de geschiedenis van de sociaal-democratische arbeidersbeweging nauwelijks aandacht wordt besteed aan het socio-culturele netwerk en de cultuurscheppende, -dragende of -vormende uitingen van de beweging. Uitzonderingen bevestigen die regel: in het werk "Honderd jaar socialisme,

een terugblik" in 1985 door het AMSAB gepubliceerd, wordt via iconografisch en fotografisch materiaal wel een impressie gegeven van dit socio-culturele leven. Er is nog het werk van Staf Hellemans dat de verzuiling en de grote sociale bewegingen in Europa sinds 1800 analyseert, en ook een eerste, ruwe schets bevat van het sociaal-democratische culturele organisatienetwerk⁽⁴⁾.

Daarnaast zijn er werken en monografieën die specifieke elementen of uitingen van dit socio-cultureel netwerk behandelen. Het arbeiderslied is, in navolging van Jaap Vandermerwe vrij grondig bestudeerd (maar toch bestaan er nauwelijks studies over de socialistische arbeiderskoren)⁽⁵⁾. De socialistische bibliotheekpolitiek werd meestal onderzocht in het kader van algemene studies over de bibliotheken in Vlaanderen⁽⁶⁾. Er zijn enkele zeldzame monografieën beschikbaar over toneelkringen, over de receptie van het werk of de relatie van schrijvers als Multatuli en Buysse met de beweging⁽⁷⁾. Er is werk gemaakt van de studie van de voorloper van de sociaal-democratische cultuurkoepel, de Centrale voor Arbeidersop-



De sociaal-democratische massacultuur vanuit een zijdelings perspectief

voeding ⁽⁸⁾. Er werden enkele verhandelingen met betrekking tot specifieke culturele uitingen van het Gentse socialisme voor 1914 geschreven ⁽⁹⁾. We beschikken voorts over enkele biografische notities over sociaal-democratische kunstenaars of fellow-travellers / artiesten ⁽¹⁰⁾. Anderen besteden dan weer aandacht aan de visie van Hendrik De Man over socialistische en proletarische cultuur.

In verscheidene projecten van het AMSAB kwamen (belangrijke) aspecten van sociaal-democratisch cultuurleven of -productie aan bod: "De Rode Verleiding" (over de socialistische propaganda-affiches), "Onder dak" (de volkshuizen in vergelijking met de katholiek-sociale gildehuizen), "Rode Glamour" (film en socialistische beweging) of nog over de hoogdag van de sociaal-democratische strijd- en feestcultuur, 1 Mei.

Een project inventarisatie van het sociaal-democratisch kunstpatrimonium werd opgezet maar staat nog steeds in de steigers ⁽¹¹⁾. AMSAB-

medewerkster Brigitte De Mulder, verantwoordelijk voor de afdeling Iconografie en conservatrice van het Museum van het AMSAB, bereidt een veelbelovend repertorium voor van de rode banistiek. Zij interpreteert vlaggen als "visuele informatiedragers". De geschiedenis van de socialistische vlaggen is immers "een kleurrijke en zeer originele spiegel" van het "groeien zelfbewustzijn van de arbeidersbeweging". De vlaggen zijn "stille getuigen van de rijkdom van de arbeiderscultuur", het is een materie "die in alle schakeringen de politieke en sociale context vertolkte". ⁽¹²⁾

Indien we die produktie in kaart brengen moeten we vaststellen dat de meer wetenschappelijk literatuur vooral aandacht heeft voor de "spectaculaire", eclatante aspecten van dat sociaal-democratisch cultuurbeleven (de Arbeidersolympiade te Antwerpen in 1939, de architectuur van Victor Horta, Henry Vandevelde of Oscar Vandevoorde, de Section d'Art van het Brusselse Volkshuis, of het visueel aantrekkelijke of grijpbare zoals affiches, film, gebouwen) ⁽¹³⁾. De trompetters, zangers of turners "aan de basis" moeten het met heel wat minder aandacht stellen ⁽¹⁴⁾.

Materiaal ligt in het AMSAB nochtans voor het rapen: zowel in de iconografische afdeling als in een aantal archiefondsen en collecties ⁽¹⁵⁾.

Mits enige verbeelding kan men aan de gegadigde onderzoeker ook een breed gamma van onderwerpen voorstellen. Een studie bijvoorbeeld van de ATB-De Natuurvrienden, een vroeg voorbeeld van ecologische bewustwording ⁽¹⁶⁾; of de houding van de sociaal-democratische beweging tegenover de lichaams- en naaktcultuur, een onderwerp dat kadert in ons volgende project voor het Museum van de Vlaamse Sociale Strijd (1998): "Wij zijn het nieuwe geslacht: de socialisten en de emancipatie van de seksualiteit" ⁽¹⁷⁾; of nog, de houding tegenover nieuwe modetrends en cultuurverschijnselen (jazz...), enz.



Eigen Volkshuis eerst? Sociaal-democratische arbeiderscultuur: welke lading wordt door de rode vlag gedekt?

Vooraleer echter de studie concreet via een aantal monografieën aan te vatten, lijkt het ons nuttig enigszins het terrein af te bakenen en een aantal hypothesen en probleemstellingen te formuleren.

Wat willen we onderzoeken en waarom?

Een eerste vraag daarbij is: wat bedoelen we met sociaal-democratische arbeiderscultuur?

Ik ga hier bewust voorbij aan de uitgebreide literatuur met betrekking tot de vraagstelling "wat is cultuur?", om me te beperken tot enkele voorbeelden van definiëring die zowel de brede omvang als de trivialeiteit van het benoemen aangeven. In het gezaghebbende Duitse sociaal-historische jaarboek *Archiv für Sozialgeschichte* wordt **cultuur** als volgt omschreven: "Art, wie die Menschen die Gesellschaftlichkeit ihres Lebens gestalten" (18). Marc Reynebeau, in een cultuurhistorisch essay dat verder nog uitgebreid ter sprake komt, ziet het in een romantische bui zo: "(cultuur is) alles wat niet materieel is uit te drukken, schoonheid, plezier, geluk". Rik Pinxten hanteert een brede definitie: "Ik bedoel met cultuur het geheel van gebruiken, overtuigingen en tradities van een bepaalde gemeenschap (in casu de sociaal-democratische "vertooggemeenschap", n.v.r.). Kortom, een cultuur omvat alles wat niet tot de natuur van de mens behoort. Het is alles wat niet is aangeboren, maar door de mens wordt geleerd om te kunnen overleven" (19). Zo gezien, is de socialistische beweging op zich, in de strijd om de alledaagse "survival" van de arbeiders, een culturele beweging... Jan Art noemt cultuur "het product van ieder menselijk ingrijpen op

de natuur". Dat ingrijpen gebeurt "niet enkel materieel maar ook mentaal". Het belangrijkste instrument bij de opbouw van die mentale cultuur "is wel de taal" (20). Tot slot, bij wijze van anekdote, de definitie die Anseele jr. gaf aan cultuur: "Cultuur is een Engelse WC", doelend op comfort (21).

Met betrekking tot de **arbeiderscultuur** worden in de literatuur een aantal begrippen door elkaar gebruikt. Nemen we een jaarboek als *Archiv für Sozialgeschichte* ter hand dan merken we daar begrippen en begrippenparen als "spontane en georganiseerde arbeiderscultuur, alledaagse en geïnstitutionaliseerde arbeiderscultuur", "socialistische" of nog "kwalitatieve" arbeiderscultuur (bij dit laatste denken we aan het "Kultursozialismus", de "Proletkult"-beweging), arbeiderscultuur binnen en buiten het organisatie-netwerk (de institutionele of georganiseerde arbeidersbeweging, in casu de sociaal-democratie), tegencultuur, alternatieve cultuur (ook pre-groene of pre-ecologische culturele uitingen), strijdcultuur of (sociaal-democratische) "Festkultur". In deze laatste variant werden volgens sommige auteurs de "revolutionaire tradities van de beweging gemummificeerd": bijvoorbeeld, strijdcyren werden "feestelijk ver(s)moord" tot spreekkoren (22). De sociaal-democratische cultuur beweegt zich in het spanningsveld, in de "frontzone" tussen massa- en elitecultuur (23).

Men mag zich bovendien gerust de vragen stellen of er wel iets bestaan heeft als een specifieke **sociaal-democratische** arbeiderscultuur. Sommigen, zoals Löfgren, stellen dat arbeiderscultuur gewoon de voortzetting is van de "aloude boertige volkscultuur" (24). Sommige auteurs en onderzoekers ontkennen overigens dat er zoiets bestaat als een aparte arbeiderscultuur "tout court"; onder meer de bekende Franse socioloog Bourdieu denkt er zo over (25). Dat lijkt althans ook de voorlopige conclusie van de auteurs van een aantal projecten van het Leuvense HIVA, die onderzoek verrichten naar de socio-culturele opvattin-

gen van arbeiders in Vlaanderen anno 1990⁽²⁶⁾. Volgens hen is er geen sprake van een arbeiderscultuur maar van een "geremde cultuur": "De arbeiders hebben geen gemeenschappelijke arbeiderscultuur maar een gemeenschappelijke rem op hun cultuur", "arbeiders zijn binnen de eigen leefgemeenschap nooit de creatieve avantgarde, bijna altijd de traag volgende hoofdstroom". Zij redeneren als volgt: indien het misschien wel zo is dat de cultuur van de arbeiders in het algemeen verschilt van deze van andere groepen, (bijvoorbeeld de middenklasse) moeten we daarom nog niet besluiten tot het bestaan van een "eigen" cultuur. Eenvoudig samengevat komt hun onderzoek hierop neer: arbeiders zijn eerder progressief op de sociaal-economische "breuklijn", eerder conservatief op de socio-culturele "breuklijn". Progressiviteit wordt in hun onderzoek gedefinieerd als opkomen voor socio-economische gelijkheid en socio-culturele vrijheid. Overigens - en dit is zeker niet de minst interessante conclusie - treffen de onderzoekers ook meer verschillen aan tussen arbeiders en bedienden dan - binnen de arbeidersgroep - tussen geschoolde en ongeschoolde arbeiders. Hoewel het hier gaat om een recent onderzoek, dat cultuur zeer breed definieert (ook opvattingen en houdingen ten opzichte van het gezin, ongehuwd samenwonen, ouder-kindrelatie, seksualiteit) lijkt minstens de vraagstelling - of er zo iets als een specifieke arbeiderscultuur, en meer in het bijzonder een specifieke sociaal-democratische arbeiderscultuur bestaat - ons gewettigd. Dit kan uiteraard alleen beantwoord worden indien men het onderzoek comparatief opvat. Interessante concepten terzake vinden we ook bij Mark Elchardus, die de breuklijnentheorie tot de zijne maakte. Het verhaal over de "gekaapte deugden" van de arbeidersklasse, de sociaal-democratie als "vertooggemeenschap", de "cultuur van de solidariteit", het lijken ons allemaal bruikbare concepten in het debat over de arbeiderscultuur. Zijn beschrijving van de "gekaapte deugden" staat haaks op de bevindingen van de zoekers naar de

"authentieke", "spontane" arbeiderscultuur die verder nog aan bod komen: verantwoordelijkheid, respect voor zekere vormen van autoriteit, verknocht zijn aan de eigen way of life en cultuur, de zorg om een veilige, ordelijke en propere buurt, het belang van het ouderlijk gezag, het aanvaarden van morele regels die het vaak onmogelijk maken met inwijkelingen samen te leven, het recht op werk waarbij hard werken als een deugd wordt gezien, spaarzaamheid, kortom het aanvaarden van bepaalde limieten⁽²⁷⁾.

Er zijn voldoende aanduidingen om te twifelen aan die "eigenheid". Sommige auteurs wijzen er bijvoorbeeld op dat de sociaal-democratische cultuurbeweging eerder optreedt als "bemiddelaar" tussen de "burgerlijke" cultuur en het eigen arbeiderspubliek, dan als een "scheppende", "vernieuwende" kracht⁽²⁸⁾. Dat is echter geen nieuwe vaststelling: sociaal-democratische cultuurdenkers in ons land, zoals (de bijna onvermijdelijke) Hendrik De Man, hadden zelf reeds moeite met het definiëren van fenomenen als burgerlijke, verburgerlijkte, kleinburgerlijke, proletarische en socialistische cultuur. In "De psychologie van het socialisme" zette hij zich op nogal moraliserende toon af tegen de "parvenuachtige- en kleinburgerlijke smaak" die in de arbeidersklasse (en -beweging) opgang maakte. In "Opbouwend socialisme"⁽²⁹⁾ stelde hij zich de vraag of er wel zo iets als arbeiderscultuur bestond. In "De socialistische idee" zette hij zich af tegen de mode van de "Proletkult" en nam een nogal hybride standpunt in ten opzichte van wat socialistische cultuurdenkers gemeenzaam aanduiden als de "burgerlijke cultuur". Met betrekking tot de inspiratiebronnen voor de moraal van de socialistische jeugd (de zogenaamde "deugden" van de Rode Valken) schreef hij dat die een drievoudige oorsprong hadden: ze s tamden zo wel uit ridderlijke (?), burgerlijke en proletarische "bronnen"⁽³⁰⁾.



Vernieuwen of (her)vormen : een centrale probleemstelling met betrekking tot de sociaal-democratische arbeiderscultuur

Vermeldenswaard terzake is ook het standpunt van Marc Reynebeau in een boeiend essay waarin hij onder meer de relatie tussen cultuur en socialisme bekijkt ⁽³¹⁾. Het betreffende hoofdstuk is zeer toepasselijk "En rozen ook", getiteld, verwijzend naar het anekdotische maar tegelijkertijd treffende verhaal van een textielstaking in de Verenigde Staten aan de vooravond van de Eerste Wereldoorlog, waar de stakende arbeidsters de slogan "Brood en rozen ook" meedroegen in hun optochten.

De arbeidersbeweging greep volgens Reynebeau in haar cultuurpolitiek terug naar een **renaissance- en verlichtingsidee** die ervan uitging dat het volk moest "beschaafd", "verzedelijkt" worden. Die idee treffen we in het midden van de 19e eeuw aan bij wat hij noemt "een monsterverbond van progressieve en paternalistische liberalen (Laurent)" die de "classe dangereuse" wilden leren lezen en sparen. Hun inspanningen waren echter "too little and too late", en het was vooral - steeds volgens deze auteur - de sociaal-democratische "upper working class" of arbeidersaristocratie die deze ideeën verder uitdroeg. De pionierende generaties van de sociaal-democratische arbeidersbeweging frequenteerden overigens de clubs en genootschappen van het liberale socio-culturele netwerk, en het was vaak daar dat ze die progressieve verlichtingsidealen "op-snoeven" ⁽³²⁾. Ik wil wat dit betreft ook wijzen op een interessante parallel die ik bij Rik Pinxten vond. Pinxten beschrijft hoe socialisten en christen-democraten in de discussie over multiculturaliteit en de integratie van migranten

pleiten voor integratie met behoud van sommige elementen van de eigen culturele identiteit, terwijl extreem-links het opneemt voor politieke rechten met behoud van de eigen rechten van de migrantengemeenschappen. Centrum en centrum-links, sociaal- en christen-democraten nemen dus eigenlijk de negentiende-eeuwse visie over, terwijl extreem-links vandaag de originele socialistische visie bepleit : algemeen stemrecht en de opbouw (of het behoud) van een eigen tegencultuur. Het negentiende-eeuwse proletariaat, "la classe dangereuse", was inderdaad een vreemde in eigen land, "Vaterlandslose Gesellen" ⁽³³⁾. Het lijkt me dan ook buitengewoon interessant om de inzichten van antropologen en sociologen als Elchardus, Pinxten en De Witte te confronteren met ons eigen historisch onderzoek naar de mechanismen van integratie van de "eigen" negentiende-eeuwse arbeidersklasse. Ik laat hier de discussie over de arbeidersaristocratiethese als sociologisch verklaringsmodel voor het bestaan van de reformistische hoofdstroom in de moderne arbeidersbeweging terzijde ⁽³⁴⁾.

Voor de sociaal-democratie stond **cultuur relatief** autonoom ten opzichte van de burgerlijke, kapitalistische maatschappij (die idee ging terug op de marxistische "roots" van de sociaal-democratie). Probleem was niet de schepping van een nieuwe cultuur, maar de "onteigening" (de term komt van Reynebeau) van de bestaande cultuurgoederen die enkel voor de burgerij openstonden. Indien de onteigening niet lukte, dan bekwamen men minstens openstelling, toegankelijk maken van deze cultuurgoederen voor het arbeiderspubliek (in discussies over culturele drempelverlaging vinden we dergelijke opvatting terug); volksverheffing was dus dé boodschap. Voorbeelden van het binnendringen of accaparereren van de klassieke cultuur - bijvoorbeeld Goethes Faust of het werk van Richard Wagner - zijn er genoeg ⁽³⁵⁾. Men vindt de verwijzing soms op onverwachte plaatsen. Alphonse Octors, pionier van de Syndicale Commissie, verwees in een geschiedenis van



Revolutionaire kreten feestelijk versmoord : de spreekkoren

die organisatie naar Wagners interpretatie van de Graallegende: "Lohengrin, chevalier au glaive de justicier, envoyé du Graal pour réparer l'injustice des hommes, proclame l'inaccessibilité du monde d'où il vient. Aux bords lointains dont nul mortel n'approche. Il est un bourg que l'on nomme Monsalvat. Or, grâce à l'unité nationale et internationale des prolétaires, à leur élévation dans le domaine de la conscience, le jour viendra où ils sauront découvrir les cimes inaccessibles et en suivre les voies d'accès. Pour nous, le Monsalvat, c'est le monde nouveau d'où sera exclue l'exploitation de l'homme par l'homme, et où grâce au travail sanctifié, l'humanité entière s'élèvera vers la Bonté, la Beauté, la Justice. Pour nous, le Lohengrin symbolique, c'est le socialisme, rédempteur de l'humanité ployant sous le fardeau des injustices sociales. Il sortira du fourreau son

glaive flamboyant de justicier pour assurer son triomphe final sur le capitalisme parasitaire". De tekst werd geschreven in september 1923, toen Belgische en Duitse socialisten zich in Hamburg weer verzoend hadden ⁽³⁶⁾.

Voor Reynebeaus these zijn voldoende **empirische elementen** aan te dragen die pleiten voor een verdere toetsing aan de bronnen. Ik verwijs naar een Nederlandse studie over het "kunstbeleid" in het sociaal-democratische Amsterdam in het Interbellum. De cultuurpolitiek van de sociaal-democratische schepen voor cultuur Boeckmeyer was erop gericht tentoonstellingen naar de volksbuurten te brengen, niet alleen de drempel maar vooral ook de prijzen te verlagen, en dat ondanks "een theoretische afwijzing van de burgerlijke cultuur" ⁽³⁷⁾. Uit mijn eigen onder-



De teleurgang van het schrijversgild : Stijn Streuvels drinkt

zoek kan ik het voorbeeld aangeven van de educatieve concerten die de dirigent van de Harmonie Vooruit, Jozef Vandermeulen, voor de socialistische arbeidersaanhang te Gent inrichtte om hen het werk van Wagner te leren kennen; uitvoeringen waarbij duizenden arbeiders-toehoorders aanwezig waren. Een ander voorbeeld, eveneens te Gent : de nieuwe Volksschouwburg van Vooruit (het huidige spraakmakende Kunsten-centrum Vooruit) zou op 15 augustus 1914 geopend worden met de uitvoering van Beethovens "Negende Symfonie", door een eigen ad hoc samengesteld orkest. "Zou..." : de Walküren beschikten er anders over, en Schillers "Alle Menschen werden Brüder" werd vier jaar lang enkel binnensmonds geneuried. Ander voorbeeld : Jules Destrée deed in 1896 een aantal voorstellen om het kunstpatrimonium meer toegankelijk te maken voor arbeiders (een idee dat hij later als

minister van Kunsten en Wetenschappen in praktijk kon brengen), en de spraakmakende Section d'Art van het Brusselse Volkshuis bracht in 1891 kunstenaars - zelfs avantgardisten - en arbeiders samen⁽³⁸⁾.

Reynebeau onderkent ook die **moraliserende ondertoon** bij sociaal-democraten ten opzichte van wat sommigen - in tegenstelling tot Elchardus' verhaal over de "gekaapte deugden" - als echte uitingen van volkscultuur beschouwden. Tot deze laatsten rekenen we bijvoorbeeld de auteurs van een in 1982 verschenen bundel opstellen, die de proletarische tegencultuur in de Duitse arbeidersklasse tussen 1888 (het einde van de socialistenwetten van Bismarck) en 1933 (de nazimachtsovername) onderzochten⁽³⁹⁾. Richard Evans e.a. definiëren er deze "proletarian contra-culture" overigens als iets "which is clearly diffe-

rent from that of the labour movement". James S. Roberts onderzocht bijvoorbeeld de praktische consequenties van de Schnapps-boycot die door de SPD werd afgekondigd op het Leipziger congres van 1909. Die (moraliserende) boycot kende weinig resultaat, volgens de auteur omdat drinken en de herberg (cultuur) voor de gewone arbeiders een alternatief waren voor de socialisatie via gezin, kerk(gemeente) en arbeidersorganisaties. Het was "an element of the social and material world that linked German workers to a broadly based popular culture in which many of their social superiors also participated". Stefan Bajohr van zijn kant onderzocht de buitenechtelijke en onwettige geboorten in Brunswijk tussen 1900 en 1933 en stelde vast dat er een opmerkelijk verschil was tussen geschoolde en ongeschoolde arbeiders (bij deze laatste meer onwettige geboorten). Zijn onderzoek problematiseert indirect de arbeidersaristocratiethese maar legt verder de link niet met de morele opvattingen terzake van de georganiseerde arbeidersbeweging. Eric Rosenhaft beschreef in zijn deelstudie hoe tijdens de Weimarpubliek communistische militanten aansluiting zochten bij de bestaande "jeugdbanden" en de specifieke hooliganachtige tegencultuur in dit milieu. Hoewel we het belang van dit soort onderzoek niet willen minimaliseren, zien we toch dat de auteurs vertrekken van een zekere "gauchiserend-spontaneïstische" parti-pris, waarbij al deze mentale kenmerken op één hoop worden gegooid met fenomenen als stelen aan de dokken (Michael Gruttner) of de praktijk van de sabotage op de werkvloer (Crew David), om aldus te komen tot een beeld van wat de auteurs zien als de authentieke, de zuivere, de echte "arbeiderscultuur aan de basis". "De zuivere proletariër", de "edele wilde" in zijn moderne variant komt daarbij om de hoek kijken. Aldus wordt een kunstmatig-gewilde tegenstelling geschapen tussen de zuivere spontane arbeiders "beweging" "from below" en de georganiseerde (en dus "verburgerlijkte") arbeidersbeweging "from above".

Voorbeelden van dergelijk moraliserend optreden vinden we bij ons te over. Ik geef hier enkele "smaakgevende" aanzetten voor onderzoek.

* In het werk van de Gentse partijsecretaris Beerblock "Uit het leven der fabriekwerkers" (Gent, 1903) vinden we een dergelijke prachtige illustratie van de "Partei"houding tegenover de "walgelijkheden van carnaval en de zogenaamde Slonsendag". Daartegenover stelt Beerblock het ideale socialistische huisgezin, waar men zich met stichtend-rode activiteiten als wafelenbak bezig houdt: let wel, moeder bakt, wijl vader minzaam toekijkt, en de kinderen luisteren.

* Uit de herinneringen van de Gentse socialist Jozef Volckaert citeert Reynebeau zelf de passus over de anti-danszalen en -orgelkottenmentaliteit die in de socialistische Lotelingkringen schering en inslag was. Trouwens, het ganse propagandistische ritueel van de socialistische lotelingen of Jonge Wachten moest in hun ogen een alternatief vormen voor de zuippartijen die zich naar aanleiding van de lotingsdagen afspeelden⁽⁴⁰⁾.

Tenslotte stelt Reynebeau impliciet dat bewegingen als de "arts en crafts" van Morris (bij ons Vandevelde)⁽⁴¹⁾ of het ecologische getinte cultuursocialisme van de jaren dertig dat ook bij ons ingang vond, de uitzonderingen zijn die de regel bevestigen. De sociaal-democratie was geen cultuurvernieuwer maar een **cultuurvormer** (in het socio-culturele vormingswerk). Volgens Reynebeau kan men de beleidsinbreng van de sociaal-democratie in de Belgische cultuurpolitiek praktisch reduceren tot de "wet Destrée" op de openbare bibliotheken uit 1921. In het beste geval stond men sympathiek tot tolerant tegenover nieuwe cultuurfenomenen. Deze these dient verder getoetst te worden.



Enkele krachtlijnen voor de studie van de sociaal-democratische arbeiderscultuur

Afgezien van die discussies die we binnen dit kort bestek uiteraard niet kunnen uitwerken, willen we toch enkele concretere vragen en probleemstellingen formuleren voor de studie van de sociaal-democratische arbeiderscultuur en haar netwerk in Vlaanderen.

1) Probleemstellingen met betrekking tot de eigenheid van de sociaal-democratische arbeiderscultuur :

* Het is duidelijk dat enkele ideologische premissen toch de debatten in de sociaal-democratische beweging bleven beheersen, bijvoorbeeld in de arbeiderssportbeweging waar men trachtte te komen tot een niet-competitieve massasport (typevoorbeeld is de turnbeweging ⁽⁴²⁾). De sociaal-democratische cultuur (be)oefening leek op het eerste gezicht ook een voorkeur te hebben voor massa- en groepsbeoefening : koren, turnen en dergelijke. Was dit specifiek en exclusief vinden we dat ook bij andere sociale bewegingen ? Was er een exclusiviteit ten opzichte van activiteiten die betrekking hadden op individuen of op kleine kringen ? In hoeverre slaagde men erin die "eigenheid" waar te maken ?

* Vraag is hoe groot de specifieke cultuurproductie (in verhouding tot de totale "burgerlijke") was, zowel in kwantitatief als kwalitatief opzicht. Hier bedoelen we de produktie met een sociaal-democratische thematiek ⁽⁴³⁾.

* Onderzoek naar socio-culturele convergenties : in hoeverre waren de socio-culturele uitingen in sociaal-democratische kring verschillend van deze van andere bewegingen ? Dit kan zowel gaan over uiterlijke verschijningsvormen, als

over methodes en praktijken. Enkele voorbeelden : waarin verschilt een sociaal-democratische tuinwijk of flatgebouw van een andere (tenzij de rode vlaggen op 1 Mei en de rode lijstcijfers bij verkiezingen). De focus richten op het convergerende, wars van de zelfgenoegzame houding van "kijk wat voor moois (nieuws, sociaals) we hebben geschapen" helpt duidelijker de eigen identiteit te omschrijven. Andere voorbeelden : waarin verschillen de pedagogische methodes gebruikt in het socialistische vormingswerk van deze elders gebruikt... Ofnog, de relaties "over de sociale klassen heen", tussen mannen en vrouwen, ouderen en jongeren... Men kan deze lijst van vragen en voorbeelden haast eindeloos uitbreiden : wie heeft bij het bekijken van uitingen de socialistische prentcultuur nog nooit een "quasi-religieus" déjà vu gekend, dat herinnert aan de "bidprentjesstijl" ? Nog een voorbeeld : het gebruik van het uniform in de sociaal-democratische Valkenbeweging, aanpassing of voorloper ?

* In hoeverre was er sprake van een specifiek Vlaamse inbreng, of bleef het, bijvoorbeeld in het geval van de Arbeidersjeugdbeweging, een kwestie van import ? In hoeverre kregen andere buitenlandse voorbeelden (de bouwstijl van het Rode Wenen bijvoorbeeld) navolging bij ons ?

* Hoe reageerde men op nieuwe (socio)culturele fenomenen (en/of rages) : was men zelf voorloper, verzette men zich ertegen, adapteerde of accomodeerde men zich, na eventueel aanvankelijk verzet ? Vóór 1914 bijvoorbeeld verzette men zich tegen de als militaristisch gebrandmerkte scoutsbeweging, later schiep men een eigen variant (de Rode Valken), in proletarisch aandoende blauwe kielen gestoken. Interessant om na te gaan is de houding tegenover de "sportkoorts", in concreto toen de "Ronde van Frankrijk" aan haar epische tocht door de geschiedenis van onze eeuw begon. Er is de belangstelling in arbeiderskringen voor "catch" en worstelen : in de arbeiderssportbeweging werden eigen clubs opgericht.

* Een bijzondere probleemstelling in ditzelfde verband is of er sprake was van een culturele ge-laagdheid binnen de eigen beweging zelf, met aan de top een elite van "culturo's" die zich wel kunnen integreren en aan de basis de "echte" sociaal-democratische arbeiderscultuur, die de vorm aannam van wat ik in mijn doctoraalscriptie genoemd heb "een Breugeliaans of Bourgondisch Feestdissocialisme met eten, wat gezelligheid en wat populaire zang, toverlantaarnvoorstellingen en uitstapjes als voornaamste ingrediënten". Hier kunnen we dan het onderzoek inpassen in uitingen van wat sommigen de echte arbeiderscultuur zullen noemen : carnaval, kermissen, duivenmelken, bezoek aan danszalen, orgelkotten, herbergen enz..., bonte avonden, revues en dergelijke meer. Vooruit te Gent bijvoorbeeld, richtte reeds vóór 1914 populaire revues in, geregisseerd door de volkstoneelschrijver Henri Van Daele⁽⁴⁴⁾.

2) Probeerstelling met betrekking tot de moti-vaties en de doelstellingen van de sociaal-demo-cratistische arbeiderscultuur : Was de sociaal-democratie bepaald "bij brood alleen" ? Verdienende zij de kritiek als zou ze zich vooral om "biefstukken-socialisme" bekommerd hebben ? Ik verwijs naar de bijdrage van Bart De Nil in dit nummer, over Cyriel Buysse en het biefstukken-socialisme. Hoe definieerde men de functie van dat socio-cultureel netwerk, van die socio-culturele activiteiten ? Welke waren de motieven van de sociaal-democratische beweging om geld en mensen te investeren in eigen socio-culturele netwerken en projecten ? Ik verwijs naar de investering van de Gentse socialisten in de jaren 1910-1914 in hun "volkschouwburg", het Feestpaleis van Vooruit : 2 miljoen frank (ongeveer 450 miljoen vandaag) of tweemaal het zuivere kapitaal dat de maatschappij Vooruit in haar dertigjarige geschiedenis had opgebouwd.

- als vormend element op louter cultureel vlak, en dus een element van culturele emancipatie
- als bijkomende rekruteringsbasis of -veld⁽⁴⁵⁾

- als bijkomend element van interne integratie in de beweging (naast de bedrijfs- en buurt-kringen, familie en vriendenrelaties)
- als "utilitaire" ondersteuning bij de algemene politieke en sociale propaganda, loutere decoratieve illustratie van de programmabundels ?
- als prestigeobject, paradepaardje van de financieel krachtige organisaties zoals de coöperaties ? Zoals klassieke broodheren uit de wereld van handel en nijverheid (men denke aan de Limburgse steenkoolmijnen) had bijvoorbeeld de Vooruit een eigen harmonie en turnkring naar haar genoemd en door haar gesponsord.

3) Vragen met betrekking tot het **kwantitatieve belang** van het sociaal-democratische cultuurgebeuren :

Hoe groot was de kring van actieve en passieve participanten aan het sociaal-democratisch cultuurgebeuren vergeleken bijvoorbeeld met de totale aanhang van de beweging ? Zo deden we zelf in ons onderzoek over Gent de merkwaardige vaststelling dat het aantal actieve participanten aan het socio-culturele netwerk niet proportioneel steeg ten opzichte van de totale ledenaanwas van de beweging. Leert dit ons iets over de moti-vaties van de leden om bij de beweging aan te sluiten ? Vraag is ook hoe groot het aanbod van het eigen netwerk is ten opzichte van het totale aanbod in de samenleving⁽⁴⁶⁾.

4) Vragen met betrekking tot het **kwantitatieve aanbod** van het socialistische socio-culturele leven :

Programma's, repertoire... waarin uiteraard weer wordt verwezen naar de vraag van de eigenheid.

5) Probleemstellingen met betrekking tot het ontstaan en de **globale evolutie** (op- en neergang) van het socio-culturele netwerk :

* Men kan zich de vraag stellen of dat socio-culturele netwerk niet een bijproduct was van de politieke en sociale marginaliteit waarin de beweging zich in haar beginjaren bevond. Is het niet

geboren uit een marginaliteit, uit een pariamentaliteit van verschoppelingen die in de deftige gezelschappen niet mochten "meespelen" omdat ze politiek en sociaal als "roode honden" waren gekenmerkt? Men bedenke daarbij dat bij het ontstaan van de socialistische beweging er reeds een sterk verzuild verenigingsleven op socio-cultureel vlak bestond. Men kan zich best voorstellen dat militanten, die als actief lid van hun politieke of syndicale organisaties, later als werknemers van socialistische organisaties, uitgesloten werden of zich als dusdanig voelden in die gekleurde socio-culturele verenigingen, van lieverlede eigen kringen stichtten. Dit is een proces dat zich vóór de Eerste Wereldoorlog in de grote socialistische centra afspeelde en na de Eerste Wereldoorlog in de secundaire centra waar de socialistische beweging voet aan wal kreeg. De socialisten bleven voor de deftige kringen 't kanaalje, " 't zijn rode honden, maar wat blaffen ze mooi". Eens ontstaan krijgen we een proces van reïntegratie via het socio-culturele veld zelf: de socialistische kringen passen hun repertoire aan, krikken kwalitatief hun werking op door professionele kaders aan te trekken (de Harmonie Vooruit wierf bijvoorbeeld Guy Duyck, muziekkapelmeester van de Zeemacht aan), en integreren zich zo in de "deftige" landjuwelen en toernooien: wedijver ten opzichte van de anderen wordt dan een impliciet strijdelement aan het culturele front. Men zou dit de uitsluitingstheze kunnen noemen.

* Welke verklaringen zijn er voor de op- en neergang van de verschillende componenten van het netwerk? Resten enkel nog de rode stenen, de volkshuizen als monumenten van verzuiling? Of men nu de volkshuizen bekijkt, de 1-Meistoeten, de harmonies, fanfares en turnkringen, steeds heeft men de indruk wanneer men in de jaren zestig "aankomt", van een kwijnend socio-cultureel leven. De ontstaansfase van het socio-culturele netwerk, de pioniersperiode ziet men vóór de Eerste Wereldoorlog, in centra als Gent en Antwer-

pen, en enkele pogingen elders. Na de Eerste Wereldoorlog profileert het patroon zich in de secundaire industriële gemeenten, binnen de grote agglomeraties zelf, in de wijken en de randgemeenten. De hoogbloei houdt aan tot diep in de jaren vijftig, om af te nemen in de jaren zestig en zeventig. Hierbij dienen verscheidene hypothesen onderzocht te worden. Loopt dit proces parallel met een meer algemene electorale achteruitgang van de beweging, of met de (convergerende) achteruitgang van het klassieke socio-culturele leven in het algemeen? Is het een gevolg van de scheiding en desintegratie van de klassieke woon/werkbuurten, van de verhoogde mobiliteit, het veranderend vrije tijds- en consumptiepatroon, de ontzuiling van het socio-culturele leven (de nieuwe media zoals televisie, het gediversifiëerde aanbod van de vrijetijdsindustrie...)? Is, met andere woorden en om Rik Pinxten te parafaseren, de sociaal-democratische cultuur een cultuur die langzaam sterft, een "stervende zwaan"? Het afsterven alleen al van die specifieke cultuur zou een motief moeten vormen om het onderzoek, waarin mondelinge geschiedenis een belangrijke rol speelt, te intensifiëren.

Voor wie zich niet laat ontmoedigen door een moeilijk zoek- en puzzelwerk in het archief- en bronnenmateriaal met betrekking tot de socialistische beweging, ligt er dus - voor ons land - een schat aan gegevens en verhalen te wachten om door de juiste persoon, op het juiste tijdstip met de juiste probleemstellingen te worden geconfronteerd. Een uitdaging als het ware.

Maar er is niet alleen de uitdaging, er is ook hoop. We werken samen met collega's van HIVA, VUB en KADOC aan het opstarten van een onderzoeksnetwerk dat vanuit een comparatief perspectief de sociaal-democratische en christen-democratische arbeidersculturen in Vlaanderen wil bestuderen.

Bijlage

Voorstel voor een onderzoeksproject, eventueel pilootthesis

De (sociaal-democratische) arbeiderscultuur(beweging) in Vlaanderen : een verkennend onderzoek in een internationaal comparatief perspectief

De historische studie van volks- en arbeiderscultuur heeft de laatste tien, vijftien jaar een vrij hoge vlucht genomen in het buitenland. In Vlaanderen staat het onderzoek nog in de startblokken. Vandaar het voorstel om aan dit belangrijk nieuw thema in de geschiedschrijving van de (socialistische) arbeidersbeweging aparte verhandeling(en) te wijden.

Een eerste verhandeling zou worden beschouwd als een verkennend literatuur- en bronnenonderzoek. Grosso modo zou ze kunnen bestaan uit drie gedeelten :

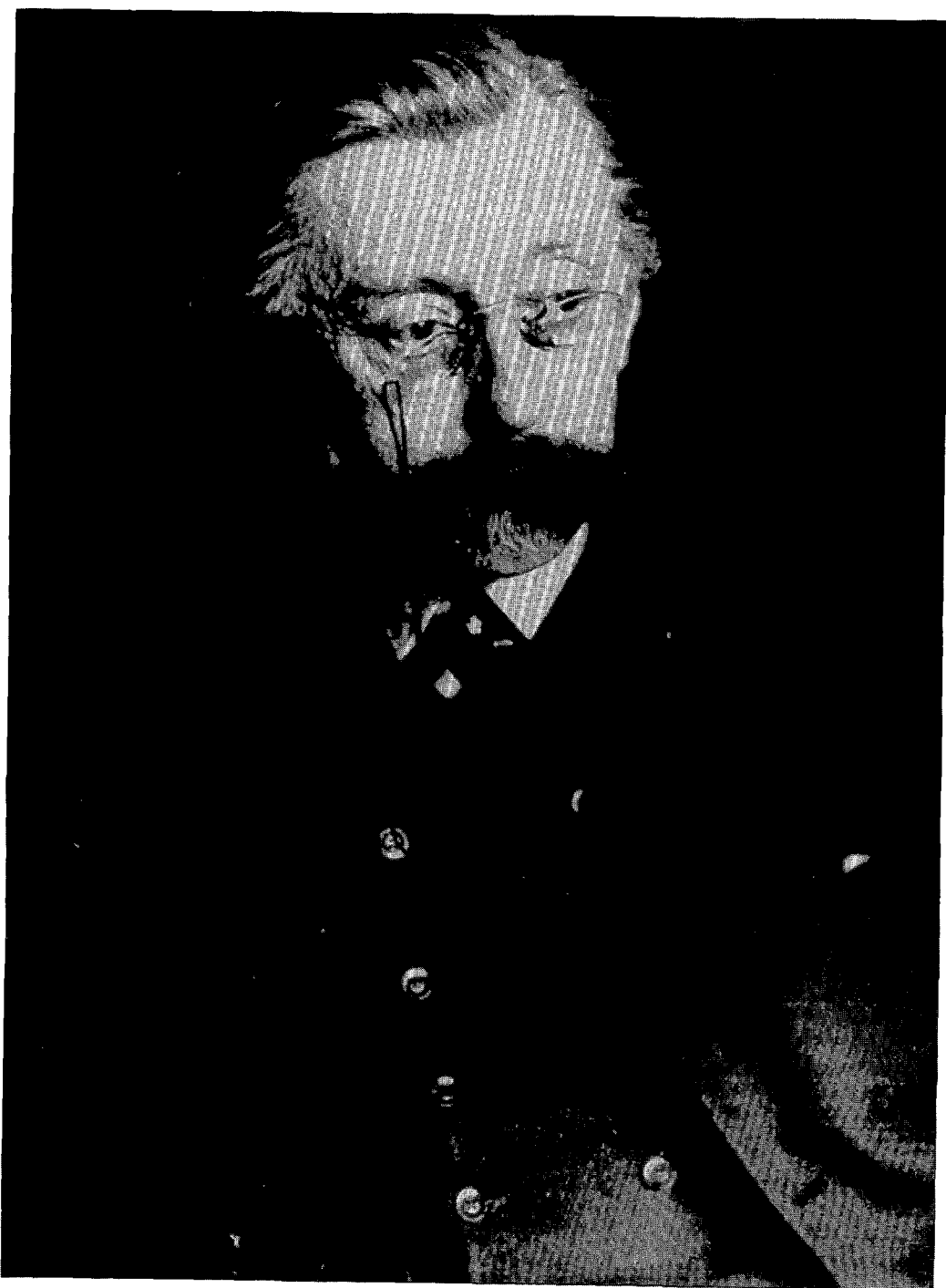
1. Een discursief gedeelte waarin een uitgebreide status quaestionis wordt gemaakt van de (vooral buitenlandse) literatuur terzake, en waaruit een kader van vraag- en probleemstellingen, methodologische invalshoeken en "approaches" wordt gedistilleerd. Vanuit de antropologie en de school van het symbolisch interactionisme moet alleszins worden nagegaan in hoeverre de "participerende observatie" een belangrijke methodologische benadering vormt : het werk van Rik Pinxten bevat hier andermaal nuttige raadgevingen.
2. Een heuristische inventaris die nagaat welke "Vlaamse" bronnenverzamelingen (gedrukte bronnen, archief, iconografie) - in en buiten het AMSAB - het best in aanmerking komen voor de studie van de (sociaal-democratische) arbeiderscultuur, in casu de specifieke sociaal-democratische volkshuizencultuur. Hierbij kan ook worden nagegaan in hoeverre mondelinge geschiedenis een primaire en/of complementaire bron vormt.
3. Een "empirisch" gedeelte waarbij één of meerdere items uit het discursief gedeelte aan de bronnen worden getoetst.

Aldus opgevat zou deze verhandeling een pilootthesis kunnen zijn voor verder onderzoek, en een bouwsteen kunnen leveren aan internationaal comparatief onderzoek.

Een specifiek "Vlaamse" vraagstelling betreft de vergelijking tussen de sociaal-democratische en christen-democratische arbeidersculturen.

- (1) Deze tekst is een herwerkte en aangevulde versie van een lezing die ik op 14 maart 1991 hield voor de studenten van het Seminarie Nieuwste geschiedenis aan de RUG, in het kader van een seminarie over arbeiderscultuur, onder leiding van Professor Dr. Jan ART. De studenten brachten op 7 maart een bezoek aan het AMSAB waar ze in de verschillende departementen werden geconfronteerd met de voor het thema "arbeiderscultuur" interessante bronnen. Deze lezing werd toen op beperkte oplage onder de studenten verspreid, en sedertdien aan een aantal belangstellenden ter beschikking gesteld. Zie onder meer verwijzingen in : Eric DEFOORT. Democratisering van de cultuur in België. In : Mark VAN DEN WIJNGAERT, ed. Het onvoltooide verhaal. Democratisering van absolutisme tot participatie. Acco, Leuven/Amersfoort, 1994. p. 91; Rudi VAN DOORSLAER : Enkele ideeën m.b.t. de mentaliteitsgeschiedenis van de arbeidersbeweging. In : AMSAB-Tijdingen, nummer 16, zomer 1992, p. 15.
- (2) Een algemene inleiding tot de problematiek geeft : Dieter LANGEWIESCHE. Zur Problematik von Arbeiterkultur und kulturellen Arbeiterorganisationen in Deutschland nach dem 1. Weltkrieg. In : Archiv für Sozialgeschichte, XXII, 1982, pp. 364 e.v. Zie ook Dieter Kramer. Theorien zur historischen Arbeiterkultur. Marburg, 1987, Arbeiterbewegung und Gesellschaftswissenschaft. Een prachtige synthese over Duitsland is : W. Kaschuba Lebenswelt und Kultur der Unterburglichen Schichten im 19. und 20. Jahrhundert. München, Oldenburg, 1990. Te noteren valt dat de Duitse term "Arbeiterkultur" eigenlijk een vertaling was van de Engelse term "working class culture" die na de Tweede Wereldoorlog opgang maakte. In Duitsland werd het thema populair na een groot colloquium in 1979. Een ander voorbeeld : Fahnen, Faüste, Körper. Symbolik und Kultur der Arbeiterbewegung. Essen, Institut zur Geschichte der Arbeiterbewegung, 1986. Zie ook : Rainer NOLTENIUS. Ausstellungskataloge zur Arbeiterkultur. Essen, Klartext, Schriften des Fritz-Hüser-Institutes für Arbeiterliteratur. Reihe 1. Lex Heerma en Fritz van Holtboom. Working class and popular culture. Amsterdam, Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, 1988.
- (3) Ik verwijst hiervoor naar de omstandige "Bibliografie van werken en tijdschriftartikels, verschenen sedert 1944, betreffende socialisme en socialistische arbeidersbeweging in België" door Denise DE WEERDT (Brussel, 1979, Emile Vanderveelde instituut; Gent, AMSAB, 1988, en jaarlijkse aanvullingen in AMSAB-Tijdingen. Verder raadplege men de VUBIS-catalogus in het AMSAB.
- (4) Staf HELLEMANS. Strijd om de moderniteit. Sociale bewegingen en verzuiling in Europa sinds 1880. Leuven, KADOC-studies 10, 1990. Spijtig genoeg is zijn analyse wat betreft ons land vooral op oudere literatuur gebaseerd.
- (5) H. OUVRY. Arbeiderscultuur als uiting van de klassesrijd. Het arbeiderslied te Gent. Onuitgegeven licentiaatsverhandeling sociale wetenschappen, KUL, 1980. H. VANDECAVEYE. Het proletariërslied : een sociaal-kulturele verschijningsvorm van de socialistische arbeidersbeweging. In : Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis, 1980, 1-2, pp. 171-204. Een Duitse studie : Rainer NOLTENIUS. Illustrierte Geschichte der Arbeiterchöre. Essen, 1992, Klartext.
- (6) K. ARNAUT. De ontwikkeling van de socialistische bibliotheken te Gent tussen 1830 en 1890. In : AMSAB-Tijdingen, 1984-1985, 1-2, pp. 45-46. Een prachtige monografie geeft aan wat men met een concrete case-study kan doen : Rita DEHEUSCH. Leest, vrijzinnige werklieden : leeren vereert ! De geschiedenis van de vrijzinnige werkmansbibliotheek "Leeren vereert" : van het Leesgezelschap van de "Broederlijke Wevers" (1860) langsheen het leven van Albert Bracke. Gent, 1993.
- (7) H. BALTHAZAR. Cyriel Buysse en het Gentse socialisme. In : Yang, juni 1982, pp. 19-21. H. BALTHAZAR. Contradicties van een idool : Multatuli in de socialistische arbeidersbeweging. In : Arbeid in veelvoud. Brussel, 1988, VUB-Press, pp. 214-224. Christ DE BRUYCKER. De geschiedenis van de Multatuliking Gent van zijn stichting tot 1940. Gent, Het Licht, s.d. A. HEYERICK. Een halve eeuw toneelkring "Tot Volksverheffing" 1907-1959. In : Bijdragen tot de geschiedenis der stad Deinze, 1988. Een toonaangevende Waalse studie is : Anne-Françoise PERIN. Théâtre ouvrier en Wallonie (1900-1940) : bilan d'une recherche. Bruxelles, Ministère de la Culture française, 1979.
- (8) G. DEBRUYNE. De CAO van haar ontstaan in 1911 tot het uitbreken van wereldoorlog II. Onuitgegeven licentiaatsverhandeling geschiedenis, RUG, 1976.
- (9) M. HEYSE. Kulturele uitingen van socialisten te Gent 1885-1905. Onuitgegeven licentiaatsverhandeling geschiedenis, RUG, 1974. Paule VERBRUGGEN. Deelalternatieven voor traditionele godsdienstbeleving in het Gentse socialisme 1870-1914. Onuitgegeven licentiaatsverhandeling geschiedenis, RUG, 1982. Idem, Deelalternatieven voor traditionele godsdienstbeleving in het Gentse socialisme 1870-1914. Een bijdrage tot de studie van de arbeiderscultuur. In : Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis, november 1991, pp. 414-433.
- (10) A. DESPRETZ. Jules Pierre Emmanuel VAN BIESBROECK. In : Nationaal Biografisch Woordenboek, 11, kol. 50-55. Idem, Jules Pieter Emmanuel Van Biesbroeck (1873-1965), in : AMSAB-Tijdingen, 1983, 3-4, pp. 70-73. L. Tibbe. Art Nouveau en socialisme. Henry Vandeveldde en de Parti Ouvrier. Den Helder, Talsma en Hekking, 1981.
- (11) De aanzet tot dit project vormden een aantal fingerwijzingen van Herman Balthazar in 1983. Herman Balthazar. Kunst en socialisme. Kanttekeningen naar aanleiding van de tentoonstelling Frits Vandenberghe bij het dagblad Vooruit 1930-1939. In : AMSAB-Tijdingen, II, 1983, 1-2, pp. 53 e.v.
- (12) Brigitte DE MULDER. Vlaggen lezen. Onuitgegeven tekst, s.d.
- (13) Een voorbeeld van deze welhaast exclusief "elitaire" focus op de relatie tussen socialisme en cultuur vindt men in de bijdrage van Mireille HOLSBEKE : Socialisme en kunst : een fin de siècle droom ? In : AMSAB-Tijdingen, IV, 1985-1986, 3-4, en V, 1987, 1.
- (14) Een interessante monografie is : Wim GELDOLF. De Vredekring, oudste socialistische fanfare van Europa, 100 jaar jong. Antwerpen, 1981. Geldolf schreef hierin een inleiding op nota's van de pioniers Fons Engels en Jef Jacobs.
- (15) Ik verwijst hiervoor naar P. CREVE (redactie). Overzicht van archieven en collecties. AMSAB-Werkinstrumenten, 5, Gent, AMSAB, 1996. Enkele voorbeelden : de socialistische kunstkring Arbeid en Kunst van Lokeren, het archief van het Feestpaleis van Menen, het archief van de bibliotheek en studiekering Jean Juarés van Lokeren, de archieven van de Gentse Marx- en Multatuli's kring, de bibliotheek Vooruit van Zele, de fanfare De Verbroedering van Geraardsbergen, de Fotoclub Vooruit van Gent, de Lode Zielens kring van Ieper, postzegelclub De Leiestreek, de Socialistische Turnbond van België, de socialistische Zang- en Toneelkring Gelijheid en Recht van Mechelen, de volksboekerij Voor Ons Recht van Deinze.

- (16) Zie een verwijzing hiernaar in Norbert DE BATSELIER. Kiezen tussen eco en ego. Leuven, Van Halewyck, 1996, p. 205. De Natuurvrienden werden in 1895 opgericht. De synthese is : Joachim ZIMMER, Klaus-Peter LORENZ. Naturfreunde und benachtbare Vereinigungen. Baunatal, ARök, 1990.
- (17) Een inspirerend artikel is : Eric HOBSBAWM. Sexe, symbole, vêtements. Actes de la recherche et sciences sociales, 1978, 23, pp. 2-18.
- (18) Archiv für Sozialgeschichte, XXIV, p. 719.
- (19) Rik PINXTEN. Culturen sterven langzaam. Over interculturele communicatie. Antwerpen, 1994, Hadewych, p. 12.
- (20) Jan ART. Cultuurgeschiedenis van de Nieuwste Tijden. Capita selecta. Gent, UG, 1995.
- (21) Aangehaald in de memoires van Nic BAL.
- (22) Archiv für Sozialgeschichte, XXIV, p. 719 e.v.
- (23) Leo DE HAES. Cultuur is oorlog. Over massa- en elitecultuur. Groot-Bijgaarden, Globe, 1995.
- (24) Zie Irene CIERAAD. De elitaire verbeelding van volk en massa. Een studie over cultuur. Muidenberg, Dick Coutinho, 1988. pp. 106-107 : Massa- en arbeiderscultuur. p. 90 : Arbeidersmoraal. De bepaling van Löfgren vindt men ook op p. 90.
- (25) Jan ART, op.cit., p.34.
- (26) Wij verwijzen hier naar het voor Vlaanderen baanbrekend werk van de Leuvense onderzoeker Hans De Witte. Hans DE WITTE. Conformisme, radicalisme en machteloosheid. Een onderzoek naar de sociaal-culturele en sociaal-economische opvattingen van arbeiders in Vlaanderen. Leuven, HIVA, 1990. Arbeiderscultuur en vorming. Leuven, Hiva, 1990, pp. 95 e.v. Hans DE WITTE (red.). Op zoek naar de arbeidersklasse. Een verkenning van de verschillen in opvattingen en leefstijl tussen arbeiders en bedienden in Vlaanderen, Nederland en Europa. Leuven, ACCO, 1994. Een uitgebreide "up-date" van deze opvatting komt aan bod in een thema-nummer "arbeiderscultuur" van de Gids op Maatschappelijk Gebied, 1996, 4, met bijdragen van Hans DE WITTE, Hubert GOSSEY, Edward LEEMANS, Rudi LAERMANS en Theo ROMBOUTS.
- (27) Mark ELCHARDUS. Op de ruïnes van de waarheid. Lezingen over tijd, politiek en cultuur. Leuven, 1994, Kritak, p. 129 en 149.
- (28) Zie bijvoorbeeld Christoph RULCKER. Arbeiterkultur und Kulturpolitik im Blickwinkel des Vorwärts 1918-1928. In : Archiv für Sozialgeschichte, XIV, pp. 141 e.v.
- (29) H. DE MAN, Opbouwend socialisme, p. 565.
- (30) H. DE MAN. De socialistische idee, pp. 97, 105, 199 en 207. Zijn naoorlogse Spengleriaanse cultuurpessimistische beschouwingen over "massificatie en cultuurverval" laten we hier buiten beschouwing.
- (31) Marc REYNEBEAU. Apollo's klacht. Leuven, Kritak, 1988, pp. 69 e.v.
- (32) Dominique VERKINDEREN. Het Van Crombrugge's Genootschap van 1857 tot 1875. Gent, 1988, Liberaal Archief.
- (33) Rik PINXTEN, op.cit., p. 108, en mijn reïnterpretatie.
- (34) Die uitgebreid aan bod komt in Guy VANSCHOENBEEK. De wortels van de sociaal-democratie in Vlaanderen. "Le monde socialiste gantois" en de Gentse socialisten voor de Eerste Wereldoorlog. Gent, 1992, onuitgegeven doctoraalscriptie pp. 851-894. De besten onder ons zijn opgestaan. De arbeidersaristocratie en de verklaring van het reformisme in de arbeidersbeweging. De spanning tussen negatieve en positieve connotatie van een politiek-sociologische categorie. In dit hoofdstuk ga ik uitgebreid en discursief in op de binnen- en buitenlandse literatuur en geef ik een empirische toetsing aan de hand van de Gentse casus. Het hoofdstuk verschijnt binnenkort in de vorm van een artikel in het Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis.
- (35) Zie Julien DOMS. Goethe's Faust. Brussel, 1932, De Wilde Roos. Jozef Vandermeulen. Richard Wagner als revolutionair. Brussel, 1932, De Wilde Roos.
- (36) Alphonse OCTORS. La commission syndicale du POB. Les premiers efforts et résultats 1898-1907. Bruxelles, 1923.
- (37) Tony JANSSEN en Jan ROGIER. Kunstbeleid in Amsterdam 1920-1940. Nijmegen, SUN, 1983.
- (38) Mireille HOLSBEKE, op.cit.
- (39) Richard J. EVANS. The German working class 1888-1933. London, 1982.
- (40) In mijn doctoraalscriptie gaf ik nog andere voorbeelden met betrekking tot duivenspel en speekselbakken. Spelden in een hooiberg, als men wil zoeken in de reeksen verslagboeken en in de pers.
- (41) Zie RANSON
- (42) Voor de internationale arbeiderssportbeweging verwijs ik naar : Hans Joachim TEICHLER en Gerhard HAUKE. Illustrierte Geschichte des Arbeitersport. Berlin, Dietz, 1987. Diethelm BLECKING. Arbeitersport in Duetschland 1893-1933. Köln, Prometh, 1983. En dichter bij ons, bij onze Noorderburen : Hans DONA. Sport en socialisme : de geschiedenis van de Nederlandse Arbeiderssportbond 1926-1941. Amsterdam, Van Gennepe, 1981.
- (43) Voorbeelden in het veld van literatuur en toneel : Emile Zola, Jack London, Upton Sinclair, Heijermans, Hauptmann, Horace Van Offel. Bij ons : in de muziekcompositie, het vergeten werk van Jozef Vandermeulen; Van Biesbroeck en zijn sociaal-veristische school; Anseele, Beerblock, Bogaerts, De Graeve, Hannick en andere Gentse roman- en novelschrijvers, vaak van proletarische origine; zie ook Edward Anseele's brochure 'Vooruit en de Vlaamse Beweging (1913) waarin hij een warme, vruchteloze oproep deed tot de Vlaamse kunstenaars om "den Arbeid" tot centraal thema in hun productie te verheffen.
- (44) Over Henri Van Daele zie: Willy EVERAERT. Over Henri Van Daele. Gent, 1995. Kurt VAN DE MOERE. Het volkstoneel van Henri Van Daele. Onuitgegeven licentiaatsverhandeling Germaanse filologie, RUG, 1991. Een interessante case-study over de Engelse populaire musichallcultuur is : Dagmar KIFT. Arbeiterkultur im gesellschaftlichen Konflikt : die englische Music Hall in 19. Jahrhundert. Essen, 1991.
- (45) Staf HELLEMANS, op.cit., ontkent dit na studie van de buitenlandse literatuur.
- (46) Voor Gent hadden we een interessant vergelijkingspunt, nl. de studie van Lode HOSTE : Gezelschapsleven te Gent in de 19e en begin 20e eeuw. Gent, 1990 (later gepubliceerd in afleveringen in de Ghendtsche Tydinghen).



Emile Verhaeren (1855-1916) : poète flamand, socialistiche dichter

PORTRET

Un poète dans le siècle. Emile Verhaeren (1855-1916)

Portrait by MRS. ULB

En séparant l'écrivain du corps social et en le confinant dans le rôle de chantre de l'esthétique pure, une certaine idéologie post-romantique de l'art pour l'art oblige sans doute le critique à justifier ce qui aurait participé de l'ordre de l'évidence au temps des Philosophes ou même encore à celui de Lamartine ou de Hugo : que le poète vit et pense dans son époque, qu'il en partage les passions et les espoirs, et que ceux-ci forment la matière première de son inspiration.

En Belgique, le poète Emile Verhaeren (1855-1916) est probablement la victime la plus remarquable de ce malentendu. Son engagement aux côtés du Parti Ouvrier Belge à la fin du siècle dernier, sa participation active à la Section d'Art de la Maison du Peuple, la symbolisation des manifestations ouvrières dans son oeuvre et la rédaction d'une utopie sociale sous les espèces d'une pièce de théâtre (les Aubes, 1898) procèdent d'une évolution de pensée qui s'est faite bien plus aisément pour l'écrivain que pour ses commentateurs. Ces derniers ont voulu multiplier les justifications : révolte de jeunesse, tempérament fougueux, influence d'amitiés plus ou moins pernicieuses, humanitarisme naïf, communisme sentimental, ou encore amour conjugal étendu à tous les êtres souffrants, telles sont quelques-unes des thèses complaisamment développées par une critique littéraire dont les positions de l'écrivain dérangeaient les a priori idéologiques.

Il s'agit donc moins, aujourd'hui, de rendre

compte des liens qui unissaient le poète à son siècle que de restituer la nature précise de ces liens, en se débarrassant des malentendus nombreux qui, dès la fin du XIXe siècle, ont rendu ce liens plus obscurs qu'ils ne l'étaient en pratique. A cet égard, quatre propositions méritent sans doute d'être mises en évidence ⁽¹⁾.

1. Un phénomène de groupe

Issu d'un milieu catholique peu favorable aux arts, Verhaeren est conduit par son oncle, l'avocat Michel Van Mons, à faire son stage chez une personnalité marquante du barreau bruxellois des années 1880; le juriste et homme politique libéral progressiste Edmond Picard. Très rapidement, ses talents littéraires lui valent de collaborer à l'Art moderne, l'hebdomadaire que Picard fonde en 1881 avec Victor Arnould et Eugène Robert. D'emblée le voici plongé dans un milieu de fortes individualités, qui interviennent dans tous les domaines de la vie sociale, de l'art à la politique, avec l'espoir de transformer la société d'esprit provincial qui dominait en Belgique.

L'heure est aux innovations. Tandis que Léopold II organise la conquête du Congo avant d'en mettre l'exploitation en coupe réglée, une fraction du parti libéral tente d'obtenir l'élargissement du droit de suffrage qui lui permettrait de faire participer activement à la vie publique la

fraction industrielle et urbaine la plus dynamique de la bourgeoisie belge. Verhaeren collabore alors aux quotidiens qui animent ce combat. Il reste, pendant une décennie, un allié constant et fidèle de Picard ⁽²⁾. Tout naturellement, il se trouve parmi les bourgeois de robe qui rejoignent le camp socialiste après la défaite de Frère-Orban aux élections de 1884. Pour eux, le suffrage universel représente désormais le seul moyen de revenir au pouvoir, et ils se rallient au parti qui semble le plus à même d'en obtenir la promulgation : le Parti Ouvrier Belge. Dès 1890, ces hommes seront largement représentés au Conseil général d'un POB dont ils détiennent un grand nombre de mandats publics jusqu'à la Grande Guerre.

Dans ce contexte, le socialisme de Verhaeren ne doit pas être compris comme un phénomène isolé. Il procède moins d'une évolution psychologique individuelle que de la logique des intérêts d'un groupe social, principalement bruxellois, composé de bourgeois aux idées audacieuses ralliés, par conviction autant que par nécessité, au Parti Ouvrier Belge.

2. Un effort d'objectivité

A aucun moment, l'oeuvre poétique de Verhaeren ne se donne pour consigne de s'adresser à un lectorat ouvrier, ou de refléter les idées du monde socialiste. Elle ne se réfère pas non plus, de manière explicite, aux préoccupations de ses amis proches. Mais elle intériorise, comme une donnée de l'imaginaire, une série d'éléments qui font partie intégrante du contexte social ayant déterminé une part de son évolution de pensée.

Conformément à la tradition, sa poésie est d'abord lyrique. Elle transpose donc des états d'âme. Elle reflète une évolution intérieure en s'attachant à développer des situations ou des symboles qui aident le je qui signe les textes à préciser son rapport au monde. Comme Georges Rodenbach, comme Maeterlinck et comme Charles Van Lerberghe, Verhaeren dit le malaise de celui qui se

livre aux jeux gratuits de l'art contre les valeurs du milieu mercantile dont il est issu. Cette vocation ne va pas sans mal : elle peut être décrite sous les espèces d'un conflit de génération, où les Fils rompent avec les habitudes et les goûts de leurs Pères. Les images les plus sombres et les plus douloureuses de ces poètes indiquent que cette rupture est un arrachement, à peine compensé par ce que Van Lerberghe appelle une "entrevision" : l'espoir qu'un ailleurs plus acceptable puisse se manifester à l'issue de la crise.

Des Soirs (1888) aux *Flambeaux noirs* (1891), la plupart des poèmes où résonne l'écho des transformations sociales en cours s'inscrivent dans le cadre thématique de l'expression d'un moi souffrant. *La Révolte*, dans le troisième recueil de ce que l'on appelle sa "trilogie noire", convoque ainsi la cité des révoltes populaires en écho des pulsions de l'artiste :

"Vers une ville au loin d'émeute et de tocsin,
Où luit le couteau nu des guillotines,
Et tout-à-coup de fou désir, s'en va mon
coeur. [...]" ⁽³⁾

Dans les recueils suivants, ce type de comparaisons disparaît. Les deux entités, le moi du poète et ce qu'il nomme sa "projection extérieure" se séparent, pour former deux mondes distincts, traités d'ailleurs dans des poèmes voire dans des corps typographiques différents. *Les Campagnes hallucinées* et *les Villes tentaculaires* (1893 et 1895) comportent des *Chansons de fou* rappelant "l'halluciné de la forêt des Nombres" qui errait sous le signe des *Flambeaux noirs*. Mais ces recueils permettent désormais aux poèmes "sociaux" de s'autonomiser, d'objectiver les réalités dont ils traitent, indépendamment du regard déformant, déjà presque expressionniste que le poète porte sur eux.

L'opération, ici, se déroule en deux temps. Dans *les Villes tentaculaires*, ce sont les réalités urbaines qui s'imposent. Le Port, la Bourse, les quartiers de prostitution ou de commerce, les Usines enfin

est décrites en termes violents. Leur inhumanité est soulignée. Ils bornent un univers cruel, sanglant parfois, toujours rapide et désordonné. Dans *les Villages illusoires* (1895), des types humains complètent le tableau. Une série de techniques de symbolisation permettent au poète d'isoler et de grandir les figures du Meunier, du Forgeron, du Passeur d'eau à la mesure de l'allégorie qui motive leur présence ⁽⁴⁾. Les métiers réels qu'ils représentent appartiennent en fait à la préhistoire du travail moderne : ils incarnent davantage l'âge de l'artisanat que celui du capitalisme industriel. Mais en même temps, ces personnages peuvent être interprétés comme des types sociaux de travailleurs. A l'instar des figures de Constantin Meunier, dont le corps magnifie les victimes du labeur contemporain, les héros de Verhaeren disent la force du mouvement social plutôt que l'état des victimes de la fabrique ou de la mine. Cette ambiguïté de la représentation, on y reviendra, permettra d'intégrer le poète dans la rhétorique triomphante du monde socialiste autant que lui réserver un destin de poète national.

3. Une dialectique de la forme et des contenus

Dans l'esprit de Verhaeren, l'évolution de sa poésie est inséparable des problèmes techniques de la versification. Le débat littéraire du temps accorde en effet toute son attention à une série de considérations métriques que le lecteur de la fin du XX^e siècle ne perçoit plus guère ⁽⁵⁾. C'est pourtant au rythme de plus en plus audacieux de sa prosodie, à sa maîtrise de la césure et à la liberté des assonances de son vers libre que les plus grands auteurs français doivent de l'avoir admis dans le cercle étroit de leurs pairs. On peut d'ailleurs constater qu'au retour du lyrisme dans l'oeuvre de Verhaeren après 1900 correspond une atténuation de cette révolution du langage poétique à laquelle il avait si ardemment participé. Le plus surprenant cependant dans cette partie de l'oeuvre que j'ai pu qualifier de "trilogie de la

médiation", pour désigner à la fois sa présence indispensable et son destin transitoire, réside sans doute dans le son nouveau qu'elle fait entendre en poésie. Dans les textes des *Campagnes hallucinées* et des *Villes tentaculaires*, ce sont des réalités jusqu'alors quasi inconnues dans le champ de la poésie qui font leur apparition. Celles-ci viennent cependant d'être mises au centre des oeuvres les plus scandaleuses de la littérature française contemporaine : celles de Zola. Le monde de *Germinal*, de *Nana*, ou - et la comparaison n'a jamais été poussée à son terme - celui de *la Nouvelle Carthage* de l'écrivain naturaliste belge Georges Eekhoud font irruption dans des recueils de poésie que leurs exigences formelles semblaient placer aux côtés des textes les plus hermétiques de la poésie française. Tel est bien le point central de l'apport de Verhaeren à l'histoire de la littérature : une thématique naturaliste inscrite dans les codes de la poésie symboliste.

4. Un socialisme non dépourvu d'ambiguïtés

Au sens sartrien du terme, on ne peut sans doute pas considérer Verhaeren comme un écrivain "engagé". Pourtant, quelle que soit la nature des motivations personnelles en cause, une complicité s'installe rapidement entre le poète bourgeois qui fréquente la Maison du Peuple et les responsables socialistes. Celle-ci repose sans doute objectivement sur les liens de classe et d'intérêt rapprochant des personnalités du libéralisme de gauche se préoccupant à parts égales d'art, de politique et de rénovation sociale.

Ces liens, pourtant, ne sont pas ceux qu'évoquent les discours du temps. On évoque alors surtout la pitié du poète pour la situation de la classe laborieuse, sa sympathie pour les humbles, la théorie de l'art social ou encore, invention d'Emile Vanderyelde destinée à expliquer la pièce de théâtre *les Aubes*, la découverte conjointe de la dépopulation des campagnes par la sociologie contemporaine et par les grands recueils de Verhaeren.

De ces convergences naît un code de lecture des oeuvres, qui insiste volontiers sur les rapprochements tout en laissant pudiquement dans l'ombre les éléments de la pensée du poète qui ne participent pas de l'humanitarisme socialiste. Les références au Christ peuvent ainsi être comprises dans le sens d'une continuité avec *le Catéchisme du peuple* de Defuisseaux, indépendamment de tout l'impact imaginaire qu'y investit Verhaeren, de même que le Forgeron devient un symbole de l'ouvrier et que disparaît de la conscience des lecteurs la fascination du poète pour la force brutale, les chefs et les banquiers, voire pour la conquête coloniale ⁽⁶⁾. Mais plus encore que les références imagées, c'est un esprit d'ensemble, un souffle historique, une capacité de conférer une valeur épique aux acteurs du monde social rarement traités dans l'espace poétique qui renforce la rencontre du poète avec le parti.

Toute la stratégie politique du POB se fondait sur une confiance dans le développement ininterrompu de la conscience socialiste, la conviction que la plupart des électeurs ne pourraient manquer de comprendre où se trouvent effectivement leurs intérêts, et que, la majorité électorale conquise, une organisation nouvelle de la société suivrait naturellement. Cet optimisme correspond très précisément aux *Aubes* où le sacrifice du tribun est censé déboucher sur un monde neuf, ainsi qu'à la foi dans l'humain dont le poète fait, dès les dernières années du siècle finissant, le message essentiel d'un credo multiplié en d'innombrables conférences et interventions publiques. Le poète et le parti se situent ainsi dans le même camp de pensée, celui que dénoncera précisément Walter Benjamin dans ses thèses sur la philosophie de l'histoire : "Il lui [la sociale-démocratie] plut d'attribuer à la classe ouvrière le rôle de libératrice pour les générations à venir. Ce faisant elle énerva ses meilleures forces. A cette école la classe ouvrière désapprit tout ensemble la haine et la volonté de sacrifice. Car l'une et l'autre s'alimentent à l'image des ancêtres asservis, non point à l'idéal des petits enfants libérés." ⁽⁷⁾

Incarnation d'un socialisme du symbole et de l'espérance, l'oeuvre de Verhaeren ne peut être comprise hors du contexte où elle fait sens. En elle ne se joue ni un choix de propagande, ni même une esthétique consciente de l'art social - Verhaeren recuse l'expression -, mais la rencontre de l'audace poétique avec l'authenticité des sentiments, transcendée par le rythme d'une poésie avant tout dynamique. L'oeuvre livre, à ce titre, d'abord un texte passionné. Mais elle constitue également un document : sur une époque, et sur un certain socialisme.

- (1) Un certain nombre d'éléments de cette présentation ont été fournis dans mon livre (épuisé) : *Les écrivains belges et le socialisme (1880-1913) L'expérience de l'art social, d'Edmond Picard à Emile Verhaeren*, Bruxelles, Labor, 1985, 278 p. ("Archives du futur"). Sur Verhaeren, on peut également consulter le récent numéro de la revue *Textyles*, "Emile Verhaeren", n 11, 1994.
- (2) Voir mon texte "Emile Verhaeren, collaborateur à la *Nation*, organe libéral-progressiste", in *Emile Verhaeren*, éd. par Peter-Eckard KNABE et Raymond TROUSSON, Bruxelles, Editions de l'Université de Bruxelles, 1984, p. 135-144.
- (3) Emile Verhaeren, *Poésie complète 1*, Edition critique établie et présentée par Michel OTTEN, Bruxelles, Labor, 1994, 169.
- (4) Voir les commentaires éclairants de Christian BERG dans *Les Villages illusoire*, Bruxelles, Labor, 1985 (Espace Nord).
- (5) Voir la contribution de Marc DOMINICY, "Les quatre Statues des Villes tentaculaires", in *Textyles*, op.cit.
- (6) J'ai développé certains aspects de ces ambiguïtés dans "Emile Verhaeren, un européen devant la guerre", *L'Europe reflets littéraires*. Actes du Congrès national de la SFLGC, Textes recueillis et présentés par Colette ASTIER et Claude DE GRÈVE, Paris, Klincksieck, 1993, p. 381-388. Voir également les réflexions de Roland Mortier dans *Emile Verhaeren, 1984*, op.cit., de Claude ALLARD et de Jacques MARX dans *Textyles*, op.cit.
- (7) Walter BENJAMIN, *Essais 2*, trad. M. de Gandillac, Paris, Denoël/Gonthier, 1983, p. 203.

BIJDRAGE

Cyriel Buysse en het biefstuksocialisme

Spiegel van de beeldvorming over socialisme en socialisten in Vlaamse romans. Een bericht over een lopend onderzoek

Bart De Nil (Universiteit Gent)

Feiten of mythen : een probleemstelling

In heel wat Vlaamse romans kan men een aantal, veelal indirecte, verwijzingen lezen naar de arbeidersbeweging in het algemeen, de sociaal-democratie in het bijzonder. In mijn onderzoek wil ik niet al deze beelden inventariseren en reproduceren, maar nagaan in hoever we hier met feiten dan wel met mythen te maken hebben. De werktitel van mijn onderzoek luidt dan ook : "De beeldvorming van de sociaal-democratie in de Vlaamse roman." Natuurlijk is deze werktitel veel te ruim en daarom heb ik gekozen voor een bepaalde chronologische en geografische afbakening. Chronologisch is er enkel een begindatum nl. 1885, met de oprichting van de Belgische Werklieden Partij, een einddatum is er niet. Dit is het gevolg van mijn vraagstelling waarin ik ook wil nagaan wat het effect is van deze beeldvorming. Het zou b.v. best kunnen dat een eigentijds auteur in zijn roman elementen opneemt uit oudere romans. Persoonlijk ben ik vooral geïnteresseerd in de beginperiode van de sociaal-democratie. Het gevolg hiervan is dat mijn geografisch kader voornamelijk binnen Oost-Vlaanderen te situeren zal zijn. Vooral de 19e eeuwse realistische roman kan een boeiende bron vormen voor de geschiedenis van de sociaal-democratie. Ook Carlo

Ginzburg beaamt dit : "Het verband tussen het romanverhaal en het verhaal zoals de historicus dat vertelt houdt mij bezig. Ik wil daar nog eens verder over nadenken. [Na een kort zwijgen vervolgt hij:] Ik denk dat de negentiende-eeuwse roman een uitdaging inhoudt voor de historici, waarop zij nog niet zijn ingegaan en die zij nu pas beginnen te begrijpen. Paradoxaal genoeg is de realistische roman tegelijk het model dat de historici in hun weergave van het verleden volgen. Ik denk dat deze verschillende soorten vertellingen onderzocht moeten worden." ⁽¹⁾

Als voorbeeldcasus : het "biefstuksocialisme"

Om een duidelijk beeld te geven van mijn verhandeling, heb ik al een kleine casus uitgewerkt, nl. dat van het "biefstuksocialisme". Iedereen is wel vertrouwd met de term "biefstuksocialisme", een begrip dat gemeengoed is geworden en als scherts gebruikt om die sociaal-democraten aan te duiden die zich bezighouden met materiële bekommernissen. Algemeen wordt aangenomen dat de term ontstaan is in 1905 tijdens één van de debatten n.a.v. de vernederlandsing van de Gentse Hogeschool. Zo luidt o.a. de versie die Hendrik De Man geeft in zijn autobiografie *Après Coup*, uit 1941, waarin staat

DE KOE VAN DE DOKKERS

RAADSEL : HOEVEEL KOEKENS ZIJN ER DAAR ?



Al wie een goed antwoord inzendt krijgt 'nen' beafsteek van Anseele. Toe jongens, spoedig vooruit of de laatste brok wordt in Antwerpen opgeëten (collectie KADOC, De Trommel, 30 mei 1912. Met dank aan Luc VINTS, afdelingshoofd audiovisuele documentaire KADOC)

geschreven : "Peu de temps auparavant [voor het debat], dans une assemblée publique devant un public ouvrier, à la question rhétorique d'un orateur : "Que veut le peuple flamand ?" un militant socialiste avait répondu du fond de la salle "des biefstecks !" " (2).

De waarheid is echter dat de romanschrijver Cyriel Buysse de term biefstukken al verwerkte in zijn roman 'n Leeuw van Vlaanderen, verschenen in het voorjaar van 1900. Buysse beschrijft een meeting waarin hij "de socialistische voorman van Gent" Jan Kappuyns het volgende laat zeggen : "Loater, as we zuu goed Frans zulle keunen as de flaminganten, die onder mallekoar alteid Frans spreiken, zulle we dan uuk meschien Vloamsche verzen en romans lezen ofschreiven. Veur 'tugenblik hên we wat anders nudig. Veur 'tugenblik 'n zein 't gien romans noch gien verzen die we moeten hên, moar buufstikken..." (3).

De Jan Kappuyns die Buysse in deze meeting beschrijft is ongetwijfeld de leider van de Gentse socialisten Edward Anseele. Het historisch duiden van de figuur Jan Kappuyns zal in een ander deel gebeuren. Toch ben ik nu al overtuigd dat Kappuyns een contractie is van twee figuren, nl. Anseele en een andere Gentse socialist Ferdinand Hardijns bijgenaamd "den harden". In literatuurgeschiedenissen en werken over Buysse spreekt men steeds over een "realistisch" portret, net alsof Buysse Anseele persoonlijk kende. Wat niet onlogisch is, gezien het feit dat Buysse in 1898 samen met Anseele en o.m. de bisschop van Gent, mgr. Stillemans, lid was van de "Association flamande pour la vulgarisation de la langue française". Een vereniging die zich de verspreiding van de Franse taal en cultuur in Vlaanderen tot doel had gesteld (4). De vraag die men zich kan stellen is of "biefstukken" het product zijn van Cyriel Buysse's levendige verbeelding of zijn er historische wortels. Guy Vanschoenbeek vermeldt in zijn doctoraalscriptie *De wortels van de sociaal-democratie in Vlaanderen* : "... dat men in alle verslagen van meetings en debatten in Vooruit geen verwijzing vindt naar de beruchte uitspraak." (5). Wanneer men voor enkele debatten, waarin de

term zou kunnen gevallen zijn, er *Le Bien Public*, *Le Journal du Gand* en *Het Volksbelang* op naslaat, vindt men geen verwijzing. Wanneer men via de literatuur tracht te zoeken naar de bron van het biefstuksocialisme, komt men tot enkele eigenaardige vaststellingen. Twee versies duiken op, de eerste, reeds bovenvermelde, versie van Hendrik De Man uit 1941. Wat op zich al een licht gewijzigde versie is van deze die hij gaf in zijn boek *Nationalisme en Socialisme* uit 1931; waarin hij hetzelfde verhaal plaatst in het debat zelf en de spreker beschreven werd als "flamingantisch" (6). De andere versie legt de uitspraak in de mond van Edward Anseele. Eén van de vroegste vermeldingen vindt men bij Paul Fredericqs' *Schets eener geschiedenis der Vlaamsche beweging*, deze schreef : "... [dat] de meeste socialisten in hunne beweging eerst en vooral eene "biefstukkenkwesitie" zien, zooals hun Gentsche aanvoerder Edward Anseele zoo schuldachtig brutaal pleegt te zeggen." (7). Fredericqs' bron, nl. *Het Volksbelang*, geeft echter geen vermelding van "biefstukken". Fredericqs' versie vinden we terug in Maurits Basses geschiedenis van de Vlaamse beweging van 1905 tot 1930, uit 1933 (8). Later ook in Leo Picards *Geschiedenis van de Vlaamse en Groot-Nederlandse beweging*. Die schreef : "Anseele had eens gezegd, dat het niet ging om mooie Vlaamse woorden maar om biefstukken. Daar had men dan, volgens sommigen, de gruwelijke materialist." (9).

Deze twee verhalen leiden ieder hun eigen leven, om een voorbeeld te geven : in *De geschiedenis van de socialistische arbeidersbeweging in België* onder de redactie van wijlen Jan Dhondt, vindt men beide versies naast elkaar. Michel Oukhow nam in zijn artikel *Socialisme en de Vlaamse beweging* de versie van De Man uit 1931 over (10). Terwijl een tiental pagina's daarvoor Emiel Willekens in zijn artikel *Sociale tendenzen in de Vlaamse literatuur 1885-1914* schreef dat : "... 'n Leeuw van Vlaanderen bevat in elk geval een weergave van de befaamde toespraak over biefstuksocialisme [van Edward Anseele]." (11). Welke toespraak Willekens bedoelt, is niet te achterhalen.



Leeren vereert : het Vlaamse volk wil boeken verorberen

Wel kan men stellen dat elke verwijzing naar "biefstukken" zich situeert na 1900, dus na Cyriel Buysse. Tot dan is er nog geen enkele bron opgedoken die de oorsprong van de "biefstukken" zou plaatsen vóór 1900.

Wat is dan de oorsprong van onze "biefstukken". Het antwoord moet men zoeken in een artikel van Cyriel Buysse *Het socialisme en de Vlaamse landlieden* uit 1895. Hierin kan men het volgende lezen: "De socialistische kopstukken, wetend wat het volk van hen verwacht en waaraan het nu vooral behoefte heeft, spreken hen enkel van zijn stoffelijke welvaart en verwaarlozen, met een lichtzinnigheid, die zij wellicht later zullen betreuren, zijn wijsgerige en religieuze ontwikkeling." (12). Deze beeldvorming van het socialisme dat zich enkel met de "stoffelijke welvaart" bezighield, overheerste binnen traditioneel flamingantische hoek. Flaminganten die zelf geloofden in de geestelijke en zedelijke emancipatie van de ar-

beiders, vooral via onderwijs, om hen zo als het ware op te heffen naar betere levensomstandigheden (13). Deze tegenstelling, zonder het biefstuksocialisme te noemen, vindt men constant terug in de bronnen.

Guy Vanschoenbeek wijst erop dat de gelijkschaking van het socialisme als biefstukpolitiek gedeeltelijk ten onrechte is (14). Er zijn verschillende studies om dit aan te tonen. In haar licentiaatsverhandeling *Kulturele uitingen van socialisten te Gent* schrijft Marleen Heyse: "[dat] vanaf 1895 beginnen de kulturele eisen meer op de voorgrond te treden." (15). We kunnen dit ook zien aan het bezit van de Vrijzinnige Werkmansbibliotheek: o.m. Nederlandstalig werk van Streuvels, Van Eeden, Gorter, Teirlinck, Buysse, Meyersmans, enz., was ruim vertegenwoordigd (16). Hoewel men geen cijfers heeft over de uitlening heb ik nagegaan, a.d.h.v. de *Boekenlijst der Vrijzinnige Werkmansbibliotheek*, waarvan het vroegste

exemplaar dateert uit 1898, dat Cyriel Buysse goed vertegenwoordigd was en zijn werk kort na publikatie werd opgenomen ⁽¹⁷⁾. Een *Leeuw van Vlaanderen* staat al vermeld in de boekenlijst van 1901 waaruit kan afgeleid worden dat het "biefstuk"-citaat gekend was. Guy Vanschoenbeek schrijft: "Het lijkt mij een evidentie dat een beweging die meer vrije tijd en een beperking van de arbeidsduur hoog in haar vaandel droeg (de fameuze drie achten waar de socialistische feestdag bij uitstek, 1 mei, om draaide) ook initiatieven zou ontplooiën op het vlak van de invulling van de verworven vrije tijd : wat ging men allemaal doen in die acht uren "uitspanning"." ⁽¹⁸⁾.

Niet enkel het beeld van de beweging klopt niet maar het beeld van de arbeiders zelf in de 'n *Leeuw van Vlaanderen* is niet dat van een moreel verzonken massa die zich gedroegen als "wilde beesten" wanneer Kappuyens "buufstukken" uitschreeuwde ⁽¹⁹⁾. Er zijn voor de periode rond 1900 een groot aantal meetings en debatten geweest waarin het tegendeel kan worden bewezen ⁽²⁰⁾. Als voorbeeld noem ik het debat over collectivisme, gehouden in 1904, tussen Arthur Buysse, liberaal volksvertegenwoordiger -de jongere broer van Cyriel Buysse- en Aimé Bogaerts, de hoofdredacteur van het dagblad Vooruit. Een onnoemelijk saai debat, vol theoretische bespiegelingen, maar waar toch 1600 mensen aanwezig waren. En met het verbod om te "smoren" omdat Arthur Buysse leed aan een verkoudheid ⁽²¹⁾.

Biefstukpolitiek was in oorsprong een beeld dat gebruikt werd tegen het socialisme zoals staat in de documenten van en over Anseele: "Voor den oorlog 1914-1918 en ook na 1918 werd door burgerlijke Vlaamsgezinden heel wat gepraat over "biefstukpolitiek". Daarmede probeerde men de Gentsche socialisten in het algemeen, en vader Anseele in het bijzonder, te treffen." (inleiding in het cursief) ⁽²²⁾. Duidelijk voorbeeld hiervan is het opschrift bij een karikatuur, verschenen in het Gents katholiek kiesblaadje *De Trommel* n.a.v. een dokstaking in mei 1912, Anseele is dan schepen van de haven. De tekst luidt: "al wie wil krijgt beafstuk van

Anseele" ⁽²³⁾. Biefstukpolitiek werd een emanatie van de pragmatische "nemen-wat-ge-krijgen-kunt-houding" van Anseele ⁽²⁴⁾. Toen in 1934 de Bank van de Arbeid (BBA) als gevolg van de crisis en slecht beleid failliet ging, titelde De Gentenaar "Na de beefstukken-politiek van Anseele" en werd sterk tekeer gegaan tegen "de hatelijke beefstukkenpolitiek" ⁽²⁵⁾. In het begin verzetten de socialisten en in het bijzonder Anseele zich hier tegen. Anseele schreef in 1913 over Cyriel Buysse's 'n *Leeuw van Vlaanderen*: "... zijn *Leeuw* is een burger en christen-democraat en zijn socialist eene platte karikatuur van iemand die van anders niet spreekt dan van beafstukken, nog beafstukken en altijd beafstukken." ⁽²⁶⁾. Maar geleidelijk begon de sociaal-democratische beweging het beeld zelf te incorporeren. In 1937 schreef Anseele een artikel *Biefstukkenpolitiek. Een verwijt, waarop we fier zijn*, waarin hij de biefstukkenpolitiek verdedigde: "als zinbeeld van stoffelijk welvaren, van al de levensvreugde en het geestesgenot, die er mee verbonden waren". "Als", schrijft Anseele verder, "hij geen biefstuk mocht vragen, wat moest hij gevraagd hebben? Stokvisch, paardenlever, pense, schellekens, pattatten met ajuinsaus, toatsjespap en andere armoeplats, waarvan de werklieden beu waren?" ⁽²⁷⁾.

Het beeld van de biefstukpolitiek werd het beeld van Anseele. Hubert Lampo verwoordde dit misschien het best toen hij schreef over het biefstukken-citaat in "n *Leeuw van Vlaanderen*: "Het is één van de meest fascinerende brokken uit ons proza en ik zou er veel voor over hebben om haar, voorgedragen door een goed Gentse acteur als b.v. Robert Maes, op een langspeelplaat te bezitten." ⁽²⁸⁾.

Wat als Cyriel Buysse onze enige bron zou zijn geweest voor de sociaal-democratie in haar ontstaansperiode? Gelukkig hebben we de kans om, via andere bronnen, de beelden geschilderd door romanschrijvers te toetsen aan de historische werkelijkheid. Daaraan vastgekoppeld: wat was het effect van deze romans op de beeldvorming over de sociaal-democratie? Was het overheersend beeld: deze van de socialistische voormannen als bourgeois of platte materialisten, de so-

cialist als vrouwenverleider of drankorgel? Worden deze beelden overgenomen door de lezer of na verloop van tijd geïncorporeerd in de eigen mythevorming van de sociaal-democratie.

Het mag duidelijk zijn dat ik in mijn vraagstelling de romans vanuit verschillende invalshoeken benader. Gezien het feit dat ik voor mijn verhandeling geen enkele studie vond die ik als voorbeeld kon gebruiken om een methodologie op te stellen, was ik verplicht om zelf een werkschema uit te werken. Een volledige prospectie verrichten naar alle in Vlaanderen verschenen romans, op zoek naar geschikt materiaal, is gekkenwerk. Een andere manier is om via randliteratuur te zoeken naar geschikte romans. Hiermee bedoel ik de romans die handelen of fragmenten bevatten over de sociaal-democratie of sociaal-democraten. Als randliteratuur zijn er de verschillende studies over sociale tendensen binnen de literatuur, literatuurgeschiedenissen, enz.. Maar ook contemporaine bronnen bieden soms informatie over romans⁽²⁹⁾. De bedoeling is om tot een lijst van romans te komen waaruit ik dan een keuze kan maken. Niettemin lijkt het mij nuttig om voortdurend deze lijst aan te vullen en in mijn verhandeling op te nemen. Dit om de voor de hand liggende reden dat ik in mijn onderzoek slechts een beperkt aantal romans zal kunnen weerhouden en zo de kans wil geven aan anderen om via deze lijst verder te werken en deze lijst aan te vullen.

Esthetische criteria en het feit of men hier dan wel of niet met een "klassieker" te maken heeft zullen geen rol spelen in de keuze van een roman. De keuze zal geschieden volgens andere criteria: interesse in een auteur, het geografisch en chronologisch kader waarbinnen de roman zich afspeelt, het thema van de roman, enz.. Wel zal ik trachten ook minder bekende werken te behandelen, de zgn. tweede- en derderangs literatuur.

Het ligt niet in mijn bedoeling om een kwantitatieve benadering te maken, waarin ik zoveel mogelijk auteurs en hun romans behandel, maar eerder een kwalitatieve, waarin ik elke roman onderwerp aan een gedegen onderzoek in de diepte,

ernaar trachtend alle facetten van een specifieke roman aan te kaarten. Dit is ook mijn kritiek op de studies of verhandelingen die sociale thema's binnen de literatuur behandelen. Veel van deze studies blijven slechts aan de oppervlakte; de fragmenten worden wel aangehaald en geduid, maar het blijft bij een kritiekloos overnemen van beelden zonder deze te onderwerpen aan een studie in de diepte. Om het voorbeeld van het biefstuksocialisme opnieuw aan te halen: dit is meer dan een verwijzing naar Edward Anseele, het geeft een beeldvorming van de sociaal-democratie weer zoals die aanwezig was bij bepaalde tijdgenoten van Cyriel Buysse, maar is tevens een beeldvorming die door sociaal-democraten werd overgenomen.

De romans zal ik behandelen volgens auteur, belangrijk in dit opzicht is dat ik een korte biografische schets zal geven van de auteur, waarbij de nadruk zal liggen op de politieke en sociale relaties van de auteur. Voor Cyriel Buysse, bv., zal dit zijn: de contacten die hij had met zijn familie (Love-lings, Fredericqs), de politieke carrière van zijn broer Arthur, zijn contacten binnen de loge "La Liberté", de context van zijn woonplaats Nevele, enz.. De roman zelf zal ik expliciet analyseren: personen, gebeurtenissen, groepen, plaatsen worden uit de roman gehaald en steeds getoetst aan de historische realiteit. M.a.w. in hoeverre stroken deze beelden met het "wetenschappelijk" materiaal dat ons voorhanden is.

Een tweede deel zal erin bestaan na te gaan hoe deze beelden ontstonden en welk effect deze beelden hadden. Zijn ze het product van de auteurs fantasie of zijn het levensechte registraties van de werkelijkheid? Worden ze overgenomen binnen de algemene beeldvorming over de sociaal-democratie en worden het aldus mythes?

- (1) C. GINSBURG, *Omweg als methode. Essays over verborgen geschiedenis, kunst en maatschappelijke herinnering*, Nijmegen, SUN, 1988, p. 265.
- (2) H. DE MAN, *Après Coup*, Bruxelles/Paris, Toison d'Or, 1941, p. 68.
De memoires van Hendrik De Man zijn verzameld en geannoteerd uitgegeven door : M. VAN HAEGEDOREN, *Autobiografie van Hendrik De Man*, 1974. [citaat p. 115.]
De Man beschrijft de propaganda die door de Gentse studentenkring "Ter Waarheid", waarvan hijzelf lid was, gevoerd werd voor de vernederlandsing van de Gentse Hogeschool. Tevens het debat met Anseele in het socialistisch lokaal "Ons Huis".
- (3) C. BUYASSE, 'n Leeuw van Vlaanderen, in : *Verzameld werk. Deel 1*. Brussel, 1974, p. 963.
De roman gepubliceerd in 1900 maar al aangekondigd in 1898 in het voorwoord bij een vorige roman "Schoppenboer". Op.cit., p. XXXIII.
- (4) G. VAN SEVEREN, *Soixante années de vulgarisation de la langue française en Flandre*, Gand, Hoste, 1957, p. 49-50. - E. DURNEZ, *L'association flamande pour la vulgarisation de la langue française*. Een verzetbeweging tegen de vernederlandsing van de Rijksuniversiteit te Gent 1898-1914. Gent, RUG, onuitg. licentiaatsverhandeling, 1974.
- (5) G. VANSCHOENBEEK, *De wortels van de sociaal-democratie in Vlaanderen. "Le monde socialiste gantois" en de Gentse socialisten voor de Eerste Wereldoorlog*. Gent, RUG, Doctoraal proefschrift, 1992, p.158 voetnoot 287.
- (6) H. DE MAN, *Nationalisme en socialisme*, Brussel, De Wilde Roos, 1931, p. 32.
- (7) P. FREDERICQ, *Schets eener geschiedenis der Vlaamse beweging*, 1909, deel III, p. 388.
- (8) M. BASSE, *De Vlaamse beweging van 1905 tot 1930*, 1933, deel I, p. 112.
- (9) L. PICARD, *Geschiedenis van de Vlaamse en Groot-Nederlandse beweging*, 1959, deel II, p. 171.
In een later artikel, uit 1963, plaatst Picard Anseeles uitspraak in het debat met Sevens uit 1905. Hij voegt er verder aan toe dat dit gericht was tegen De Man. Bronnen voor deze veranderde visie geeft Picard, spijtig genoeg, niet. L. PICARD, *Socialisme en de Vlaamse beweging. Referaat*, 1963, p. 54.
- (10) M. OUKHOW, *Socialisme en Vlaamse beweging*, in : J. DHONDT, *Geschiedenis van de socialistische arbeidersbeweging in België*, 1960, p. 469.
- (11) E. WILLEKENS, *Sociale tendenzen in de Vlaamse literatuur*, in : op.cit., p. 457.
- (12) C. BUYASSE, *Het socialisme en de Vlaamse landlieden*, in : *De Gids*, 1895, 1, p. 215.
- (13) J. CRAEYBECKX, *Arbeidersbeweging en vlaamsgezindheid voor de eerste wereldoorlog*, Brussel, Paleis der Academie, 1978. - H. VAN VELTHOVEN, *Een onderzoek naar de standpunten in de Belgische Werkliedenpartij ten opzichte van de Vlaamse kwestie en Vlaamse beweging (1894 - 1914)*, Brussel, VUB, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, 1969.
- (14) G. VANSCHOENBEEK, *Anseele Edward (Edwardus Camillus) minister en socialistisch politicus*, in : *Nationaal Biografisch Woordenboek XIII*, Brussel, 1990, p. 40.
- (15) M. HEYSE, *Kulturele uitingen van socialisten te Gent 1885-1905*, 1974, p. 9.
- (16) *Id.*
- (17) CATALOGUS, *Boekenlijst der vrijzinnige werkmansbibliotheek van Gent*, Gent, Samenwerkende volksdrukkerij, 1898, p. 7. Buysse Mea Culpa (2 maal) [verschenen in 1895]
Op 't blauwhuis [1897]
Wroeging (3 maal) [1894]
Sursum Corda [1894]
Het recht van de sterkte (2 maal) [1893]
Op.cit., 1901, p. 7. [bijgekomen bij 1898] Buysse 'n Leeuw van Vlaanderen [1900]
Uit Vlaanderen [1899]
Te Lande [1900]
Schoppenboer [1898]
Op.cit., 1903, bijvoegsel, p. 16 [bijgekomen bij 1901] Buysse *Van arme mensen* [1901]
- (18) G. VANSCHOENBEEK, *De wortels van de sociaal-democratie in Vlaanderen*, op.cit., p. 661.
- (19) C. BUYASSE, 'n Leeuw van Vlaanderen, op.cit.
- (20) *Meetings : du Catillon tegen Hardijns op Zondag 14 november 1899* gehouden in het feestlokaal "Vooruit" met zo'n 2000 aanwezigen. Ook hier spreekt de Christen-democraat du Catillon over het socialisme dat zich enkel bezighield met de materiële behoeften van de arbeider - du Catillon tegen Anseele op 17 december 1899.
Meetings rond de beweging tegen het regeringsvoorstel rond de E.V. :26 juni 1899 in de Skatingring (Kuiperskaai te Gent) zo'n 2500 aanwezigen, 3 juli 1899 in de Skatingring en de Guillaume Tell zo'n 4000 aanwezigen.
[bron : G. VANSCHOENBEEK, *De wortels van de sociaal-democratie in Vlaanderen, Le "monde socialiste gantois" en de Gentse socialisten voor de Eerste Wereldoorlog*, op.cit., Deel II, Kroniek van een trage opgang.]
- (21) Brochure, *Het collectivisme. Debat tussen A. Buysse en A. Bogaerts*, Gent, volksdrukkerij, 1904.
- (22) E. ANSEELE, *Biefstukkenpolitiek*. Een verwijt waarop we fier zijn, in : *Documenten van en over Eduard Anseele*, Germinal-reeks, 1945, XII, 2, p. 22.
- (23) KADOC, *kiesblaadjes Gent-Eeklo*, De trommel, 30 mei 1912, p. 2.
- (24) G. VANSCHOENBEEK, *Edward Anseele (Edwardus Camillus) minister en socialistisch politicus*, op.cit.
- (25) s.n., *Van dag tot dag. De Bank van den Arbeid*. Na de Biefstukken-politiek van Anseele, in : *De Gentenaar*, 3/3/1934, p. 1.
- (26) E. ANSEELE, *"Vooruit" en de Vlaamse beweging*, Gent, volksdrukkerij, 1913, pp. 10-11.
- (27) E. ANSEELE, *Biefstukkenpolitiek*. Een verwijt waarop we fier zijn, op.cit., p. 23.
- (28) H. LAMPO, *De sociale achtergrond bij Cyriel Buysse*, in : *De ring van Möbius*, Brussel/Den Haag, Manteau, 1966, p. 19. (Maerlantpocket 4).
- (29) Als concreet voorbeeld haal ik een brochure aan van Edward Anseele uit 1913 getiteld "Vooruit" en de Vlaamse beweging. Deze brochure is een verzameling van een aantal artikels verschenen in het dagblad Vooruit n.a.l.v. Hector Planquarts kritiek op de, voor hem, dubbelzinnige houding van Vooruit ten opzichte van het flamingantisme. Leo Picard beschreef deze brochure als : "... een onsamenhangend betoog met een vlucht in de literatuur.". Desondanks is het een "gesmaakte" bron, daar Anseele een groot aantal auteurs of revue laat passeren die door hem worden gewogen op hun waarde als auteur van sociale literatuur en ze ons materiaal voor onze studie levert.
- E. ANSEELE, *Vooruit en de Vlaamse beweging*, op.cit.
L. PICARD, *De geschiedenis van de Vlaamse en Groot-Nederlandse beweging*, op.cit., p. 173.

THEORIE

Het nut van de "Rational choice" theorie voor de geschiedschrijving van de arbeidersbeweging ⁽¹⁾

Marcel van der Linden, Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Amsterdam

1. Iedereen die de ontwikkeling van sociale bewegingen bestudeert krijgt te maken met **vragen** als deze :

- * Waarom doen sommige mensen mee aan acties en andere niet ?
- * Waarom worden sommige mensen wèl en andere niet lid van een organisatie ?
- * Waarom heeft een organisatie deze structuur gekregen en geen andere ?

Ook de historici van de arbeidersbeweging zien zich vroeg of laat met dit soort problemen geconfronteerd. Het zijn moeilijke problemen, en het is daarom niet onbegrijpelijk dat men vaak besluit aan dergelijke kwesties voorbij te gaan. Men volstaat met het geven van een beschrijving (dèze mensen werden actief en die niet; de gekozen organisatiestructuur zag er zus of zo uit).

Er bestaat een nogal abstracte theorie die probeert antwoorden op de hiervoor genoemde vragen te geven : de "rational choice" theorie.

2. Hoewel aanzetten van een "**rational choice**" theorie al eerder bestonden ontstond de theorie als zodanig in de jaren vijftig. Drie boeken vormen er het fundament van : Kenneth Arrows *Social Choice and Individual Values* (1951), Anthony Downs' *An Economic Theory of Democracy* (1957)

en Mancur Olsons *The Logic of Collective Action* (1965). Arrow, die voor zijn werk de Nobelprijs kreeg, ontwikkelde het "impossibility theorem"; Downs ontwikkelde een model ter verklaring van ideologische wedijver tussen politieke partijen in parlementaire democratieën; en Olson paste de theorie toe op collectieve actie. Voor ons is Olsons werk uiteraard verreweg het belangrijkste - op de precieze inhoud ervan kom ik later uitgebreider terug. ⁽²⁾

Hoewel de "rational choice" theorie een bedenkfel is van "burgerlijke" economen is de theorie sedert de jaren tachtig ook onder marxisten steeds populairder geworden. Belangrijke namen in dit verband zijn John Roemer, Jon Elster, Adam Przeworski, etc.

Uitgangspunten van de "rational choice" theorie zijn

- * Rationeel handelen betekent : streven naar "utility maximization". Vgl. Olson p. 65. ⁽³⁾
- * De "relevant maximizing agents are individuals." (m.a.w. methodologisch individualisme)

De centrale taak die RC-theoretici zich stellen is dus het verklaren van collectief gedrag uit "maximizing actions of individuals". ⁽⁴⁾

3. Het **debat** over : Wat "rational choice" theorie wel en niet kan.

Hierbij kan men opmerken : RC-theoretici hebben de pretentie dat zij alles kunnen verklaren. Dit is onterecht; er zijn veel te veel empirische uitzonderingen op hun regels. De universele pretentie dient te worden opgegeven. In sommige gevallen (in het bijzonder bij zuiver economische gedragsproblemen) zijn RC-veronderstellingen sterker van toepassing dan in andere gevallen.

Green en Shapiro stellen het zo : "More fruitful than asking "How might a rational choice theory explain X ?" would be the problem-driven question : "What explains X ?" This will naturally lead to inquiries about the relative importance of a host of explanatory variables. No doubt strategic calculation will be one, but there will typically be

many others, ranging from traditions of behavior, norms, and cultures to differences in peoples' capacities and the contingencies of historical circumstance. The urge to run from this complexity rather than build explanatory models that take it into account should be resisted, even if this means scaling down the range of application." (5)

4. Toepassingen van RC-theorie op collectieve acties en organisaties. Twee vragen wil ik hier centraal stellen :

- * Hoe komen acties en organisaties tot stand ?
- * Welke regels gelden voor interne regimes van organisaties (en acties) ?

5. Om deze vragen te kunnen beantwoorden eerst een paar **verduidelijkingen** betreffende de uitgangspunten van RC-analyses. We zagen reeds wat de algemene uitgangspunten van RC-analyses zijn (utility maximization en methodologisch individualisme). Deze uitgangspunten zijn a.h.w. de axioma's van de theorie. Andere stellingen volgen er min of meer logisch uit.

Eén zo'n vervolgstelling is : mensen sluiten zich bij een groep aan als ze alleen (als individu) dingen niet kunnen bereiken die ze met anderen samen denken wèl te kunnen bereiken. In RC-termen heet dat : individuen vormen een groep om "een *joint good* te produceren". Zo'n *joint good* kan van alles zijn : een autovrije straat, een gunstige CAO of 100% vergoeding van evacuatiekosten bij een dreigende dijkdoorbraak. (6)

Er zijn twee soorten **joint goods** :

- * Goederen met intrinsieke "jointness" of gemeenschappelijkheid : d.w.z. goederen die technisch gesproken onmogelijk door één individu geproduceerd kunnen worden (b.v. een symfonie van Beethoven)
- * Kostbare goederen : goederen waarvan de voortbrenging door één individu technisch gezien eventueel wel zou kunnen, maar voor dat individu te duur zou zijn (b.v. een zwembad).

FIGUUR 1

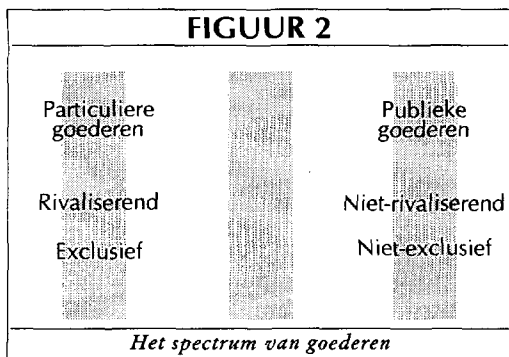


Een joint good kan rivaliserend zijn of niet. Voor een rivaliserend goed geldt dat wat de één ervan consumeert voor de ander niet meer beschikbaar is. Op de parkeerplaats waar mijn auto staat kan geen andere auto staan. Een verkeerslicht of een bepaalde radiogolf is daarentegen niet-rivaliserend : iedereen kan ernaar kijken of luisteren zonder dat het daardoor voor anderen onmogelijk wordt hetzelfde te doen.

Een joint good kan ook exclusief of non-exclusief zijn. Vuurtorens die met het geld van Nederlandse belastingbetalers gefinancierd worden kunnen ook door buitenlandse stuurlied worden gebruikt. Zij zijn dus niet exclusief. De bescherming die de Nederlandse dijken bieden geldt daarentegen vooral voor Nederlanders en is dus in die zin wèl tot op zekere hoogte exclusief.

Goederen die niet-rivaliserend en non-exclusief zijn noemen RC-theoretici *publieke goederen*. Zij zijn de tegenpool van *particuliere goederen*.

FIGUUR 2



Zuiver publieke goederen komen in werkelijkheid zelden of nooit voor⁽⁷⁾, bijna steeds gaat het om collectieve goederen.

6. Deze onderscheidingen zijn voor de RC-theorie van essentieel belang. Want de kernvraag die zich hier voordoet is die van het **profiteursgedrag**. Stel dat een groep mensen actie voert voor een publiek goed, waarom zou het rationele individu dan aan die actie deelnemen? Dit is volgens Mancur Olson en anderen het kernprobleem van de vakbeweging: zij brengt publieke goederen voort, d.w.z. verworvenheden waar zowel leden als niet-leden van kunnen profiteren. Als b.v. een industriebond een gunstige CAO bevecht, dan is dat zowel in het voordeel van de leden van die bond als van de andere mensen die in de betrokken bedrijfstakken werkzaam zijn. Gevolg hiervan is, dat afzonderlijke arbeiders kunnen besluiten niet tot de bond toe te treden omdat ze toch wel, door de inspanningen van hun collega's, van het werk van de bond zullen mee profiteren. Dit is, wat Olson het "**freerider**" gedrag heeft genoemd. Het wordt, zegt hij, belangrijker naarmate het om een grotere groep gaat. Want het aandeel dat een individu dan kan leveren aan het succes van een bond of actie wordt steeds geringer en de relatie tussen die individuele bijdrage en het uiteindelijke resultaat wordt daarom steeds abstracter. Dit "freerider" probleem doet zich op allerlei terreinen voor, b.v. bij verkiezingen ("wat betekent die ene stem van mij nou op het geheel? Ik blijf thuis") of bij het ge-

scheiden ophalen van huisvuil ("Dat beetje afval van mij, dat speelt toch geen rol"). De moeilijkheid is steeds hetzelfde: solidair gedrag kost het individu iets en deze individuele kosten worden afgemeten aan de opbrengst die er tegenover staat.

Ook *binnen* organisaties komt vergelijkbaar gedrag voor: mensen die wel willen profiteren van de joint goods die de organisatie voortbrengt maar daar zo min mogelijk inspanningen tegenover willen stellen. Dit verschijnsel heet in de literatuur **shirking**: de kantjes eraf lopen.

7. Er komen in de geschiedenis van de arbeidersbeweging minstens **vijf belangrijke organisatievormen** voor:

- * organisaties voor onderlinge hulp
- * consumentencoöperaties
- * producentencoöperaties
- * vakbonden
- * partijen.

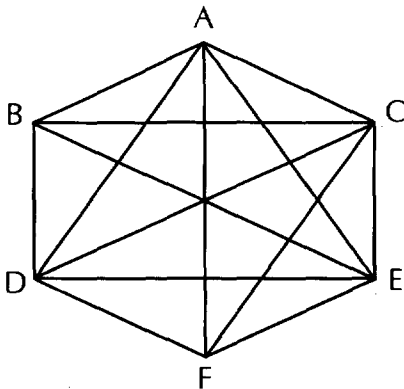
Deze organisaties vallen globaal uiteen in twee soorten: de eerstgenoemde drie organisatievormen produceren exclusieve goederen (particuliere goederen): ziektegeld, relatief goedkope gebruiksgoederen, werkgelegenheid. De activiteiten van dergelijke organisaties komen dus uitsluitend ten goede aan leden.

De vakbonden en partijen produceren daarentegen goederen die duidelijk een zeer sterk collectief karakter hebben: CAO's voor hele bedrijfstakken, wetten, enz. De verworvenheden die zulke organisaties kunnen bewerkstelligen zijn bijna steeds ook toegankelijk voor buitenstaanders. Er bestaat bij deze organisatievormen dus een grote mogelijkheid tot freeriding.

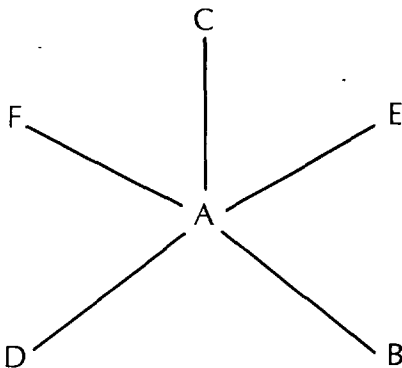
8. Laten we eerst eens kijken naar kenmerken en problemen die *alle* organisatievormen gemeen hebben, zij het nu eens in sterkere vorm en dan weer in zwakkere. Een eerste kwestie is die van de **interne communicatie**. Als alle leden steeds bilateraal met elkaar zouden moeten communiceren, dan zou de energie die iedereen daar in

moet steken explosief stijgen bij een groei van de organisatie. Er is dan sprake van een "wiel"-constructie. Het aantal bilaterale communicatieprocessen bedraagt in zo'n geval: $T = (N \times (n-1)) : 2$.

FIGUUR 3



Iedereen communiceert met iedereen. $N=6$; $T=15$



Communicatie via een leider. $N=6$; $T=10$

Twee patronen van communicatie

Hoe deze formule werkt zien wij b.v. hier in het instituut na Oud en Nieuw als we elkaar allemaal een gelukkig Nieuwjaar wensen. Stel dat er 115 mensen op het IISG werken, dan is het aantal keren dat er in totaal een wederzijdse begroeting plaatsvindt:

$$T = (115 \times 114) : 2 = 13110 : 2 = 6555.$$

Om het aantal communicatieprocessen in een organisatie te verkleinen (en daarmee ook de individuele investering van energie) is het rationeel alle communicatie via één individu te laten lopen dat - al dan niet na bilateraal overleg met alle leden - een besluit neemt en dat aan iedereen meedeelt. Het aantal communicatie wordt dan drastisch gereduceerd tot $2 \times 114 = 228$ (als er vooraf overleg plaats vindt) of zelfs $1 \times 114 = 114$. Dit is wat men noemt een "ster"-constructie. Voorwaarde hiervoor is natuurlijk wel dat de leden in het middelpunt van de ster (de voorman of -vrouw) vertrouwen hebben. Er vindt dan dus a.h.w. een ruil plaats tussen het vertrouwen enerzijds en de individuele tijdsbesteding anderzijds. Valt het vertrouwen weg, dan wordt ook onmiddellijk de ster-constructie onderuit gehaald en komt er, waarschijnlijk tijdelijk, een nieuwe wiel-constructie voor in de plaats.

9. Een tweede moeilijkheid waar alle organisatievormen last van hebben is shirking, het dekantjes-eraf-lopen. Want ieder rationeel individu zal proberen de baten van een lidmaatschap te krijgen zonder er de kosten voor te betalen. **Shirking** is gemakkelijker naarmate individuele leden meer van elkaar geïsoleerd zijn. Iedere organisatie doet dan ook pogingen om de leden tot gehoorzaamheid aan de regels te bewegen. De mate van gehoorzaamheid (*compliance*) wordt bepaald door de mate waarin de organisatie beheerst wordt (ofwel door de leden gezamenlijk ofwel door een bureaucratisch bestuur). Aan de mate van beheersing zitten twee aspecten:

- * De groep (of de leiding) moet in staat zijn vast te stellen of leden zich aan hun verplichtingen houden of niet (*monitoring capacity*).
- * De groep (of de leiding) moet leden die zich niet aan hun verplichtingen houden kunnen straffen (*sanctioning capacity*). De ergste sanctie is natuurlijk uitsluiting, maar het is duidelijk dat er ook minder zware straffen bestaan (boetes b.v.).



$Y = (X_1 + X_2) SEU + X_3 \cdot X_4 + X_5 W + X_6 \cdot X_7$: staken, een rationele of emotionele keuze?

Eventueel kan de beheersingsfunctie verzelfstandigd worden : bepaalde "agenten" krijgen dan deze taak arbeidsdelig opgedragen.

Historici van de arbeidersbeweging kennen deze problemen heel goed, b.v. als het gaat om onderlinge verzekeringen (ziekte- of overlijdenskassen).⁽⁸⁾ De eerste vorm van shirking waar dit soort organisaties mee te maken kan krijgen is : het niet voldoen van de contributieverplichtingen. Het antwoord hierop is eenvoudig en afdoende : wie niet betaalt verliest na korte tijd het recht op een uitkering. Lastiger is de tweede vorm van shirking : leden proberen ten onrechte een uitkering uit de kas te krijgen door een ziekte voor te wenden of te doen alsof ze werkloos zijn. Het antwoord hierop vereist verdergaande controle; zo kenden heel wat ziektekassen de regel dat zieken regelmatig door een bestuurslid bezocht moesten worden. De kwestie van het shirking was overigens ook de reden waarom commerciële kassen vaak liever met levensverzekeringen begonnen want dood is moeilijker voor te wenden dan ziekte.

10. Laten we nu eens dieper ingaan op het **freerider-probleem** dat in de RC-literatuur ruime aandacht heeft gekregen. Veel studies (inclusief Olsons fundamentele werk) zijn daarbij ook ingegaan op vakbonden.

Is het rationeel voor arbeiders om zich bij een vakbond aan te sluiten ? Op het eerste gezicht zeker, want de relatie tussen de individuele arbeider en zijn/haar werkgever is asymmetrisch : de arbeider beschikt alleen over zichzelf, de eigen persoon; de ondernemer daarentegen weet zich geruggesteund door het in zijn onderneming geïnvesteerde kapitaal. Door zich met lotgenoten aaneen te sluiten kan deze asymmetrie althans ten dele worden opgeheven en wordt het voor het personeel mogelijk de inwilliging van verlangens/eisen af te dwingen.

Als dit zo is, waarom zijn dan niet alle arbeiders in vakbonden georganiseerd ? Een eerste verklaring kan liggen in de tegenwerking van de onder-

nemers, die er immers in eerste instantie geen baat bij hebben als de asymmetrische verhouding met hun personeel wordt gewijzigd. Tegenwerking - die door de staat ondersteund kan worden (combination laws, etc.) - kent drie hoofdvormen, die Donald Roy heeft samengevat onder de noemers "fear stuff", "sweet stuff" en "evil stuff".⁽⁹⁾ "Fear stuff" slaat op de intimidatie van arbeiders, b.v. door ze met ontslag te dreigen als ze zich organiseren; "sweet stuff" verwijst naar het verbeteren van de arbeids- en leefomstandigheden om langs die weg de vakbond de pas af te snijden; en "evil stuff" betreft pogingen de vakbond en zijn leden op de een of andere manier in een kwaad daglicht te stellen (b.v. "communisme"). Ongetwijfeld hebben deze ondernemerstactieken in verleden en heden veel succes gehad. Maar om de organisatiegraad van arbeiders te verklaren voldoen zij niet. Want zoals Crouch terecht opmerkte : "If the potential gains from combination are as great as some seem to think, why does not every employee at least try to join ?"⁽¹⁰⁾ Het is exact op dit punt, dat de "rational choice" theorie haar entree maakt met de notie van de "fallacy of composition". Mancur Olson probeerde in zijn reeds genoemde boek *The Logic of Collective Action* een verklaring te geven, die niet onomstreden maar wel zeer veel besproken is.

Olson wees erop dat de vakbonden over verschillende middelen beschikken om "freeriders" te bestrijden.⁽¹¹⁾

* 1. Hoe hoger de individuele kosten (gemeten in geld [contributie], tijd, energie) hoe moeilijker het is mensen tot collectieve actie over te halen. Eén antwoord op dit probleem is *de kosten van het lidmaatschap te verlagen*. Dit kan b.v. gebeuren door de leider(s) tot full-time functionarissen te maken die veel van het nodige vakbondswerk doen en zo de tijd en energie die van individuele leden wordt gevraagd verminderen. (Hieruit onstaat natuurlijk het bekende vervolg-probleem van de interne machtsverhoudingen in de organisatie

(Michels, etc.), maar dat laat ik nu buiten beschouwing.)

- * 2. Omgekeerd kan ook geprobeerd worden *de kosten van het niet-lidmaatschap te verhogen*. De bekendste manier waarop dit gedaan kan worden is door de instelling van "closed shops". Deze kunnen verschillende vormen aannemen:

a) pre-entry closed shops: iemand kan alleen werk krijgen in een bepaald bedrijf of in een bepaalde bedrijfstak indien hij of zij lid is van een bepaalde vakbond. In Nederland kennen we deze vorm in de grafische sector. (Hij komt overigens, in andere landen, ook wel voor onder minder hooggeschoolde groepen, b.v. zeelieden).

b) post-entry closed shops: iemand moet, nadat hij/zij door een ondernemer is aangenomen, lid worden van de vakbond.

- * 3. Een derde mogelijkheid bestaat erin aan de leden *selective benefits* (collectieve of particuliere joint goods van de tweede orde) te verschaffen. Dit zijn goederen en diensten waar uitsluitend leden van kunnen profiteren (b.v. wettelijke bijstand bij individuele arbeidsconflicten, het gebruik van bepaalde vakantieoordelen, huishoudelijke apparaten tegen gereduceerde prijzen; in België syndicale premies). Heel belangrijk zijn in dit verband ook verzekeringsarrangementen. Vakbonden uit de periode voor de verzorgingsstaat ontleenden organisatorische stabiliteit aan het feit dat ze niet alleen voor betere lonen en arbeidsomstandigheden vochten maar ook ziektekassen, enz. voor hun leden in stand hielden.
- * 4. Een laatste mogelijkheid bestaat uit *federale organisatievormen*: door bewust kleine afdelingen in stand te houden of te herstellen kan een vakbond proberen de groepsloyaliteit te versterken die eerder tot positieve individuele kostencalculaties leidt.

De vraag is natuurlijk of al deze overwegingen en tactieken (hun relatieve succes of falen) vol-

doende zijn om de organisatiegraad in een bedrijf, regio of land te verklaren. Een aanvullende overweging is natuurlijk in hoeverre het individu de vakbond nodig heeft om zijn/haar individuele doelen te bereiken. "For example, we would expect workers who have good chances of individual promotion to be less unionized than those who are treated by their employer as a mass." (12) Verder is ook het gemak waarmee mensen zich kunnen organiseren een factor; arbeiders in de landbouw b.v., die verspreid over grote oppervlaktes werken en elkaar zelden ontmoeten zullen het moeilijker vinden zich bij een bond aan te sluiten dan arbeiders in een fabriek. Bovendien - maar daarmee treden we natuurlijk buiten het RC-kader - kunnen mensen ook door andere overwegingen dan directe kosten en baten gedreven worden: algemene noties van rechtvaardigheid, protest, etc.

11. Algemeen zegt de RC-theorie dat het gemakkelijker is om organisaties te vormen en in stand te houden die particuliere goederen produceren dan organisaties die zich primair op collectieve goederen oriënteren. De eerste groep van organisaties kent immers het freerider-probleem niet en hoeft dus minder hindernissen te overwinnen om zichzelf te consolideren dan de tweede groep. Michael Hechter heeft hieruit in zijn belangrijke boek *Principles of Group Solidarity* een hypothese afgeleid over **twee stadia in de ontwikkeling van organisaties in het algemeen**:

"In the first stage, individuals form groups to attain joint *private* goods, like credit and insurance, but to do so they must also establish formal controls, which constitute a *collective* good. Once these controls are in place, a second stage becomes possible. The group's resources, now protected by the existence of formal controls, can be diverted [...] to the production of further collective, or even *public*, goods." (13)

Vertaald in termen van de geschiedenis van de arbeidersbeweging zou dit betekenen dat onderlinge hulporganisaties, consumenten- en pro-

ducentencoöperaties logisch en historisch voorafgaan aan vakbonden en politieke partijen en dat vakbonden en partijen direct of indirect uit de eerstgenoemde organisatievormen zijn voortgekomen. Een vèrgaande stelling, waarvan het nog maar de vraag is of hij altijd opgaat. Toch lijkt het er wel een beetje op dat de meeste vroege vakbonden inderdaad uit onderlinge hulpkassen (of uit gilden of gilde-achtige organisaties) zijn voortgekomen.

12. De RC-logica kan natuurlijk niet alleen oporganisaties maar ook op acties worden toegepast. Zo heeft Debra Friedman een theorie opgesteld als antwoord **waarom arbeiders wel of niet aan stakingen deelnemen.** ⁽¹⁴⁾ Zij vat haar betoog samen in de volgende fraaie vergelijking :

$$Y = (X_1 + X_2)SEU + X_3 - X_4 - X_5W + X_6 - X_7$$

Laten we deze vergelijking even wat nader bekijken.

Y het netto-voordeel dat een individu ontleent aan deelneming aan een staking. Is Y positief dan doet het individu mee, is Y negatief dan doet het niet mee. Als $Y = 0$ zal het individu een conservatieve houding aannemen, het zekere voor het onzekere nemen en ook niet meestaken.

X1 de hoeveelheid publieke goed dat het individu verwacht te ontvangen als de staking succes heeft (b.v. extra werkgelegenheid door arbeidstijdverkorting).

X2 de hoeveelheid particulier goed dat het individu verwacht te krijgen als de staking succes heeft (b.v. extra loon, kortere werktijd, betere werkomstandigheden).

SEU het geschatte increment van subjectief verwacht nut van een geslaagde staking (de verwachte "meerwaarde" van de situatie na de staking in vergelijking met de situatie voor de staking; hierbij spelen de media enz. een grote rol).

X3 de hoeveelheid particulier goed dat het individu verwacht als het meestaakt ongeacht de

uitkomst van de staking (eer, prestige, gezag, macht).

X4 de hoeveelheid particuliere straf die het individu verwacht als de staking mislukt (m.n. niet ontvangen loon, samenhangend met de verwachte stakingsduur).

X5 de lichamelijke schade die het individu verwacht te kunnen lijden door aan de staking deel te nemen (b.v. als gevolg van confrontaties met leger of politie).

W de waarschijnlijkheid dat schade uit deelneming aan de staking zal voortvloeien.

X6 de hoeveelheid particuliere straf die het individu verwacht te krijgen als hij of zij niet deelneemt aan de staking (b.v. eerverlies, intimidatie, sociale uitsluiting). ⁽¹⁵⁾

X7 het aandeel van het individu in de kosten die gemaakt moeten worden om publiek goed en particuliere beloningen te leveren. (Hoe kleiner de groep stakende arbeiders hoe groter het gewicht van de individuele bijdrage en navenant groter zijn de kosten voor het individu.)

Het is niet mijn bedoeling nu uitgebreid op deze formule in te gaan en ik wil al helemaal niet discussiëren over de vraag of de elementen allemaal ervan even zinvol zijn of volledig. Ik volsta met twee **kanttekeningen.**

Primo : De vergelijking is natuurlijk een pseudo-vergelijking omdat er niet concreet mee gerekend kan worden. Het nut ervan is vooral dat een aantal overwegingen die bij individuele arbeiders aan de vooravond van een mogelijke staking mee kunnen spelen op een rij wordt gezet.

Secundo : De vergelijking laat zien dat - uitgaande van de RC-benadering - allerlei verschillende kosten-baten analyses tegelijkertijd moeten worden gemaakt. Het is nog maar zeer de vraag of concrete individuen inderdaad al dit soort afwegingen - nota bene : tegelijkertijd ! - door hun hoofd laten gaan. Crouch wijst erop dat de individuele "kosten-baten-analyse" zo ingewikkeld kan worden dat mensen zich er niet zoveel van aantrek-

ken als menige theoreticus veronderstelt :

"When the parameters of choice over a particular course of action become too complex for us to make a proper assessment, and when information is either sparse or hard to achieve, we usually fall back on shorthand formulae, patterns of accepted beliefs, as hopefully containing distillations of wise calculation. The decision of whether or not to join a union may often be of this kind."⁽¹⁶⁾

13. We kunnen na deze kleine *tour d'horizon* iets meer zeggen over het **nut van de RC-theorie voor de geschiedschrijving van de arbeidersbeweging**. Zonder hier in te gaan op de diepere filosofische aspecten⁽¹⁷⁾ lijkt me toch evident dat de RC-theorie de aandacht kan vestigen op aspecten van de geschiedenis van de arbeidersbeweging die tot nu toe te vaak verwaarloosd werden. Dat neemt echter niet weg dat het cynische mensbeeld van de RC-visie maar een deel van de werkelijkheid bestrijkt. Er zijn genoeg voorbeelden in en buiten de arbeidersbeweging van mensen die op "niet-rationele", altruïstische wijze handelden om iedere universele pretentie van de RC-benadering bij voorbaat onmogelijk te maken. Met deze gedachte in overweging kan de RC-theorie een nuttig instrument zijn. Wellicht nuttiger voor de bestudering van primair "economische" organisaties en acties (die immers nadrukkelijk het individuele eigenbelang mede beklemtonen) dan voor de bestudering van levensbeschouwelijke, culturele of politieke organisaties en activiteiten. Maar niettemin : nuttig.

- (1) Bewerkte tekst van een lezing, gehouden in het IISG, Amsterdam, 28 maart 1995. Deze bijdrage verscheen eerder in een lichtjes gewijzigde vorm in: "Bulletin van de Nederlandse arbeidersbeweging", jan. 1995 pg. 32-47
- (2) Zie voor een niet-wiskundige uiteenzetting van de theorieën van ARROW en DOWNS : "Is democratie wiskundig onhoudbaar ?" In : Paul HOFFMAN, De wraak van Archimedes, Amsterdam, Bert Bakker, 1989, pp. 195-225. De grondslagen van Olsons theorie worden onder meer behandeld in J. VAN DEN DOEL en B.C.J. VAN VELTHOVEN. Democratie in welvaartstheorie. Alphen aan den Rijn, Samson, 1990.
- (3) Van belang voor kritiek : er bestaat ook strategisch gedrag dat niet op maximizing is gericht. Herbert SIMON heeft beargumenteerd dat mensen "satisfice", d.w.z. zij beperken zichzelf tot oplossingen die "goed

genoeg" zijn. Zie SIMON, "A Behavioral Model of Rational Choice", *Quarterly Journal of Economics*, 69 (1955), 99-118; SIMON, "Rational Choice and the Structure of the Environment", *Psychological Review*, 63 (1956), 129-138. Zie ook Harry ECKSTEIN, "Rationality and Frustration in Political Behavior", in : Kristen RENWICK MONROE (ed.), *The Economic Approach to Politics* (New York : HarperCollins, 1991).

- (4) Er zijn nog meer uitgangspunten van de RC-theorie, maar deze zijn voor mijn betoog minder relevant. Deze additionele uitgangspunten zijn : Rationeel gedrag voldoet aan consistency requirements, namelijk (a) it must be possible for all of an agent's available options to be rank-ordered (vgl Arrow, p. 13); (b) preference orderings are transitive : if A is preferred to B, and B is preferred to C, than this consistency rule requires that A be preferred to C. Each individual maximizes the expected value of his own payoff, measured on some utility scale.
- (5) Donald P. GREEN and Ian SHAPIRO, *Pathologies of Rational Choice Theory. A Critique of Applications in Political Science* (New Haven en Londen : Yale University Press, 1994), p. 203.
- (6) Voor het volgende : Michael HECHTER, *Principles of Group Solidarity* (Berkeley etc. : University of California Press, 1987).
- (7) Hardin 1982.
- (8) Voor het volgende : Marcel VAN DER LINDEN, "Mutual Workers' Insurance : A Historical Outline", *International Social Security Review*, 42 (1993), No. 3.
- (9) Donald F. ROY, "Repression and Incorporation", in : Theo NICHOLS (ed.), *Capital and Labour. Studies in the Capitalist Labour Process* (London : The Athlone Press, 1980), pp. 395-414.
- (10) Colin CROUCH, *Trade Unions : The Logic of Collective Action* (Isle of Man : Fontana, 1982), p. 51.
- (11) Mancur OLSON, *The Logic of Collective Action. Public Goods and the Theory of Groups* (Cambridge, Mass. and London : Harvard University Press, 1965), pp. 66-97. Zie ook Crouch, *Trade Unions*, pp. 55-70.
- (12) CROUCH, *Trade Unions*, pp. 67-68.
- (13) HECHTER, *Principles*, p. 123.
- (14) Debra FRIEDMAN, "Why Workers Strike : Individual Decisions and Structural Constraints", in : Michael HECHTER (ed.), *The Microfoundations of Macrosociology* (Philadelphia : Temple University Press, 1983), pp. 250-283.
- (15) Bij arbeidsconflicten kunnen (b.v. door picket lines, gerichte intimidatie tegen "maffers", etc.) niet-leden gedwongen worden tot solidair gedrag. [Olson : 70-71]
- (16) CROUCH, *Trade Unions*, p. 64.
- (17) Mijn favoriete studie hierover is Alec CALLINICOS, *Making History*. Callinicos laat (overtuigend, geloof ik) zien dat het methodologisch individualisme theoretisch onhoudbaar is omdat er "achter" elk individu een structuur zit die zelf weliswaar ook weer het resultaat van vele individuele activiteiten is maar toch voor het handelende individu een eigen zelfstandigheid bezit. Tegelijkertijd is Callinicos van mening dat, als dit eenmaal geconstateerd is, individualistische verklaringen een grote bijdrage aan ons inzicht in maatschappelijke ontwikkelingen kunnen leveren. Terrecht merkt de filosoof Lenk op : "Es dürfte sinnvoll sein, soweit wie möglich zu versuchen, mit individualistischen Erklärungen auszukommen -- ohne daß man behaupten könnte, alle sozialen Phänomene ließen sich in dieser Weise fassen." Hans LENK, *Zwischen Wissenschaftstheorie und Sozialwissenschaft* (Frankfurt/Main : Suhrkamp, 1986), p. 185.

BRONNEN

Het archief van de War Resisters' International

Bert Boeckx, departement Archief (AMSAB)

Historiek

Kort na de Eerste Wereldoorlog ontstond er een internationale "stop war"-beweging. Vanuit die naoorlogse vredesgedachte, vanuit de antimilitaristische stroming binnen de arbeidersbeweging en vanuit de pacifistische Quakertraditie, die vooral in de Verenigde Staten en Engeland te situeren was, werd door onafhankelijke vredesgroepen PACO opgericht. Dit gebeurde in 1921 op een internationaal congres in Bilthoven (Nederland). Steeds meer werd de term "War Resistance" gebruikt, zodat in maart 1923 de naam veranderd werd in War Resisters' International. De WRI groeide snel uit tot een internationale, pluralistische en onafhankelijke organisatie die, op basis van geweldloosheid, ijvert voor een rechtvaardige en oorlogsvrije samenleving. In 1925 werd door de WRI haar beginselverklaring aangenomen. Zo kan de werking van de WRI samengevat worden in een drietal principes : een permanente inzet voor de ontwikkeling van geweldloze actietechnieken, voor antiracisme, voor sociale rechtvaardigheid en tegen verdrukking van minderheden; een voortdurende inzet tegen elke vorm van militaire dienstplicht en voor de recht op burgerdienst; een streven naar de bevrijding van alle politieke en gewetensgevangenen. Op de conferentie van Hoddesdon in 1925 werd besloten driejaarlijks weer samen te komen. Op deze triënales wordt dan telkens opnieuw de WRI-council samengesteld. Elke pacifistische /

antimilitaristische organisatie die zich akkoord verklaart met de beginselverklaringen die met individueel lidmaatschap werkt, kan een WRI-afdeling worden. Momenteel zijn er zo'n 50 nationale afdelingen, vooral in de westerse wereld en in India.

De WRI werkt nauw samen met verwante internationale organisaties zoals Amnesty International en het International Anti-Militarist Bureau. Vooral met het International Fellowship of Reconciliation (IFOR) is de samenwerking zeer hecht, in die mate dat er in de jaren '70 sprake was van een eventuele samensmelting en dat het secretariaat van de beide organisaties voor korte tijd op hetzelfde adres gevestigd was (Vredeshuis in Brussel).

Het secretariaat werd in 1923 overgebracht naar Enfield aan de rand van Londen. In 1968 werd het secretariaat overgebracht naar Londen, waar het bleef tot 1974. Van 1974 tot 1980 werd het secretariaat zoals hoger vermeld gevestigd in het Vredeshuis te Brussel, waarna het terug verhuisde naar Londen.

Naast archiefstukken van de WRI en de IFOR vinden we in het archief ook materiaal terug van de Vlaamse en Waalse afdeling van de WRI.

De Vlaamse afdeling, de Internationale van Oorlogstegenstanders (IOT), is gegroeid uit de antimilitaristische stromingen binnen de Vlaamse beweging en de socialistische beweging. Alhoewel al vóór de Tweede Wereldoorlog enkele Vlamingen contacten hadden met de WRI, dateren de eerste activiteiten van de IOT in Vlaanderen van 1964 en gebeurde de feitelijke oprichting in 1968. In het begin van de jaren '70 entte de IOT zich op de werking voor de gewetensbezwaarden. De actie met betrekking tot de gewetensbezwaarden vormde het belangrijkste punt van de prille IOT-werking, onder meer door de uitbouw van een gespecialiseerde jeugddienst (Burgerdienst voor de Jeugd). De IOT heeft ook het internationaal secretariaat van de WRI voor de sector "dienstweigering" op zich genomen. Andere belangrijke accenten binnen de werking van de IOT, richten



zich op de vredesopvoeding (met de werkgroep "Jeugd en Vrede"), de sociale verdediging en de publikatie van het tweemaandelijks blad "Protest". De acties van de IOT vinden vooral plaats via een aantal samenwerkingsverbanden zoals het Overlegcentrum voor de Vrede (OCV) en het Vlaamse Aktiecomitee tegen Atoomwapens (VAKA). Van dit laatste verzorgde de IOT tot in april 1982 het secretariaat en was ze verantwoordelijk voor de redactie en de distributie van de publikaties.

De IOT is gehuisvest in het "Huis van de Vrede - Maison de la Paix" te Brussel, waar ook de Franstalige afdelingen van de WRI en de IFOR huizen. Dit is de MIR-IRG, wat staat voor Mouvement International de la Réconciliation (IFOR) en de Internationale des Résistants à la Guerre (WRI), twee bewegingen die gefusioneerd zijn. De MIR-IRG probeert vrede en rechtvaardigheid te bekomen door een radicale verandering van de mensen en de maatschappij na te streven. Het zwaartepunt van de antimilitaristische actie ligt vooral op het vlak van de actie voor de gewetensbezwaarden, het onderzoek, de voorbereiding en de promotie van een sociale en geweldloze defen-

sie. Zij verzorgen zelf initiatieven inzake vorming, studie en informatie. Acties voert de MIR-IRG hoofdzakelijk via koepelorganisaties zoals het Comité National pour la Paix et le Développement (CNAPD). Ze publiceren voorts nog het tweemaandelijks tijdschrift "Non-Violence et Société".

Aangezien het secretariaat van de WRI en het IFOR in de tweede helft van de jaren '70 in Brussel gevestigd was, hoeft het niet te verbazen dat het archief vooral deze periode omvat. Van de WRI en het IFOR vinden we verslagen, briefwisseling, documentatie en vooral omzendsbrieven en eigen publikaties terug. Daarnaast bevat het archief van de WRI ook interessant archiefmateriaal met betrekking tot haar regionale comités. We denken hierbij aan archiefstukken van de Deutsche Friedensgesellschaft-Vereinigte Kriegsdienstgegner, de Union Pacifiste Française, de Peace Pledge Union (Groot-Brittannië) en de Filkereising Mot Krig (Noorwegen). Een derde component binnen het archief behandelt de Vlaamse en Waalse afdelingen van de WRI (IOT en MIR-IRG). Het betreft hier in de eerste plaats reeksen omzendsbrieven en eigen publikaties.

Archief van de Centrale der Boek- en Papiernijverheid van België

Rik Hemmerijckx, departement Achief
(AMSAB)

De beroepsverenigingen van de typografen behoren tot de oudste vakorganisaties in België. Zij gaan terug tot 1842 met de oprichting van de Association Libre des Typographes de Bruxelles. Hoewel deze nog beïnvloed was door de traditie van de corporaties, ontplooidde zij toch reeds een echte syndicale werking. Naar het voorbeeld van de Brusselaars, werden er ook in Antwerpen (1856), Gent (1867), Namen en Luik dergelijke beroepsverenigingen opgericht. In 1867 sloten deze aaneen om de Belgische Typografische Federatie te vormen. Als een aristocratie van de arbeidersklasse hielden de typografen zeer sterk vast aan hun autonomie. Dit kwam niet alleen tot uiting in hun neutrale opstelling binnen de socialistische Syndicale Commissie, maar ook in hun afzijdige houding tegenover de andere vakorganisaties uit de grafische sector. Terwijl de Boekbindersfederatie (opgericht in 1898) en de Nationale Federatie der Lithografen (opgericht in 1907) in 1924 fuseerden tot de Centrale der Belgische Boekbewaterkers, bleef de Belgische typografische federatie als afzonderlijke vakbond voortbestaan. Pas na de tweede wereldoorlog werden alle socialistische vakbonden uit de grafische sector verenigd met de oprichting van de Centrale der Boek- en Papiernijverheid van België.

Met betrekking tot het syndicalisme in de grafische sector zijn er op het AMSAB een aantal belangrijke archieven bijeen gebracht. Het archief van de *Centrale der Boek- en Papiernijverheid van België* bevat de archieven van de verschillende vakorganisaties die ooit zijn opgegaan in de Centrale. Het belangrijkste en oudste deel is dat van de Belgische Typografische Federatie met o.m. een volledige reeks jaarlijkse werkingsverslagen

(1905-1939), de verslagboeken van het Comité Central (1902-1935), alsook een verzameling van het vakblad van de Federatie (1892-1940). Voor de overige vakorganisaties blijft het archief beperkt tot een aantal werkingsverslagen en vrij volledige reeksen van hun vakbladen, respectievelijk *Le Relieur Belge* (1906-1923) en *Le Travailleur du Livre / De Boekbewaterker* (1924-1940). Vanaf 1940 is het archief van de Centrale veel vollediger: naast een collectie van het vakblad (1945-1996), de jaarlijkse werkingsverslagen (1945-1992) en de verslagboeken van het Comité Central (1946-1974), bestaat het vooral uit briefwisseling van het Nationaal Secretariaat met de regionale afdelingen. Het archief bevat ook een interessant dossier over de werking tijdens de bezetting en de Unie van Hand- en Geestesarbeiders.

Naast dit nationaal archief bevinden er zich op het AMSAB een aantal archieven van gewestelijke afdelingen: Antwerpen, Gent, Hasselt, Mechelen. Het archief van de *Boekdrukkersbond van Mechelen* blijft beperkt tot een aantal statuten (1908) en kasboeken (1890-1949) met de ledenadministratie. Het archief van de *Hasseltse afdeling van de Centrale der Boek- en Papiernijverheid* bestaat eveneens uit een aantal kasboeken (1922-1978). Het bijzonderste stuk is het rijkelijk versierde verslagboek van de stichtingsvergadering van de *Maatschappij De Hasseltsche Drukkersvereniging* uit 1903. Het betrof hier een apolitieke beroepsvereniging, met zelfs een christelijke inslag. Het belangrijkste archief is dat van de *Antwerpse afdeling van de Centrale der Boek- en Papiernijverheid*. Het bevat de originele stichtingsakte uit 1856 en een reeks verslagboeken van bestuursvergaderingen (1901-1922, 1940-1941, 1944-1946). Verder zijn er ook kasboeken (1910-1977) en ledenboeken (1894-1936, 1955-1978). Het archief van de *Gentse afdeling van de centrale* werd nog niet verwerkt.

Archief van de Centrale der Voeding- en Hotelarbeiders - Gewestelijke afdeling Antwerpen

Martine Vermandere, departement Archief (AMSAB-CLM)

Door de op til zijnde verhuis tracht het Centrum Louis Major zoveel mogelijk archieven te verwerken die niet in een goede verpakking bij ons terechtgekomen zijn. Zopas werd een stortingslijst afgewerkt van de Antwerpse Centrale der Voeding- en Hotelarbeiders.

De geschiedenis van de Centrale gaat terug tot 1885 toen de corporatie van confiseurs haar naam veranderde in "Syndikaat van Suiker- en Chocoladebewerkers". In hetzelfde jaar werden ook de eerste contacten gelegd tussen confiseurs en chocoladebewerkers van Brussel, Antwerpen, Doornik en Verviers, waaruit een "Nationale Federatie van confiseurs - chocoladebewerkers" ontstond. De Antwerpenaars Henri Dierckx en Armand Janssens behoorden tot de pioniers. Na de stichting begon de federatie meteen toenadering te zoeken tot de bakkersvakbonden. In 1901 vermeldt het verslag van de Syndikale Kommissie van de Belgische Werkliedenpartij 4 voedingsvakbonden die in totaal 402 leden telden (op totaal 84.898 aangeslotenen). Pas in 1905 besloten de federaties van de bakkers en de confiseurs te fusioneren tot de "Nationale Federatie van Voedingsarbeiders". De leiding van de Federatie werd in 1909 waargenomen door Emile Uitroever uit Brussel, in 1910-1911 door Armand Janssens uit Antwerpen en nadien nog door Emiel Lauwers werkzaam bij chocolaterie Duc te Antwerpen. De nog erg losse en informele structuur van de Nationale Federatie werd in 1911 vervangen door de "Centrale Vereniging der Voeding- en Landarbeiders van België" die erkend werd door de Syndikale Kommissie als de enige nationale organisatie waarbij alle takken van de voedingssector dienden aan te sluiten. Jozef Lauwers, bestuurder

van de Brusselse Vakbond van Suiker- en Chocoladebewerkers, werd de eerste voorzitter en Guillaume Machtens werd secretaris. Alspoedig werden de rollen omgekeerd en werd Lauwers secretaris en Machtens voorzitter. De gewestelijke organisatie Antwerpen, onder leiding van Armand Janssens, speelde een grote rol in het opstarten van de jonge centrale door verschillende kleine mutualiteiten en vakbonden te doen aansluiten. Het ledental van de Centrale klom naar 815 in 1911. In 1912 verscheen het tweetalig orgaan: "l'Alimentation - Voeding". Na de Eerste Wereldoorlog kende de Centrale een spectaculaire opgang (8.700 leden in 1920). In 1919 werden op het congres volgende eisen geformuleerd: afschaffing nachtwerk in de bakkerij, zondagsrust voor slaggers en brouwers, invoering van de 8-urendag, Engelse week voor de bakkers (max. 45 u), minimumlonen in alle takken van de voedingsnijverheid. In 1926 sloot het kokspersoneel (hotel) aan bij de Centrale. In de jaren '20 waren er ook nog voortdurend discussies over de afbakening van de syndicale grenzen: vooral de Centrale Gemengde Vakken (de latere Algemene Centrale) wierf leden aan uit de voedingsnijverheid. In de jaren '30 reageert de Centrale vooral tegen het patronaat dat buitenlandse werknemers aantrok om zwartwerk te verrichten. De periode 1930-1940 zorgde echter ook voor de groepering en de versteviging van de Centrale. Eind 1940 telde zij 12.000 leden. Na het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog, op 10 mei 1940, werd de zetel van de Centrale naar Koksijde verplaatst. Een week later vluchtte nationaal secretaris Lauwers naar Frankrijk met het ganse bezit van de Centrale. Na de capitulatie kwam hij op 7 augustus terug naar België. De Duitsgezinde fractie van de Centrale zette hem echter af. Lauwers trachtte nog het bezit te redden door een vzw op te richten, maar moest het geld van de Centrale toch overmaken aan de nieuwe volmachtsdrager, Ronny Vergeylen, voormalig afdelingssecretaris te Gent. Na de bevrijding ontstond grote verdeeldheid in de Centrale. Het eerste naoorlogse



Menu voor het Landelijk Congres van de Belgische Landsbond der Bouwbedrijven. Persiflage op de betaalde vakantie, 1938

congres besloot de Centrale weer op te bouwen onder de oude benaming "Centrale Vereniging der Arbeiders van de Voedingsbedrijven van België". De Antwerpse secretaris Jean De Potter meldde in 1947 dat deze gewestelijke afdeling méér dan 3.000 leden telde, waaronder ruim 1.500 vrouwen. In 1953 ging Lauwers op rust, Henri Ceuppens en Jozef Van Sina volgen hem op na het fusiecongres van 26 april waardoor Louis Major de rust in de Centrale herstelde. Als nieuwe benaming werd ingevoerd: "Centrale der Arbeiders van de Voeding- en Hotelbedrijven van België".

Een groot deel van het archief van de Voedingscentrale ging verloren tijdens de twee wereldoorlogen. Een gedeelte van het Antwerpse materiaal kwam via de gewestelijke afdeling bij AMSAB-CLM terecht. Ondanks de heterogeniteit - waardoor de reconstructie van het verleden van de afdeling bemoeilijkt wordt - bevat het archief toch heel waardevolle stukken: verslagboeken van de vergaderingen van de Bond der Suiker- en Chocoladebewerkeren te Antwerpen (1909-1927) en van de maaldersgasten te Merksem (1920-1922). Van de eerstgenoemde bond bezitten we ook de

bijdrageboeken (1905-1926). De rest van het fonds bestrijkt vooral de naoorlogse periode waarbij de congressen (nationaal en gewestelijk) en de syndicale verkiezingen goed gedocumenteerd zijn. Belangrijk voor de geschiedschrijving is het verslag van Joseph Lauwers over de "zedelijke toestand" van de Centrale tijdens de Tweede Wereldoorlog. Bijzonder aan dit archief is de zorg die de archiefvormer gedra-

gen heeft voor het iconografisch materiaal (bv. menukaarten van socialistische manifestaties, van internationale hotels maar ook van bv. historische gebeurtenissen zoals de wereldtentoonstellingen (1860-1956)), voor de affiches en voor het fotomateriaal (de uitstappen in de jaren '30, de stakingen bij de firma's Zwan en De Beuckelaer, optochten, enz.).

Het fonds telt 35 dozen en is consulteerbaar in het AMSAB-CLM.

Elsegem, het hol van Pluto ?

Rik De Coninck, departement Archief (AMSAB)

Landelijke kleine gemeenten, ver van de industriële centra, met enkele notabelen en soms zelfs een kasteelheer, zo waren er zeer veel in de periode voor de fusies van gemeenten (1970). Zo'n gemeente was Elsegem, nog net in Oost-Vlaanderen tussen Oudenaarde en Kortrijk. Een stevige socialistische kern verwacht je er niet.

Veel inwoners deden seizoenwerk in Moeskroen en Roubaix, ofwel in de Franse landbouw; en enkelen sloten zich ten gevolge van die contacten aan bij de socialistische vakbonden in Waregem. In de jaren dertig zou er voor het eerst een socialistische lijst opgekomen zijn voor de gemeentraadsverkiezingen.

De doorbraak kwam er na de Tweede Wereldoorlog toen de oprichter van de lokale BSP, Alberic Coussement, de hulp kreeg van zijn jonge neef Lucien Vandenborre. Deze laatste was zoon van de lokaalhouder en werd bode van de Bond Moyson. Hij richtte enkele socio-culturele organisaties op (trommelkorps, toneelgroep, gepensioneerdenvond, ...) en ging bij de verkiezingen van 1958 een kartel aan met de liberalen. In dat kartel waren de socialisten met hun 200 leden (op ongeveer 1.000 inwoners) zeker niet het zwakke broertje. In 1964 kwam men slechts enkele stemmen te kort om de CVP-hegemonie te breken.

Bij de fusies van gemeenten werd Elsegem gevoegd bij Wortegem, Moregem en Petegem, drie gemeenten met veel zwakkere socialistische kernen. Na de verkiezingen van 1970 kwam de BSP op de wip te zitten en ging een coalitie aan met de CVP. De BSP kreeg twee schepenzetels: Vandenborre als grote stemmentrekker werd schepen van openbare werken en bleef dit gedurende 12 jaar. Na de verkiezingen van 1982 werd hij burgemeester van Wortegem-Petegem (1982-1987).

Hij was zo vriendelijk om ons de belangrijkste documenten uit zijn archief te schenken; na beschrijving zal men deze stukken binnenkort kunnen consulteren.

Archief van BSP/SP - Afdeling Kalmthout

Josée De Clerck, departement Achief (AMSAB-CLM)

De in 1920 te Kalmthout opgerichte Werkersbond, een plaatselijke afdeling van de Werkliedenpartij, werd na de Tweede Wereldoorlog de BSP-afdeling Kalmthout. Het archief dat bij AMSAB-CLM in bewaring is gegeven, behandelt deze naoorlogse periode. Naast briefwisseling en verslagen, bevat het een reeks kasboeken (1959-1985) en het kasboek opgemaakt bij de uitgave in 1946 van het eerste nummer van De Ploeg, het eigen blad van de partijafdeling.

Begin jaren twintig werden in Kalmthout de socialistische harmonie "De Verbroedering" en de socialistische toneelkring "De Verbroedering" opgericht. Beide hebben een belangrijke rol gespeeld in het verenigingsleven en in de opbloei van de beweging. Van de harmonie "De Verbroedering" zijn onder meer een aantal kasstukken bewaard gebleven van eind jaren twintig. Ook stukken van SVV- en SV-afdeling Kalmthout maken deel uit van dit archief. De socialistische turnkring "Wilskracht" is vertegenwoordigd met een volledig archief waaronder alle kasboeken vanaf het stichtingsjaar 1955 en de administratie van de openbare bibliotheek "Ontvoogding" is vanaf haar oprichting in 1947 volledig bewaard gebleven.

De geschiedenis van het Volkshuis, met in de gevel de gedenksteen met de tekst "Voor 't Volk, door 't Volk", werd in 1976 te boek gesteld door Karel Vroom ter gelegenheid van het 50-jarig bestaan van het Volkshuis. Als huldeblijk aan wijlen Karel Vroom, jarenlang partijvoorzitter van de afdeling Kalmthout en bestuurslid in verschillende verenigingen, draagt ditzelfde Volkshuis vanaf heden zijn naam: het "Karel Vroomcentrum".

MONUMENTA

Het Volkshuis van Sint-Niklaas

Brigitte De Mulder, departement Beeld en Geluid (AMSAB)

In april 1996 publiceerde het AMSAB "Vaandels ruisen, vuisten groeten. Honderd jaar socialisme in Sint-Niklaas", onder redactie van Geert Van Goethem. Een zeer interessant artikel in dit boek werd geschreven door Piet Van Bouchaute, stadsarchivaris Sint-Niklaas, onder de titel "Van Les mille colonnes tot het Volkshuis van Soebert (1886-1927)".

De ontstaansgeschiedenis van dit Volkshuis is een klassiek voorbeeld van vallen en opstaan, van huizen en verhuizen, zoals voor de meeste Belgische Volkshuizen in de beginperiode het geval was. De oudste referentie dateert van 10 juni 1886: bijeenkomsten van een 30-tal revolutionairen vonden toen plaats in de herberg "Les mille colonnes" aan de Ankerstraat. De vergaderingen werden nauwgelet gevolgd door de overheid, maar deze controle zou het socialisme in zijn opmars niet stuiten.

De adressen waar de Ware socialisten elkaar ontmoetten wijzigden met de tijd; van een "echt" Volkshuis was nog geen sprake. Belangrijk in deze evolutie was de herberg "Valentino", aan de Ankerstraat. Vanaf 1893 kwam men er samen; op 23/9/1893 werd daar de Propagandaclub heropgericht, in december kwam er de Sigarenmakers-

bond tot stand. In de daaropvolgende jaren werden er verschillende culturele verenigingen opgericht zoals de toneelbond en de zangkring.

U raadt het al: de Valentino barstte uit zijn voegen en rond de eeuwwisseling werd gezocht naar een alternatief. De coöperatie "De Toekomst" bracht de oplossing: op 21/1/1901 kocht zij voor 20.000 fr. een groot herenhuis in de Regentiestraat nr. 71. Dit pand, met koffiehuis en coöperatieve winkel, kreeg de heuse naam "Volkshuis". In 1906 werd ook de bakkerij van De Toekomst gehuisvest in het Volkshuis.

Na de Eerste Wereldoorlog lijkt het licht opgroen te staan in het ganse Waasland: Volkshuizen, vakbondslokalen, coöperatieve magazijnen rijzen als rode paddestoelen uit de grond. Niemand kan er nog omheen: het socialisme in de Wase regio was - letterlijk en figuurlijk - een gevestigde waarde geworden.

In november 1924 koopt De Toekomst een ruime woning annex tuin, in de Vermorgenstraat nr. 11. De plannen voor het nieuwe Volkshuis zijn ontworpen door Robert Jan Soebert (Berchem 1894 - + Borgerhout 1964). Soebert was eveneens bouwmeester van o.a. de "Floréal" in Blankenberge. De bouwwerken startten tijdens de zomer van 1925 en op zaterdag 27 februari 1926 werd het nieuwe art deco-Volkshuis ingehuldigd.

Het volledige "Volkshuis-project", met kantoren, feestzaal, turnzaal en dispensarium werd beëindigd in 1927. Op 30 en 31 juli 1927 werd dit met de nodige luister gevierd. Voor deze gelegenheid werd een affiche ontworpen door architect Marc Neerman uit Gent.

De AMSAB-publicatie over Volkshuizen, "Onder Dak", vermeldt in haar artikel over Sint-Niklaas verkeerdelijk M. Neerman als architect van het Volkshuis. Piet Van Bouchaute heeft duidelijk alle bronnen grondig uitgespit. Het is dan ook een welkome aanvulling, zelfs bijsturing van reeds bestaande teksten.

Eén vraag blijft: hoe verging het het Volkshuis na 1927? Hopelijk wordt dit vervolg (ooit) even degelijk en gedetailleerd neergeschreven.

BIBLIOGRAFIE

De eerste honderd

*Arbeiderscultuur in de
AMSAB-bibliotheek*

Wis Geysen, departementshoofd Bibliotheek
(AMSAB)

Guy Vanschoenbeek suggereert het reeds in zijn artikel⁽¹⁾. In het AMSAB is heel wat literatuur over en voor de studie van de (sociaal-democratische) arbeiderscultuur (beweging). Een eerste zoektocht in VUBIS door het bibliotheekbestand levert al vlug 100 referenties op.

Het bestand werd onderzocht met de volgende trefwoorden:

(Arbeiders)cultuur - (Arbeiders)literatuur - (Strijd)liederen - Podiumkunsten - Iconografie...

Naast het zoeken op trefwoorden biedt VUBIS ook de mogelijkheid om te zoeken op woord uit titel. De ervaring leert ons dat dit in een wetenschappelijke bibliotheek doorgaans een goede vangst oplevert. De titelgegevens zijn significant en dekken meestal de lading. Indien het toch een literaire titel is dan wordt deze meestal toegelicht in de ondertitel. Het woord-uit-titel-zoeken laat ook toe om verschillende talen te gebruiken. Volgende woorden werden opgezocht in het Nederlands, Engels, Frans en Duits: (arbeiders)cultuur, (arbeiders)literatuur, symbolen, theater, toneel, ... De eerste honderd referenties vindt u hieronder in een overzicht. Ze zijn onderverdeeld in uitgaven van vóór en na 1940, buitenlandse studies en periodieken. De trefwoorden zijn achteraan verzameld en verwijzen naar de nummers.

Uitgaven gepubliceerd vóór 1940

1. *Moderne toneelspeelkunst gevolgd van de vernieuwing op het gebied der schilderkunst* / door Herman Teirlinck. - Brussel : De Wilde Roos, 1928. - 29 p. - (Abonnement De Wilde Roos ; 6(1928)05)

2. *Romain Rolland et le théâtre de la révolution* / par Louis Piérard. - Bruxelles : L'Eglantine, 1929. - 27 p. (Abonnement de L'Eglantine ; 7(1929)02)

3. *Renouveau au théâtre : brochure spécialement destinée aux socialistes faisant partie de cercles dramatiques* / par Jules Destrée. - Bruxelles : Le Peuple, 1902. - 16 p. - (Bibliothèque de propagande socialiste)

4. *Volledige werken : kindergedichten, liederen en toneeltjes, socialistische zangen en cantaten, toneelwerken en zangspelen* / ingeleid door Aimé Bogaerts. - Gent : SM. Het Licht, 1925. - 686 p. - Met korte levensschets van Aimé Bogaerts

5. *De werkstaking : geprimeerd drama in vier bedrijven* / door Edmond De Geest. - Lokeren : De Smet-The-mon, 1880. - 86 p.

6. *Socialisme en literatuur* / door Henriette Roland Holst. - Amsterdam : Poutsma, 1899. - 83 p.

7. *Panorama de Souvenirs* / par Célestin Demblon. - Liège : Livron-Willeaume, 1902. - 11 p. - Uittreksel uit "Le Combat"

8. *Kunst en proletariaat* / door Clara Zetkin ; vert. door Avanti. - Gent : Volksdrukkerij, 1912. - 24 p. - (Abonnement Germinal ; 9(1912-1913)01)

9. *De socialistische turn- en sportbeweging in België van 1924 tot 1926 = Le Mouvement Socialiste d'éducation physique en Belgique de 1924 à 1926* / Socialistische Arbeidsfederatie voor lichamelijke en zedelijke opvoeding en sport. - Brussel : Socialistische Jeugd-Centrale, 1927. - 22 p.

10. *De vrije meeningsuiting in de Vlaamsche literatuur* / verslaggever Raymond Herreman // In: Verslag van het Vlaamsch Socialistisch Congres, 1937 ; p. 113-130

11. *Arbeidersdichten* / door Raymond Herreman. - Brugge : De Garve, 1937. - 63 p.

Uitgaven gepubliceerd na 1940

12. *Bekende figuren uit politiek en literatuur* / door I. Van Raalte en E. Van Raalte. - Den Haag : Kruseman, 1964. - 135 p. : ill.
13. *De geschiedenis van de Multatulikring Gent : van zijn stichting af tot 1940* / door Christ De Bruyker ; ingeleid door Herman Balthazar. - Gent : s.n., [1966]. - 95 p. : ill.
14. *Werkmansboekje : sociale bewogenheid in de literatuur rond 1900* / samengest. door M.C.A. van der Heijden. - Utrecht ; Antwerpen : Prisma, 1971. - 265 p. - (Spectrum van de Nederlandse Letterkunde ; 22)
15. *75 Jaar socialistische toneelkring Kunst veredelt : 1898-1973 : opvoering*. - S.l. : s.n., 1973. - Mult. p.
16. *Multatulikring 1945-1974* / door Herman Balthazar en Marcel Lefevre. - Gent : Multatulikring, 1974. - 90 p.
17. *Kulturele uitingen van socialisten te Gent : 1885-1905* / door Marleen Heyse. - Gent : Marleen Heyse, 1974. - 205 p. - Licentiaatsverhandeling, RUG
18. *Brecht en het politiek theater in de Weimar-republiek*. - Brussel : Gert Wolf, 1976. - 39 p. - (Informatie en argumentatie : dossier van de Jongsocialisten ; (1976)07)
19. *Gent, poppenspelstad : een bijdrage tot de geschiedenis van het Gentse poppenspel* / door Lode Hoste. - Gent : Imschoot, 1979. - 173 p.
20. *Théâtre ouvrier en Wallonie (1900-1940) : bilan d'une recherche* / par Anne-Françoise Perin. - Bruxelles : Ministère de la Culture française, 1979. - 128 p. : ill. - (JEB-Cahiers ; 5/79)
21. *Arbeidersliteratuur in Vlaanderen* / door Guido Muelenaer. - Wilrijk : Guido Muelenaer, 1980. - 171 p. - Licentiaatsverhandeling, UIA
22. *Arbeidersliteratuur* / door Jempi De Bock, Frans Beeckman, Kris Geerts ... [et al.]. - Berchem : EPO, 1980-81. - 79 p. - (Onderuit ; 2)
23. *Het cirkus van Vuile Mong en de Vieze Gasten* / door Eddy Bonte. - Leuven : Kritak, 1981. - 96 p. : ill.
24. *Deelalternatieven voor de traditionele godsdienstbeleving in het Gentse socialisme (1870-1914)* / door Paule Verbruggen. - Gent : Paule Verbruggen, 1982. - 206 p. - Licentiaatsverhandeling, RUG
25. *Edouard Anseele en de literatuur : een studie van de beginfase van een socialistisch geïnspireerde literatuurbeoefening in België* / door Benny Verbruggen. - Leuven : Verbruggen, 1982. - 101 p. - Licentiaatsverhandeling, KUL. - Fotokopie
26. *Colloquium over de studie van de Vlaamse literatuur van de 19de eeuw*. - Gent : Contactgroep 19de eeuw Dr. F.A. Snellaertcomité, 1984. - 63 p. - Gent, 5 oktober 1983
27. *De problematiek van de geschiedschrijving van de 19de-eeuwse Nederlandstalige literatuur : 2de colloquium van het Snellaertcomité*. - Gent : Snellaertcomité, 1985. - Mult. p.
28. *Littérature prolétarienne en Wallonie : chronique et récits* / par Jacques Cordier, Vital Broutout, Hector Clara et Charles Nisolle. - Bassac : Plein Chant, 1985. - 157 p. - (Collection voix d'en bas)
29. *De rode verleiding : een eeuw socialistische affiches* / door Lode Hoste, Wouter Steenhaut, Denise De Weerdt ... [et al.]. - Gent : AMSAB : Provinciebestuur Oost-Vlaanderen, 1985. - 2 dl. (141, 209 p.) : ill. - (Bijdragen Museum van de Vlaamse Sociale Strijd ; 3-4)
30. *Onder dak : een eeuw volks- en gildehuizen* / door Rik Stallaerts en Luc Schokkaert. - Gent : Provinciebestuur Oost-Vlaanderen, 1987. - 240 p. : ill. - (Bijdragen Museum van de Vlaamse Sociale Strijd ; 5)
31. *Toneelkring "Tot Volksverheffing" 1907-1959* / door André Heyerick. - Deinze : Kunst- en Oudheidkundige Kring, 1988. - 218 p. - (Bijdrage tot de geschiedenis der stad Deinze en van het land aan Leie en Schelde ; 55)
32. *L'une fume, l'autre pas... : paysages et mémoire de l'industrie à Persan-Beaumont* / par Pierre Gaudin, Rémi Calzada et Claire Reverchon ; préf. de Louis Bergeron. - Royaumont : Ed. Royaumont, 1989. - 239 p. : ill.
33. *Het volkstoneel van Henri Van Daele* / door Kurt Van de Moere. - Gent : Kurt Van de Moere, 1991. - 138 p. - Licentiaatsverhandeling, RUG
34. *Constant Malva* / par Jean Lacroix. - Arlon : Maison de la Culture, 1992. - 28 p.
35. *Les Vingt en de avant-garde in België : prenten, tekeningen en boeken ca. 1890* / onder leiding van Stephen H. Goddard ; essay door Jane Block en Susan M. Canning ... [et al.]. - Gent : Pandora, 1992. - 310 p. : ill. -

Catalogus gepubliceerd t.g.v. tentoonstelling i.h. Museum voor Schone Kunsten Gent 1-11-1992 tot 31-12-1992

36. *70 jaar Fotoclub Vooruit : driedaagse van fotografie.* - Gent : Fotoclub, 1992. - Mult. p. - Catalogo uitgegeven t.g.v. jubileumviering 70 jaar Fotoclub Vooruit

37. *Leest, vrijzinnige werklieden: leeren vereert!: de geschiedenis van de Vrijzinnige Werkmansbibliotheek "Leren vereert": van het leesgezelschap van de "Broederlijke Wevers" (1860) langsheen het leven van Albert Bracke (1919/door Rita Deheusch.* - Gent : Rita Deheusch, 1993

38. *Prisma van de symbolen : historisch-culturele symbolen van A tot Z verklaard* / door Hans Biedermann. - 4e dr. - Utrecht : Spectrum, 1993. - 469 p. : ill. - (Prisma opzoekboek)

39. *Dictionnaire des auteurs prolétaires de langue française, de la révolution à nos jours* / par Thierry Maricourt. - Amiens : Engrage, 1994. - 253 p. : ill. - (Figures ; 1)

40. *La littérature prolétarienne en Belgique francophone depuis 1900* / par Paul Aron. - Bruxelles : Labor, 1995. - 220 p. - (Un livre, une oeuvre ; 29)

41. *Teksten en briefwisseling over literatuur en engagement : Manifest voor een revolutionaire en internationalistische poëzie.* Modern Times. - Berchem : EPO, 1995. - Mult. p.

42. *Niemand te hoog : Humanisme, Vrijzinnigheid en Vlaamse literatuur* / door Paul Van Aken. - Brussel : VUBPRESS, 1995. - 287 p. : ill.

43. *Van realisme tot symbolisme : de Belgische avant-garde 1880-1900* / onder red. van Mary-Anne Stevens en Robert Hoozee. - Brugge : Ludion : Stichting Sint-Jan, 1995. - 327 p. : ill. - Catalogus uitgegeven n.a.v. tentoonstelling

44. *Over Henri Van Daele* / door Willy Everaert. - Gent : W. Everaert, 1995. - Mult. p. : ill.

45. *De Vlaamse Gids.* - Antwerpen : L.P. Boon-documentatiecentrum, 1995. - 276 p. - (Louis Paul Boon : het literatuur- en kunstkritische werk ; 3) - (Boon-studies ; 4)

46. *Socialisme, surréalisme et avant-garde entre les deux guerres* / par Paul Aron // Dans : Toudi, culture et société. - Vol. jg. 4(1990) ; p. 245-250

47. *Les jeunes travailleurs, les apprentis et le sport* / par Eliane Ruelens. - Bruxelles : Institut de Sociologie de l'ULB. - 207 p.

48. *Het proletariërslied : een sociaal-kulturele verschijningsvorm van de socialistische arbeidersbeweging* / door Hendrik Vandecaveye // In: Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis (BTNG) = Revue Belge d'Histoire Contemporaine (RBHC). - Vol. 11(1980), 1-2 ; p. 171-204

49. *Symbolen : Rood of geen brood* / door Brigitte De Mulder // In: Socialistische Standpunten. - Vol. 39(1992), 4 ; p. 57-61

50. *Terug van nooit weggeweest : over het herontdekte klassebegrip en het belang van de arbeiderscultuur* / door Hans De Witte // In: Samenleving en politiek. - Vol. 2(1995)6 ; p. 14-23

51. *Arbeiderscultuur* / door Hans De Witte, E. Leemans, Theo Rombouts ... [et al.] // In: De Gids op Maatschappelijk Gebied. - Vol. 87(1996)4 ; p. 315-356

Buitenlandse studies m.b.t. arbeiderscultuur (beweging)

52. *Le pain quotidien* / par Henry Poulaille. - Paris : Stock, 1980. - 365 p. - (La bibliothèque prolétarienne)

53. *Nouvel âge littérature* / par Henry Poulaille. - Bas-sac : Ed. Plein Chant, 1986. - 480 p. - (Collection voix d'en bas)

54. *Histoire du Drapeau Rouge : des origines à la guerre de 1939* / par Maurice Dommanget. - Paris : Librairie de l'Etoile, 1967. - 502 p.

55. *Weimarer Republik* / hrsg. von Kunstamt Kreuzberg, Berlin. Institut für Theaterwissenschaft der Universität Köln. - 3e verb. Aufl. - Berlin, Hamburg : Elefant Press, 1977. - 922 p. : ill. - (Elefant Press ; EP4)

56. *Exil in den Niederlanden und Spanien* / door Klaus Hermsdorf, Hugo Fetting en Silvia Schlenstedt. - Leipzig : Philipp Reclam jun., 1981. - 423 p. : ill. - (Kunst und literatur im antifaschistischen Exil 1933-1945 ; 6)

57. *Sport en socialisme : de geschiedenis van de Nederlandse Arbeiderssportbond 1926-1941* / door Hans Dona. - Amsterdam : Van Genneep, 1981. - 314 p. : ill. - (De Nederlandse Arbeidersbeweging ; 10)
58. *De arbeidersfotografen : camera en crisis in de jaren '30* / door Flip Bool en Jeroen de Vries. - Amsterdam : Van Genneep : Pegasus, 1982. - 117 p. : ill.
59. *Arbeidersport in Deutschland 1893-1933 : Dokumentation und Analysen* / hrsg. von Diethelm Blecking. - Köln : Prometh, 1983. - 62 p. : ill. - (Schriften des Fritz-Hüser-Institutes für Arbeiterliteratur. Reihe 1, Ausstellungskataloge zur Arbeiterkultur ; 5)
60. *Le sport ouvrier allemand* / par Diethelm Blecking et Rainer Noltenius. - Dortmund : Institut Pour la Littérature Ouvrière Allemande, 1983. - Mult. p.
61. *Revolte im Kasperhaus : ein Lesebuch in Dokumenten und Bildern zum Puppentheater der Arbeiterjugendbewegung* / von E.-F. Suhr und Weinkauff ; eingeleit. von Rainer Noltenius. - Keulen : Prometh, 1983. - 95 p. : ill.
62. *"Dem Proletariat die beste sozialistische Literatur!" : eine Auswahl aus Reden und Schriften Clara Zetkins zur Kunst und Literatur, insbesondere zur Kinderliteratur* / zusammengest. von Heide Drust. - Berlin : Institut für Lehrerbildung "Clara Zetkin", 1984. - 63 p. - Met index - (Schriftenreihe des Instituts für Lehrerbildung "Clara Zetkin" ; 1 (1984))
63. *Juurella lipun punaisen : työväenjärjestöjen liput - osa työväenkulttuurista* / Pirjo Kaihovaara. - Helsinki : Yhteiskunnallinen Arkistosäätiö, 1986. - 94 p. : ill.
64. *Fahnen, Fäuste, Körper : Symbolik und Kultur der Arbeiterbewegung* / Institut zur Geschichte der Arbeiterbewegung (IGA). - Essen : Klartext, 1986. - 144 p. : ill.
65. *Archiv des Werkkreises Literatur des Arbeitswelt im Fritz-Hüser-Institut : Findbuch* / hrsg. von Ursula Lessig und Harry Böseke. - Dortmund : Fritz-Hüser-Institut, 1989. - 51 p.
66. *Naturfreunde und benachtbarte Vereinigungen* / von Klaus-Peter Lorenz und Jochen Zimmer. - 2e Aufl. - Baunatal-Grossenritte : ARÖK, 1990. - 151 p. - (Archivhilfe ; 6) - (Zeitschriften- und Standortverzeichnis zur Umweltbewegungsgeschichte : sammelband ; Teil 1)
67. *Arbeidersport im Spannungsfeld der Zwanziger Jahre : Sportpolitik und Alltagserfahrungen auf internationaler, deutscher und Berliner Ebene* / von Herbert Dierker. - Essen : Klartext, 1990. - 278 p. : ill. - (Schriften des Fritz-Hüser-Institutes für Arbeiterliteratur. Reihe 2, Forschungen zur Arbeiterliteratur ; 6)
68. *Arbeiterkultur im gesellschaftlichen Konflikt : die englische Music Hall im 19. Jahrhundert* / von Dagmar Kift. - Essen : Klartext, 1991. - 240 p. : ill. - (Schriften des Fritz-Hüser-Institutes für Arbeiterliteratur. Reihe 2, Forschungen zur Arbeiterliteratur ; 7)
69. *Symbolen van eendracht : vaandels en vlaggen van Drentse verenigingen* / door Ellen ter Hofstede en Peter Schonewille. - Assen : Drents Museum, 1991. - 52 p. : ill.
70. *Visuelle Symbole und Embleme der Österreichischen Sozialdemokratie* / von Josef Seiter. - Wien : Verein für Geschichte der Arbeiterbewegung, 1991. - 11 p. : ill. - (Dokumentation ; 2/91)
71. *Die Geschichte der Büchergilde Gutenberg in der Weimarer Republik 1924-1933* / von Jürgen Dragowski. - 1e Aufl. - Essen : Klartext, 1992. - 244 p. : ill. - (Schriften des Fritz-Hüser-Institutes für Arbeiterliteratur. Reihe 2, Forschungen zur Arbeiterliteratur ; 8)
72. *Illustrierte Geschichte der Arbeiterchöre* / hrsg. von Rainer Noltenius. - 1e Aufl. - Essen : Klartext, 1992. - 173 p. : ill. - (Schriften des Fritz-Hüser-Institutes für Arbeiterliteratur. Reihe 1, Ausstellungskataloge zur Arbeiterkultur ; 8)
73. *Fussballsport in den Arbeiter-Turn- und Sportbewegung* / von Frank Filter // In: Sozial- und Zeitgeschichte des Sports. - Vol. jg.02 (1988), 1 ; p. 55-73
74. *Sexe, symboles, vêtements* / par Eric J. Hobsbawm // Dans: Actes de la recherche et sciences sociales. - Vol. (1978), 23 ; p. 2-18
75. *De Nederlandse Arbeiderssportbond 1926-1941 : ontstaan, ontwikkeling en sociale betekenis* / door J.C. Dona // In: Herdenking 3de Arbeidersolympiade 1937-1987. - Mult. p. - Samenvatting referaat
76. *Het opstandige lied* / door D. Troelstra, B. Heerspink en A. De Geyter. - Amsterdam : De Arbeiderspers, s.a. - mult.p. - Bladmuziek van verschillende socialistische liederen

77. *Franz Senghofer : ein Leben für die Arbeiterbildung /* hrsg. von Wilhelm Filla. - Wien; München; Zürich : Europa verlag, s.a. - 328 p. : ill.

78. *Zeitschriften- und Standortverzeichnis zur Umweltbewegungsgeschichte : sammelband /* von Jochen Zimmer und Klaus-Peter Lorenz. - Baunatal-Grossenritte : ARÖK - (ARÖK Umwelt-Archiv; Bd. 1 und 4) Teil 1 : Naturfreunde und benachtbarte Vereinigungen / Lorenz, Klaus-Peter

Tijdschriften

79. *Les Cahiers Jean Tousseul.* - Ath : Les Amis de Jean Tousseul
Bezit: jg.04(1949)(2)

80. *L'Action Communale et Provinciale.* - Bruxelles : [FNCCP-POB]. - ill. - Zie ook: Gemeente en Provincie
Bezit: 03(1923)-17(1937), onvolledig

81. *Clarté /* fondée par Victor Cyril ; sous la dir. de Henri Barbusse. - Paris : Clarté. - ill : Zilzer, Altman, Barthe, Serge, Manolo. Tekeningen van Lucien Laforge, Pierre Peltier, R. Baude, G. Aucouturier, Lucien Jacques, Jean Lurçat, Barat-Levraux.
Bezit: 01(1921-1922)-06(1926), onvolledig

82. *De Demokraat.* - Vilvoorden : Jozef de Breucker, Louisa Spruyt, Gustaaf de Vuyst; Petrus Janssens (25-1-1936). - ill. : foto's, karikaturen
Bezit: 05(1919)-29(1940)

83. *Der Österreichische Arbeitersänger.* - Wien : Österreichischer Arbeiter-Sängerbund
Bezit: 66(1968)(12) ; 67(1969)(3)

84. *Maandelijksch Mededeelingsblad (van de) Federatie van Vlaamsche Socialistische-en Arbeiderstooneelkringen (FVSAT).* - Willebroek : Alois Bellens. - Stencil
Bezit: 01(1935-1936)(5,8+9)

85. *Social-Demokraten Hjemmets Sondag.* - København : Socialdemokratiske Foreninger
Bezit: 68(1939)-69(1940) (onvolledig)

86. *La Vie Ouvrière.* - Bruxelles : Centrale d'Education Ouvrière. - ill. - Zie ook : Opgang
Bezit: 01(1930)-04(1933), volledig

87. *Het Volk : familieblad ; tweede blad.* - Amsterdam
Bezit: 01(1900)-02(1901), volledig

88. *Zondagsblad.* - Gent : SM Het Licht. - ill. : J.F. Cantré, A. Hahn, G. Vanaise, Steinlen
Bezit: 01(1915-1916)-13(1927-1928), volledig

89. *Education-Récréation.* - Bruxelles : Centrale d'Education Ouvrière. - ill.
Bezit: 07(1925)(5) ; 08(1926)(2,8,9)

90. *De Nieuwe Stem.* - ill.
Bezit: 01(1918-1919)(1-8,12)

91. *Esprit du Temps.* - Paris ; Bruxelles : Labor
Bezit: 01(1933)(1-2)

92. *La Revue Socialiste.* - Paris : Derveaux
Bezit: (1880)(5,6,8,9-13)

93. *Almanach du Parti Socialiste pour...* - Paris : Librairie du Parti Socialiste. - ill.
Bezit: (1913)

94. *Arbeiterkultur und Ökologie.* - Baunatal : Arbeiterkultur und Ökologie EV-Institut
Bezit: 06(1992)(1-3) ; 07(1993)(1-3)

95. *Grüner Weg 31A.* - Baunatal : AROEK
Bezit: 06-07(1992-1993)-10(1996), volledig

96. *W'Allons-nous?.* - Liège : W'Allons-nous ? asbl
Bezit: 02(1983)(V) ; 04(1985)(12)

97. *De Boekenmolen.* - Amsterdam : De Arbeiderspers
Bezit: 01(1933)(5) ; 02(1934)(5)

98. *Ontwikkeling en Uitspanning.* - Brussel : Centrale voor Arbeidersopvoeding. - ill.
Bezit: 01(1919-1920)-09(1927)(1-12), volledig

99. *Opgang.* - Brussel : Centrale voor Arbeidersopvoeding. - ill.
Bezit: 01(1930-1931)-03(1933), volledig

100. *Koepel 5.* - Leuven : Bond Van Vormings- en Ontwikkelingsorganisaties (BVVO)
Bezit: 04(1977-1978)-23(1996), onvolledig

(1) Zie Dossier: Guy VANSCHOENBEEK, Het zijn rode honden. Maar wat blaffen ze mooi. Omtrent de geschiedenis van de Vlaams sociaal-democratische arbeiderscultuur(beweging)

Trefwoorden.

De nummers verwijzen naar de titelnummers.

- 1 Mei, 88
- Afficheskunst, 29
- Algemene staking van 1932, 96
- Almanakken, 93
- Anseele, Edward (biografieën), 25
- Anti-alcoholisme, 87
- Antimilitarisme, 55, 81
- Arbeid, 87, 99
- Arbeiders, 50
- Arbeidersbeweging, 30, 96
- Arbeiderscultuur, 17, 20, 23, 28, 29, 30, 34, 36, 48, 50, 54, 58, 63, 64, 66, 72, 76, 77, 78, 80, 81, 83, 84, 88, 91, 94, 95, 96, 99, 100
- Arbeidershogeschool, 89, 98
- Arbeidersjeugd, 86, 90, 7, 17, 21, 22, 32, 39, 40, 46, 52, 53, 65, 68, 71, 79, 85, 86, 87, 88, 89, 91, 92, 93, 96, 97, 98
- Arbeiderskoren, 72
- Arbeidersopvoeding, 17, 81, 85, 86, 87, 89, 98, 99
- Arbeiderssport, 9, 17, 23, 47, 59, 73, 75, 80, 82, 99
- Arbeiderstoerisme, 86, 94
- Archieven, 66, 78, 94
- Architectuur, 30, 80
- Banken, 86
- België, 29, 43, 82
- Belgische Werkliedenpartij (BWP), 46, 82
- Bibliotheken, 37, 98, 99
- Biografieën, 39
- Bogaerts, Aimé (biografieën), 4
- Borinage, 96
- Brecht, Bertholt (biografieën), 18
- Bronnen, 62
- BWP-congressen, 10
- Catalogi, 29
- Centrale voor Arbeidersopvoeding (CAO), 86, 99
- Communistische pers, 81
- Cultuur, 28, 46, 77, 81, 89
- Denemarken, 85
- Duitsland, 55, 59, 65, 71, 72, 73
- Film, 96, 99
- Finland, 63
- Fotografie, 36, 58
- Frankrijk, 52, 54, 81, 92, 93
- Gelders, Frans (biografieën), 82
- Gemeenschapsonderwijs, 80
- Gemeentebeleid, 80, 82
- Gent, 17, 19, 24, 37
- Geschiedenis, 28
- Gezin, 86, 99
- Harmoniegezelschappen, 17, 82
- Huisvesting, 80, 86, 98, 99
- Iconografie, 38, 49, 63, 69, 70
- Industriële archeologie, 32
- Jaurès, Jean (biografieën), 86
- Jeugdliteratuur, 62
- Journalistiek, 58
- Kinderen, 80, 86
- Kritische opstellen, 45
- Kunst, 29, 35, 62, 81, 88, 90, 91, 98, 99
- Landbouw, 82
- Liederen, 17, 23, 48, 76, 93, 98
- Literaire kritiek, 90
- Literatuur, 7, 10, 14, 25, 26, 34, 41, 42, 45, 81, 88, 89, 90, 91, 97, 99
- Malva, Constant (biografieën), 34
- Mijnwerkers, 5
- Milieubeweging, 66, 78, 94
- Multatulikring (Gent), 12, 16, 17, 88
- Muziek, 68, 88, 98
- Nederland, 14, 75, 90
- Onderwijs, 89
- Oorlog, 90
- Oostenrijk, 70, 83
- Openbare omroep, 86
- Parlementsverkiezingen, 89
- Partij van de Arbeid (PVDA, Nederland), 58, 23
- Partituren, 23, 76
- Pedagogie, 89, 91, 98
- Pers, 58
- Plan van de Arbeid, 82
- Pluralisme, 100
- Podiumkunsten, 3, 4, 5, 18, 19, 20, 33, 44, 55, 68, 82, 84, 88, 90, 96, 98, 99
- Poëzie, 4, 11, 41, 88, 90, 91, 93, 98
- Proletariaat, 90
- Propaganda, 82
- Provinciepolitiek, 80
- Repertoria, 66, 78
- Ruimtelijke ordening, 86
- Rusland, 90, 92
- Schilderkunst, 43
- Senghofer, Franz (biografieën), 77
- Sociaal-cultureel werk, 100
- Socialisme, 41, 46, 88, 90, 92, 99
- Socialisme en religie, 24
- Socialisme en staat, 98
- Socialistische arbeidersbeweging, 17, 24, 29, 48, 52, 54, 63, 70, 71, 72, 77, 90, 92, 93
- Socialistische ideologie, 25
- Socialistische jeugdbeweging, 98, 99
- Socialistische Jonge Wacht (SJW), 98
- Socialistische turnkringen, 82
- Sovjet-Unie, 46, 81
- Sport, 87, 98
- Stakingen, 5
- Strijdliederen, 4
- Surrealisme, 81
- Tentoonstellingen, 35, 43
- Toerisme, 88
- Toneelgezelschappen, 20, 23
- Utopisme, 92
- Vakantiecentra, 86, 99
- Van Daele, Henri (biografieën), 33, 44
- Vander Meulen, Jef (biografieën), 88
- Verzuiling, 100
- Vilvoorde, 82
- Vlaggen, 63, 69, 70, 73
- Voetbal, 73
- Volkskunde, 88
- Volksontwikkeling, 100
- Volwassenenvorming, 100
- Vrijetijdsbesteding, 85, 98, 99
- Vrijzinnigheid, 42
- Vrouwenarbeid, 86, 87
- Vrouwenemancipatie, 98
- Vrouwenkiesrecht, 80
- Vuile Mong (biografieën), 23
- Wallonië, 28, 32, 96
- West-Duitsland, 77
- Zang, 23, 72
- Zangkringen, 17, 98
- Zetkin, Clara (biografieën), 62

Nieuwe aanwinsten

Katrien Cuypers, Wis Geysen, Johan Neyt,
departement Bibliotheek (AMSAB)

Uit de aanwinsten van de laatste maand werden er een aantal geselecteerd waaruit de diversiteit van onze collectie blijkt. Hieronder vindt u ze geannoteerd.

Archives sensibles : images et objets du monde industriel et ouvrier / sous la dir. de Noëlle Gérôme. - Ca-chan : ENS, 1995. - 313 p. : ill. (Collection Sciences sociales)

Trefwoord(en): Iconografie - Arbeiders - Industrie

Akten van het Franse multidisciplinaire colloquium, waar sociologen, historici, archeologen, etnologen, psychologen, etc. werkten rond de mogelijkheden van beeld- en iconografisch materiaal en objecten als historische bron voor de geschiedenis van de industriële en arbeiderswereld.

Insurgent identities : class, community and protest in Paris from 1848 to the Commune / by Roger V. Gould. - Chicago ; London : The University of Chicago Press, 1995. - 253 p. : ill.

Trefwoord(en): Revolutie van 1948 - Commune van Parijs - Sociale conflicten - Frankrijk

Ondergraaft de visie op de Parijse Commune als een voortzetting van de klassenstrijd van de revolutie van 1848. Grote stedelijke renovatieprojecten (1852-1868) deden de klassehomogeniteit verloren gaan door verspreiding van de arbeiders over districten aan de rand van Parijs; drijfveer van de opstand in 1871 was bijgevolg de solidariteit onder burens, niet het klassebewustzijn.

Léon Blum, socialiste européen / par René Girault ... [et al.]. - Bruxelles : Ed. Complexe, 1995. - 222 p. : ill.

Trefwoord(en): Blum, Léon (biografieën)

Akten van een Frans colloquium georganiseerd in 1993. Europese en Amerikaanse historici buigen zich over de actualiteitswaarde van de "Europese" theorieën en denkbeelden van de Franse socialist (1872-1950). Met een bijdrage van Pascale Delwit (ULB) over de perceptie van Blum in België tijdens het interbellum.

Mélanges offerts à G. Jacquemyns / Bruxelles : Institut de Sociologie, 1968. - 679 p. : ill.

Trefwoord(en): Huldeboeken

Huldeboek voor Guillaume Jacquemyns (geb. 1897), professor hedendaagse geschiedenis aan de ULB. Bevat een variatie aan historische bijdragen, evenwel met een zwaartepunt op sociaal-economische thema's uit de Belgische en Europese nieuwste en hedendaagse geschiedenis.

Met vlag en spandoek : hedendaagse actiegroepen / door Marc Hooghe. - Groot-Bijgaarden : Globe, 1996. - 197 p.

Trefwoord(en): Sociale bewegingen - Greenpeace - Gaia - Amnesty International (AI)

BRTN-journalist en historicus stelt dat er nog politiek en maatschappelijk engagement is in België. Minder ideologisch gefundeerd, meer gericht op concrete actie en internationaler. Neemt Greenpeace, Gaia en Amnesty International als voorbeeld en beschrijft deze uitvoerig.

Operatie kunstroof : de lotgevallen van het goud van Troje, de Koenigscollectie en andere Russische oorlogsbuit / door Konstantin Akinsha en Grigori Kozlov ; met medew. van Sylvia Hochfield. - Amsterdam : Jan Mets, 1996. - 317 p. : ill.

Trefwoord(en): Archieven - Kunst - Oorlog

2 Russische kunsthistorici onderzoeken de geschiedenis van de Russische kunstbuit van de Tweede Wereldoorlog. Overzicht vanaf de voorbereiding tot de roof in 1943, het transport, de opslag, tot de vrijmaking in de jaren '90. Met een extra hoofdstuk over de Rotterdamse Koenigscollectie.

Tussen christelijk reveil en seksuele revolutie : bestrijding van zedeloosheid in Nederland met nadruk op de repressie van homoseksualiteit / door Pieter Koenders. - Amsterdam : IISG, 1996. - 941 p. : ill.

Trefwoord(en): Homoseksualiteit - Christendom - Nederland

Uitgebreide historische studie van de invloed van particuliere organisaties - de zedelijkheidslobby - op het overheidsbeleid met betrekking tot bestrijding van de zedeloosheid tussen 1845 en 1958. Tevens een studie van de leefcultuur van de homoseksuele Nederlanders in de periode dat zij onderwerp waren van gerechtelijke repressie. Met bijzondere aandacht voor die repressie tijdens de Duitse bezetting.

L'utopie à l'épreuve : le socialisme européen au 20e siècle / par Alain Bergounioux et Gérard Grunberg. - Paris : Ed. de Fallois, 1996. - 406 p.

Trefwoord(en): Socialisme - Europa

Vergelijkende historische en politieke studie over de evolutie van de sociaal-democratische partijen in 17 Europese landen doorheen de 20ste eeuw. Auteurs peilen naar de vraag of Europees socialisme zich ook vandaag zal kunnen aanpassen aan nieuwe uitdagingen, zoals de concurrentie van linkse (ecologisme, populisme) en rechtse strekkingen.

De verstomming van het kritische denken / onder red. van Nico Jacquemin ... [et al.]. - Brussel : VUBPRESS, 1995. - 258 p.

Trefwoord(en): Filosofie

Essays waarin gezocht wordt naar mogelijke bronnen voor een vernieuwde kritische reflexie. Vanuit verschillende wijsgerige invalshoeken en aan de hand van thema's als politiek en geweld, arbeid versus vrije tijd, vrijheid en anarchisme worden de belangrijkste "kritische paradoxen" van de moderniteit belicht.

De vrijzinnige traditie in België / door Els Witte en Jeffrey Tyssens. - Brussel : VUBPRESS, 1996. - 167 p.

Trefwoord(en): Vrijzinnigheid - België

Geschiedenis van de georganiseerde vrijzinnigheid en de vrijdenkersbeweging. Behandelt het ontstaan en ontwikkeling in de 19e eeuw, de crisis tijdens het interbellum en de naoorlogse inhoudelijke en organisatorische omwentelingen. Eindigt met concluderende beschouwingen over de positie van de vrijzinnigheid binnen het Belgisch politiek bestel.

Sonderstab musik : music confiscations by the Einsatzstab Reichsleiter Rosenberg under the Nazi Occupation of Europe / by Willem de Vries Amsterdam, Amsterdam University Press, 1996 - 271 p.

Grondig gedocumenteerde studie, met veel nooit eerder gepubliceerd bronnenmateriaal over de annihilatie van de joodse muziekcultuur vanaf 1933 door de "muziekafdeling" van de Rosenbergstelle, waarin een systematisch overzicht wordt gegeven van de vele briefwisseling, interne nota's, verordeningen e.d. voorafgaand aan de inbeslagname van belangrijke collecties muziekpartituren, manuscripten en instrumenten in Nederland, België en Frankrijk.

Uit de schenking van de Openbare Bibliotheek van Lokeren

Les classes ouvrières en Belgique : parallèle entre leur condition d'autrefois et celle d'aujourd'hui (alimentation, vêtement, logement, mobilier, salaire, conditions de travail, instruction, niveau moral, etc.) / par J.

Dauby. - Bruxelles : Lesigne, 1860. - 121 p.

Trefwoord(en): Arbeiders - Leefwijzen - Antisocialisme

Dergelijk de sociaal-economische situatie, leefomstandigheden en intellectuele en morele ontwikkeling van de arbeiders vanaf de oudheid met de situatie van het ogenblik. Opzet is de arbeidersklasse te overtuigen van de ongegrondheid van hun klachten met het argument dat hun levensomstandigheden nog nooit gunstig zijn geweest, en van leer te trekken tegen diegenen die met "gevaarlijke theorieën" de tegenstelling tussen arbeiders en patroons trachten te verscherpen.

De l'amélioration de la condition des classes laborieuses et des classes pauvres en Belgique au point de vue moral, intellectuel et physique / par J. Dauby. - Bruxelles; Paris : Mayolez : Guillaumin, 1885. - 372 p.

Trefwoord(en): Armoede - Arbeiders - Antisocialisme

Moraliserende, ostentatief antisocialistische studie van eind vorige eeuw die de armoede bij de arbeidersklasse een sociaal gevaar noemt. De meest opmerkelijke maatregelen die hiertegen zou moeten genomen worden zijn : de hervorming van opvoeding en onderwijs en een stevig ontwikkeld koloniaal systeem, dat werkgelegenheid verschaft in de landbouw om de meest malcontente onruststokers uit de klauwen van socialistische revolutionairen te houden.

Ennui

Verveling op het middaguur of op zoek naar de essentie van de historische ervaring

Johan Neyt, departement Bibliotheek (AMSAB)

"Als we behalve de moed om de dingen te zien voor wat ze zijn, ook de moed hadden onze voortgang te onderbreken, al was het maar een ogenblik, dan zou het respijt, deze rustpauze op de schaal van de aardbol voldoende zijn om ons de omvang van de afgrond die ons bedreigt te onthullen."

Toegegeven, dit citaat uit een overigens visionair essay van de Roemeens-Franse filosoof Emile F. Cioran over het afwijzen van de geschiedenis (uit: Urgentie van het ergste) lijkt misschien wat dispaaraat geplaatst aan het begin van wat eigenlijk toch een bondige bespreking van een dun boekje over de historische ervaring moet worden. Maar vreemd is het wel ... in de openingsrede bij de aanvaarding van het ambt van bijzonder hoogleraar in de geschiedtheorie te Groningen maakt de Nederlandse geschiedenisfilosoof F. R. Ankersmit gebruik van een opmerkelijk visuele hefboom om een overigens erg overtuigende en geraffineerde denkoefening aan te vatten omtrent de historische ervaring. Waar Huizinga het nog had over "het dronkenschap van het moment" wordt diezelfde historische ervaring door Ankersmit op een haast cerebrale maar dwingende manier verhelderd. Hij maakt hierbij gebruik van de hermeneutiek van Gadamer en Dilthey, aangevuld met een verfijning van Kants ideeën over het sublieme om te eindigen bij de vroegste ideeën omtrent de zintuiglijke waarneming bij Aristoteles.

Uitgangspunt is een relatief onbekend genreschilderij (Capriccio) van de Italiaanse schilder Francesco Guardi (1712-1793) "Arcade met lantaarn", gereproduceerd op het voorplat. Op het schilderij bevinden zich onder een arcade met zicht op een stukje Venetië (de lagune), en bij het licht van een lome middagzon (de "Horror Meridianus": zon in het zenith..., de dingen verliezen hun schaduw!), een groepje Pulcinella's. Het zijn bekende figuren uit het commedia 'dell' arté; de witte kostuums en masker worden vaak geassocieerd met de doelloos rondzwervende ziel van de doden. Ankersmit heeft het over de "uitdagende, prozaïsche platheid van deze kokende, drinkende en enthousiast urinerende pulcinella's".

Dit bij oppervlakkige visie schijnbaar onbenullige tafereltje uit het Venetië van de 18e eeuw wordt voor Ankersmit een unieke en bijna archetypische verbeelding van de verveling (tijdens de middeleeuwen ook wel "acedia" genoemd of de zonde der monniken), waarmee we terug bij Cioran belanden, de filosoof van het "cafard". Voor Cioran is de "acedia" of het "ennui" de meest essentiële menselijke ervaring van waaruit alles moet worden herdacht. "L'ennui nous révèle une éternité qui n'est pas le dépassement du temps, mais sa ruine": binnen deze ervaring (de historische ervaring...?) van een geruïneerde tijd wordt de geschiedenis een halfduister waarin we tastend verder moeten.

De verveling is één van de minst vervelende thema's uit de geschiedenis, besluit Ankersmit nog, maar verder dan het exemplarische belang die ze voor zijn uiteenzetting omtrent de historische ervaring heeft wil hij niet gaan. Toch is het opmerkelijk dat het juist deze ene specifieke ervaring is die de geschiedenisfilosoof tot zijn diepste inzichten brengt. Hij moedigt ons vervolgens aan te geloven dat het mogelijk deze ervaringen zijn (de historische ervaring van bv. een universele verveling) en de ervaring van het sublieme (in Kantiaanse zin) die het postmoderne levensgevoel zullen corrigeren en hij gelooft zelf dat daardoor



Detail uit "Capriccio" van Francesco Guardi (1712-1793)

een einde kan worden gemaakt aan de "tirannie der concepten".

Of we ooit, zoals Cioran oproept "onze voortgang zullen onderbreken" is hoogst twijfelachtig, en misschien ook niet echt wenselijk ! Belangrijk echter lijkt het dat we ontdekken dat de essentie van de geschiedenis buiten de geschiedenis ligt, en dat die essentie, verscholen in het halfduister, alleen haast zintuiglijk kan worden benaderd. Ankersmit hanteert hierbij de vroegste ideeën omtrent de zintuiglijke waarneming zoals die terug te vinden zijn bij Aristoteles. De "noës" of intelligentie is bij Aristoteles immers nauw verbonden met het tastgevoel.

Uit het geïnspireerde pleidooi van Ankersmit zou men kunnen concluderen dat alle geschiedschrijving die zich al dan niet bewust beperkt tot haar narratieve en descriptieve methodes, zelfs wanneer deze worden geoptimaliseerd (denken we hierbij aan de mogelijkheden van Virtual Re-

ality) eigenlijk nooit méér kan worden dan een evocatiegeschiedenis of gesofistikeerde folklore, die zich uitput in een zinloze cascade van nabootsing of representatie terwijl het historisch onderzoek gedacht vanuit de historische ervaring en met een sterke zintuiglijke benadering van de geschiedenis uitzicht biedt op de universalia van "alle mogelijke werelden"

Verveling...zoals Ankersmit ze haast tastbaar stelt... is er zo één !

De historische ervaring : rede uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van bijzonder hoogleraar in de geschiedtheorie aan de Rijksuniversiteit te Groningen op dinsdag 23 maart 1993 / door F. R. ANKERSMIT - Groningen Historische uitgeverij : Groningen, 1993 - 49 p.

E. M. CIORAN, 'Urgentie van het ergste' in: Gevierendeel Amsterdam ; Antwerpen : Arbeiderspers, 1995 - 163 p.

E. M. CIORAN, 'Bréviaire des vaincus' in: Oeuvre Paris : Gallimard (Quarto reeks), 1995

KRONIEK

Tomorrow's social history :

recent developments and perspectives of social history of the modern period

Verslag van een colloquium aan de Vrije Universiteit Brussel, 29 maart 1996

Bart De Wilde, Wis Geysen, Hendrik Ollivier, Luc Peiren, Paule Verbruggen, Martine Vermandere, Guy Vanschoenbeek (wetenschappelijke medewerkers, AMSAB)

Het Centrum voor Hedendaagse Sociale Geschiedenis van de VUB nam het initiatief tot dit colloquium, waar een staalkaart van "social historians" was uitgenodigd om een dag te debatteren over het bilan en de perspectieven van de sociale geschiedenis. Publiekstrekker Charles Tilly, die aanvankelijk op de affiche was aangekondigd, was dan wel niet aanwezig, maar op zich was dit niet zo erg: de afwezigheid van de "paus" maakt het "concilie" vaak des te boeiender. Wij waren er aanwezig, "au grand complet". Alhoewel de bijdragen van de diverse referenten nog gaan verschijnen in een bijzonder themanummer van het Nederlandse Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis, wilden we toch met deze korte verslagen een impressie geven van de stand der discussie. De diverse verslaggevers namen trouwens contact op met de verschillende auteurs om een copie van hun tekst te ontvangen (wat vaak, ondanks belofte, niet gebeurde).

Colloquia over "de toekomst van..." veronderstellen vaak een soort crisis. Zoals U zal kunnen lezen, wordt de crisis van de sociale geschiedenis door heel wat van de interpellanten in vraag gesteld. Van 9 tot 11 mei waren we aanwezig op de eerste "European Social Science & History Conference" in Leeuwenhorst, Nederland. Aan het aantal aanwezigen te oordelen: een vijfhonderdtal -is de sociale geschiedenis in Europa inderdaad niet op de terugweg. Over dit interessante colloquium krijgt U in een volgend nummer van "Brood & Rozen" uiteraard ook een uitgebreid verslag.

Marcel van der Linden en Jan Lucassen : Sociale Geschiedenis in Nederland ⁽¹⁾

Binnen de sociale historiografie in Nederland beschouwen Van der Linden en Lucassen de laatste 20 jaar als een sub-periode. Deze periode wordt gekenmerkt door belangrijke institutionele wijzigingen. Nieuwe tijdschriften worden uitgegeven, zoals het Belgisch-Nederlandse Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis (1974). Nieuwe verenigingen worden opgericht, zoals de

Vakbondshistorische Vereniging. Aan de universiteiten groeit het aantal leerstoelen in de sociale geschiedenis. In Rotterdam wordt zelfs een faculteit voor Maatschappijgeschiedenis ingericht. Naast tijdschriften worden er ook veel boeken en reeksen gepubliceerd, zoals het Biografisch Woordenboek van het socialisme en de arbeidersbeweging in Nederland. Door het wekelijkse radioprogramma OVT en het Historisch Nieuwsblad wordt de sociale geschiedenis bij een breder publiek gebracht.

Filosofisch gezien kan het verrichte sociaal-historisch onderzoek van de laatste 20 jaar in Nederland in drie groepen onderverdeeld worden:

1. De narratieve (beschrijvende) geschiedschrijving. Zij is zelfs veel ouder. Ook de meeste sociale geschiedschrijving van vóór 1970 behoort reeds hierbij. Vanaf de jaren 80 vinden we bij de vrouwengeschiedenis een nieuw linguïstisch narratisme.

2. Positivistische geschiedschrijving. Deze wordt het meest beoefend in de leidende tijdschriften van de sociale en economische geschiedenis. Zij benadrukken de noodzaak om causale verbanden en waarschijnlijkheden bloot te leggen en te verklaren.

3. De combinatie van de twee vorige stromingen. Historiografie die verhaalt en dit verhaal tracht te plaatsen in een structurele context. Het gaat hier meestal om boeken.

De Nederlandse sociale geschiedschrijving kent geen overname van de kwantitatieve methode door de narratieve methode. Beide methodes worden naast elkaar, en met wederzijdse bevruchting, gebruikt.

Aanvankelijk groeit het gebruik van kwantitatieve bronnen. De laatste 10 jaar kennen de kwalitatieve bronnen en de microgeschiedenis een herwaardering. Toch concluderen van der Linden en Lucassen dat er geen integratie is tussen beide soorten bronnen omdat slechts weinig historici hiertoe in staat zijn. Beide soorten bronnen zijn ook, los van elkaar, ontwikkeld. De kwalitatieve bronnen zijn aangevuld met het gebruik van "oral history", beeldende bronnen en materiële relictten. Bij de kwantitatieve bronnen is het gebruik van die bronnen die nog een sterke kwantitatieve manipulatie nodig hebben nu meer verbreid.

De toekomstige discussies zullen zich vooral meer toespitsen op het terrein van selectie, bewaring en

uitsluiting van (de bergen) bronnenmateriaal. Maar belangrijker is misschien de opbouw van grote databanken of "meta-bronnen". Deze zouden eventueel tot de samenkomst van de verschillende types bronnen kunnen leiden.

Wat de bestudeerde **onderwerpen** betreft van de laatste 20 jaar merken van der Linden en Lucassen een evolutie van een studie van de sociale structuren naar een studie van de sociale verhoudingen. Hoewel alle onderwerpen aan bod komen, ook de klassieke, zoals stratificatie en historische demografie, kennen de volgende vier onderzoeksvelden mede onder invloed van de sociale wetenschappen een sterke groei en een algemene verbreiding.

1. Sociale relaties. De laatste 20 jaar is de studie van de arbeidsmarkten en arbeidsrelaties populairder dan de studie van de arbeidersbewegingen.

2. Lokale relaties. Er zijn veel studies verschenen over Nederlandse steden (niet over dorpen of regio's) met niet enkel aandacht voor de demografische en economische aspecten, maar ook voor het sociale, het culturele en het politieke.

3. Institutionele relaties. Met voornamelijk belangstelling voor de sociale zekerheid, sociale politiek en staatsvorming. Een nieuw onderzoeksveld is hier de sociale geschiedenis van de godsdienst.

4. Genderrelaties⁽²⁾. Na een emancipatorische fase wat betreft bestudeerde onderwerpen concentreert vrouwengeschiedenis zich op gendergeschiedenis. Meer klassieke onderwerpen als vrouwenarbeid komen ook nog aan bod.

Na dit overzicht **besluiten** van der Linden en Lucassen dat de sociale geschiedenis de historiografie niet totaal heeft kunnen wijzigen. Toch heeft ze een aanzienlijke invloed. Vele (algemene) historici bestuderen onderwerpen die



Sociale geschiedenis : blijvende focus op arbeiders en arbeidsters

aanvankelijk gereserveerd waren voor de sociale geschiedenis.

Tussen sociale wetenschappen en sociale geschiedenis ontstaat er een wisselwerking. De sociologie maakt vanaf de jaren '70 gebruik van historische processen, historici doen beroep doen op sociologische modellen. Dezelfde invloeden krijgen we bij de antropologie. Deze samenwerking uit zich ook op institutioneel vlak zoals bij de oprichting van de Stichting Maatschappijgeschiedenis.

Voor de toekomst van de sociale geschiedenis in Nederland zijn van der Linden en Lucassen toch enigszins pessimistisch. Er zullen inspanningen nodig zijn om het vak te handhaven. Recent aangeboorde onderzoeksvelden zullen verder moeten ontwikkeld worden. Zij vinden het ook belangrijk dat er in de toekomst aandacht geschonken wordt aan de verhouding tussen sociale historici van de hedendaagse periode en historici van de vroege nieuwste tijden en aan de verhouding tussen sociale historici en sociale historici van de 3de wereld. (Wis Geysen)

Jürgen Kocka : Sociale geschiedenis in West-Duitsland (jaren 1960-jaren 1990)

De sociale geschiedenis in West-Duitsland werd in de jaren '60 en '70 zeer populair bij vooral de jongere generatie historici. Mede omdat zij zich toelegde op onderwerpen als klasse, industrialisering of familie, werd de sociale geschiedenis door de traditionele historiografie een beetje verworpen als een "oppositiewetenschap".

In de jaren '60 en '70 legde de sociale geschiedenis in de Duitse Bondsrepubliek (DBR) zich enerzijds toe op of de studie van één sector of dimensie, als onderdeel van de economische geschiedschrijving, en anderzijds op de studie van de samenleving in haar geheel. De eerste tendens was aanwezig op de universiteiten van Hamburg en Bielefeld, de tweede werd beoefend door een kleine minderheid die daarmee een alternatief zocht voor de geschiedschrijving van onderdelen van politieke visies. Het was een analytische geschiedschrijving die zich net als in Frankrijk en de Verenigde Staten, zij het in mindere mate, beriep

op een kwantitatieve aanpak. Deze "samenlevingsgeschiedenis" is echter een uitzondering gebleven terwijl de eerste strekking zich in voornoemde periode kon loswaken van de economische geschiedschrijving. De sociale geschiedenis in West-Duitsland beriep zich in voornoemde periode op het marxistisch ideeëngoed. Ook sociale wetenschappen in het algemeen en de sociologie in het bijzonder werden toegepast in deze toen nog jonge tak van de geschiedschrijving. De sociale geschiedenis in de DBR werd vooral omwille van deze samenlevingsgeschiedenis bekritiseerd door:

1. de politieke historici die een sterke invloed hebben in de DBR, maar van minder belang waren in de jaren '60;
2. de genderhistorici in de jaren '70 die zich toelagden op de studie van het ras, de etnie, de klassen, het geslacht...;
3. de "alledaagse geschiedenis" (Alltagsgeschichte) in de jaren '80 die een alternatief wou zijn op het kwantitatieve onderzoek naar bijvoorbeeld de industrialisatie of de klassevorming. Deze strekking oordeelde dat de samenlevingsgeschiedenis te structuralistisch was, en dat meer naar het individu gekeken diende te worden. Deze "Alltagsgeschichte", die zonder meer de belangrijkste criticaster was van de samenlevingsgeschiedenis was ervan overtuigd dat de sociale geschiedenis zich veel meer op kleinschaliger onderwerpen diende te richten zonder daarom noodzakelijkerwijs de structuurstudie en de analytische methode overboord te gooien. Deze "Alltagsgeschichte", die nu nog steeds een grote aanhang heeft, en de "Gesellschaftsgeschichte" leven vandaag nog steeds naast elkaar;
4. de "new cultural history" die ontstond in de jaren '90, maar reeds voorlopers had in de jaren '70, onder andere onder invloed van de antropologie en de linguïstiek. Deze nieuwe richting legde de nadruk op onderwerpen als taal of sym-

bolen. Ten dele is het tussen de twee strekkingen tot een symbiose gekomen, maar ook wordt er nog steeds gedebatteerd rond bijvoorbeeld het linguïstische aspect;

5. de recente (jaren '80 en '90) "detail-historici" ("microhistorical reconstruction"-historici) die zich afzetten tegen de "context-gedachte" en die feitelijk mentaliteitshistorici zijn, maar tevens ruimte laten voor alle hierboven vermelde strekkingen en richtingen.

Doorheen heel dit debat is de sociale geschiedschrijving uiteraard wel veranderd. Het is eerder een socio-culturele geschiedschrijving geworden die zich meer beroept op de antropologie dan de sociologie. De sociale geschiedenis is ook ver weggedreven (misschien wel te ver) van de analytische, kwantitatieve structurele geschiedschrijving die zij oorspronkelijk was. Ook worden nu veel meer de merites van de andere vormen van geschiedschrijving gehonoreerd.

Tegenover de historiografie in het algemeen, is de sociale geschiedenis al een tijdje geen oppositiewetenschap meer. Zo werd onder meer de band met de economische en de politieke geschiedenis hersteld en is er zelfs weer sprake van een naar elkaar toegroeien van de economische en sociale geschiedenis.

Omgekeerd echter lijkt de sociale geschiedschrijving echter haar aantrekkingskracht bij bijvoorbeeld de studenten verloren te hebben.

In de discussie achteraf ging Jürgen Kocka nog even in op een aantal interessante voorlopers van de sociale geschiedenis. Eén ervan was bijvoorbeeld de zogenaamde "Volksgeschichte" in de jaren '20 en '30. Deze had een ideologische link met de revolutionaire rechtse beweging in het tussenoorlogse Duitsland en verzette zich tegen het politieke status quo dat er toen heerste. Deze "Volksgeschichte" bracht wel een methodologische vernieuwing met zich mee door onder andere de introductie van een kwantitatieve methode.

In de jaren '40 brachten de politieke vluchtelingen (bijv. Hans Rosenberger) uit de Verenigde Staten een geëvolueerde voorloper van de sociale geschiedenis met zich mee naar het naoorlogs West-Duitsland. Daarnaast was er uiteraard ook de Frankfurter Schule die zich op het marxisme beriep als voorloper van de sociale geschiedenis in de DBR.

In een reactie op Sven Steffens tenslotte bevestigde Jürgen Kocka tenslotte dat zijn exposé zich enkel richtte op de sociale geschiedschrijving in West-Duitsland. Mogelijk was er een invloed vanuit Oost-Duitsland en omgekeerd, maar hij waarschuwde er wel voor dat de geschiedschrijving uit het Oosten door de historiografie in de DBR niet ernstig werd genomen. (Luc Peiren)

Peter Scholliers en Patricia Van den Eeckhout : Sociale geschiedenis in België

De bijdrage van Peter Scholliers en Patricia Van den Eeckhout over Social History in Belgium, viel in het geheel van de bijdragen enigszins uit de toon. In tegenstelling tot anderen beperkten beide sprekers zich tot een kritische opsomming van de behandelde thema's en kon er, blijkbaar tot spijt van beiden, geen overzicht worden gegeven van debatten en discussies tussen groepen of scholen van historici in België. Patricia Van den Eeckhout vatte het in haar inleiding als volgt samen: "In Belgium social historians are still on speaking terms".

Als oorzaak daarvan werd het in België onwrikbare geloof in de objectieve kennis van het verleden aangehaald. De dictatuur van de volledigheid van het bronnenmateriaal zorgde ervoor dat transpiratie hoger werd ingeschat dan inspiratie. Technocraten, van wie weliswaar velen capabel zijn, bepaalden er de agenda. Door deze aanpak werd er in vele gevallen meer belang gehecht aan de antwoorden dan aan een echte vraagstelling. Bovenop deze problematiek zorgde volgens de sprekers het gebrek aan traditie van zelfreflectie

in België voor een versterking van het gevoel van "contentment".

In hun daarop volgende overzicht van behandelde thema's (studies over demografie, migratie, sociale politiek, vrouwen, arbeidersbeweging, klasserelaties, levensstandaard, cultuurgeschiedenis en alledaagse geschiedenis) benadrukten zij de tot nu toe dikwijls eenzijdige benadering van de meeste onderwerpen. Steevast werd meer aandacht besteed aan de tekortkomingen en beperkingen van het onderzoek dan aan de resultaten ervan. Gelukkig konden zij ook af en toe op nieuwe initiatieven wijzen.

Uit de analyse van zo'n 470 titels, gepubliceerd in de laatste 10 jaar, concludeerden zij enerzijds dat tot nu de klemtoon te veel lag op de studie van hoe sociale problemen door de overheid en de organisaties werden bekeken. Te dikwijls waren de organisaties zelf het onderwerp ten nadele van de mensen. Anderzijds was er volgens hen dan weer een hoopgevende toename van originaliteit in de onderwerpskeuze waar te nemen en deden een aantal aangekondigde initiatieven en recent gepubliceerde werken het beste verhoppen voor de toekomst. Hun besluit was dan ook niet eenzijdig negatief en liet enig optimisme voor de toekomst toe.

Toch bleek uit een aantal reacties na de lezing dat het voornamelijk de negatieve teneur was die velen was opgevallen. Deze benadering bleek echter een duidelijke optie te zijn geweest en niet een "typische uiting van Belgische zelfhaat" zoals van der Linden (Amsterdam) het omschreef. Patricia Van den Eeckhout beklemtoonde immers dat het de bedoeling was via hun lezing een debat op gang te brengen, wat blijkbaar volgens hen slechts mogelijk was na het neerhalen van een aantal heilige huisjes.

Het loont dan ook mijn inziens de moeite om de geuite kritiek niet zomaar naast ons neer te leggen. Zo beweerde Patricia Van den Eeckhout terecht wanneer zij het over de geschiedschrijving van de sociale politiek had, dat het hier voornamelijk om politieke geschiedenis ging. De er-

varingen van de leden van de partijen en drukingsgroepen werden volledig verwaarloosd. Peter Scholliers wees er in zijn behandeling van het thema vrouwengeschiedenis op dat deze doorgaans spijtig genoeg niet werd geïntegreerd in bestaande onderzoeken. Het opnieuw en anders lezen van gekende bronnen of het zoeken naar anderssoortige bronnen moest volgens hem een uitweg bieden. Met betrekking tot het onderzoek naar de levensstandaard was er de impact van de economische kwantitatieve geschiedschrijving die er voornamelijk had voor gezorgd dat formules om het familie-inkomen te berekenen werden verbeterd. Aspecten als consumptie werden daarbij verwaarloosd. De alledaagse geschiedschrijving werd in België amper bestudeerd. Blijkbaar behoorde dit niet tot de historische realiteit. Dit soort onderzoek moet dan ook gebruik maken van anderssoortige bronnen als novellen, brieven, theaterstukken, iconografisch materiaal, enz. Ook het onderzoek naar de klasserelaties bleef tot nu beperkt. Dikwijls ging de aandacht uit naar de relatie op de werkvloer op het einde van de 19de eeuw en de institutionele kant van het verhaal voor wat betreft de 20ste eeuw. De relatie tussen patroon en arbeider in de 20ste eeuw in de bedrijven zelf werd nog nooit onderzocht. Tot slot was er Scholliers' bespreking van het thema arbeidersbeweging. Volgens hem stond dit hoog op de agenda in het Belgisch onderzoek door de aanwezigheid van een aantal goed uitgebouwde centra. Lange tijd bleef hun werking echter beperkt tot de institutionele geschiedenis van allerlei zuilgebonden organisaties als mutualiteiten, syndicaten, enz. Hoe belangrijk en zinvol deze ook mogen zijn, dikwijls werden daarbij de gewone militanten vergeten of beperkte men zich tot geschiedschrijving vanaf het einde van de 19de eeuw. Als hoopvol in verband met dit thema vermeldde hij echter ook de recente publikaties over de Gentse arbeidersbeweging van Kathlijn Pittomvils over de arbeidersorganisatie in het begin van de 19de eeuw⁽³⁾ en van AMSAB-medewerker Guy Vanschoenbeek die via proso-

pografisch onderzoek de militanten in de kijker plaatste⁽⁴⁾. (Bart De Wilde)

Janet Blackman en Keith Nield: Social History in Great-Britain

De bijdrage van de Engelse delegatie, bestaande uit Keith Nield en Janet Blackman was enigszins teleurstellend. Zowel Nield als Blackman zijn redacteurs van het tijdschrift "Social History", uitgegeven door het Department of Economic and Social History van de universiteit van Hull. In plaats van het verwachte overzicht van wat op gebied van sociale geschiedenis gebeurt in Engeland, kregen we een offensief pleidooi voor de marxistische methode. Deze Britse marxistische theoretische traditie wordt door Nield omschreven als "culturalism and historical materialism in the empirical mode".

Nield begon zijn uiteenzetting met de vraag of de sociale geschiedenis dood is gemaakt door de neoliberalen (die de maatschappij alleen zien als bestaande uit individuen en gezinnen - cfr. Thatcher) of door de postmodernisten (die volgens Nield een obscuur kennistheoretisch debat voeren).

Hij verwees hiervoor voornamelijk naar twee artikels - van Geoff Eley & Nield en van Patrick Joyce, beide verschenen in het tijdschrift "Social History" - die de discussie rond marxisme en postmodernisme in de sociale geschiedenis behandelen⁽⁵⁾.

Vooraf de relatie tussen geschiedenistheorie en politiek zou de laatste jaren veranderd zijn. In 1956 werd in Hongarije door marxistische historici een manifest uitgegeven. Bedoeling ervan was sociale geschiedenis bij de mensen te brengen als een deel van de politiek. Bij ons in België gebeurde dit later ook: historici als Jan Dhondt en Herman Balthazar kwamen er openlijk voor uit socialist te zijn en stonden emancipatie binnen de historische onderwerpen voor, wat zich uitte in een groot aantal publikaties rond de arbeidersbe-



*Lezen en werken :
twee waarden van
één cultuur*

weging. Door de val van de Muur en de ontwikkelingen in Oost-Europa en ook door transformaties in West-Europa, ontstond er ook een afkeer van de marxistische theorie die vooral de relatie tussen de staat en de arbeidersklasse bestudeerde. Zowel in de onderwerpen die bestudeerd werden als in de discipline zelf kwam verandering. Als reactie op de marxistische methode ontstond een antitheoretisch reflex. Men begon taal, gender, ethniciteit te bestuderen in plaats van de relatie tussen werk (economie of het materiële leven) en politiek (of in bredere zin : ideologie). Het feit echter dat de wereld niet gediend was van een marxistische omschakeling - wat de voorstanders van deze methode ook niet voorstelden - maakt nog geen einde aan de nuttigheid van deze methode, repliceert Nield. Momenteel is er volgens hem geen eenheid meer in de theorieën. De culturele approach zou leiden tot een verarming doordat hij de politiek uit het oog verliest. De vraagstelling is volgens Nield hierin ook minder duidelijk, de aanpak verwarrend want nog deels gebaseerd op de oude methoden. Hij spreekt hierover in bewoordingen als "de ondergang naar de yuppie-theorieën". We willen er hier echter wel op wijzen dat Nield in zijn artikels genuan-

ceerder en gefundeerder overkomt. Joyce daarentegen ziet in zijn artikel de nieuwe benaderingen als een positieve evolutie en stelt: "If we wish to retain the concept of structure in a reconfigured social history then it needs to be viewed in the light of new conceptions of structure evident in contemporary sociologies" (p. 89). Poststructurele opvattingen zijn volgens Joyce van cruciaal belang geweest voor de vrouwelijke geschiedschrijving.

Ook de Duitse deelnemer, Jürgen Kocka, keerde de teneur van deze uiteenzetting om. Volgens Kocka staan er juist heel opwindende dingen te gebeuren. Het feit bijvoorbeeld dat - in het kader van de bestudering van "identiteit" (en dus niet langer "klasse") - vrouwen de geschiedenis herschrijven, ook die onderwerpen die niet over vrouwen gaan - en dat ook verschillende etnische groepen dit doen - zou juist een positief punt voor de sociale geschiedenis moeten zijn. Kocka vroeg zich dan ook af waarom Nield het loslaten van de marxistische theorie alleen in termen van "verlies" bekijkt en de nieuwe aanpakken maar als periferie-theorieën beschouwt. (Martine Vermandere)

Jean-Louis Robert : Drie benaderingen van de sociale geschiedenis in Frankrijk

Louis Robert, een beminnelijke Fransman die zich blozend verontschuldigde dat zijn Engels niet aan te horen was en daarom in zijn moedertaal wenste te spreken, bracht een boeiend en erg duidelijk overzicht van het onderzoekswerk over sociale geschiedenis in Frankrijk. Hoewel hij er zich van bewust is dat altijd wel wat aan te merken is op schema's, deed hij toch een poging tot het opstellen van een typologie.

Hij vertrekt hierbij van de "sociale groep", een begrip dat naar zijn mening de kern vormt van de sociale geschiedenis, niet alleen bij een kwantitatieve benadering, maar evenzeer bij een geschiedenis van sociale relaties of van relaties tussen verschillende sociale groepen.

Vooraleer hij zijn schema uiteenzet geeft hij drie opmerkingen. Zo wijst hij erop dat verschillende historici een classificatie van mensen in sociale groepen artificieel vinden en ontoereikend om de complexiteit van het menselijk leven te vatten. Vervolgens heeft hij het over de moeilijke definiëring van het begrip "sociale groep", en de manier waarop termen zoals "de arbeidersklasse", "het volk", "het proletariaat" een reflectie zijn van sociale spanningen, politieke belangen en ideologische posities. Voor sommige onderzoekers bestaat de belangrijkste taak van de sociale geschiedenis dan ook uit het bestuderen van die definities, veeleer dan uit het bestuderen van de sociale groep zelf. Tenslotte benadrukt Robert de nauwe banden die bestaan tussen de sociale geschiedenis en de andere velden van de geschiedenis, zoals de economische geschiedenis.

Vanuit die observaties komt hij tot drie grote benaderingen van de sociale geschiedenis, waarbij hij wel benadrukt dat die niet exclusief gebruikt worden, maar dikwijls compatibel zijn.

1. De sociale groep geworteld in de arbeidswereld

In een eerste benadering staat het begrip "arbeid"

centraal, en is de sociale geschiedenis bijgevolg nauw verbonden met de economische geschiedenis. Belangrijke vertegenwoordigers hiervan zijn de marxistische historici. Robert onderstreept hier het belang van het marxisme dat een essentieel conceptueel kader creëerde voor de historici. De grote Franse marxistische traditie van Labrousse kent vandaag beduidend minder volgelingen, maar er is wel een nieuwe dimensie gegroeid waarbij meer aandacht wordt besteed aan culturele en antropologische factoren. Ook zijn er andere dan marxistische historici die de arbeid als basis nemen. Zo wijzen vele historici, van zeer uiteenlopende scholen, op het belang van de onderneming bij het ontstaan van groepsculturen. Robert haalt hier de studies aan van G. Ribeill die aantoont hoe de zeer specifieke arbeidsorganisatie bij de spoorwegen (de noodzaak van technische rationaliteit) leidde tot een sterk groepsbewustzijn, een professioneel bewustzijn bij de spoorwegaarbeiders.

2. De sociale groep, een "système de représentation"

In een tweede benadering spitst de sociale geschiedenis zich meer toe op het bestuderen van de definities van sociale groepen, van de voorstellingen ("représentations") van sociale groepen. De studie van voorstellingen is, met Pierre Bourdieu, zeer populair geworden in de Franse sociale wetenschappen. Ook bij de historici wordt ze meer en meer toegepast. In dit kader haalt Robert het werk aan van L. Boltanski die de sociale groep van het kaderpersoneel bestudeerde. Boltanski stelt vast dat die groep noch als een werkgemeenschap functioneert, noch als een culturele gemeenschap. Functies, afkomst, toekomstperspectieven, inkomen, alles is te verschillend om een gemeenschappelijke groep te vormen. Een sociale groep definieert zichzelf dus niet altijd op basis van rationele, objectieve criteria. Volgens Boltanski is de term "kader" veeleer een symbolisch systeem van sociale opdeling, los van de technische arbeidssfeer. Dit symbolische systeem is dan

eerder een geheel van voorstellingen die tot een sociale identiteit leiden waarin mensen geloven en waarin ze zichzelf herkennen. Die voorstellingen zijn zeer verscheiden, zoals een gemeenschappelijke taal, bepaalde uiterlijke herkenningstekenen, maar ook organisaties die instaan voor de belangenverdediging van een specifieke groep, enz... De cohesie in de groep is dan veeleer gebaseerd op dit systeem van voorstellingen. Een echt groepsbewustzijn is in dit geval veel minder aanwezig.

3. De sociale groep gedefinieerd door zijn cultuur

Die laatste benadering tenslotte ziet de sociale geschiedenis als een meer autonome discipline die eigenlijk alle parameters kan gebruiken die in de menswetenschappen worden gehanteerd. Hier wordt het onderzoek meer gericht op de identificatie van culturele groepen. Eerder dan te vertrekken van een gepredefinieerde sociale groep in relatie met de arbeidswereld, eerder dan enkel de sociale groep als bestaande te aanvaarden door de voorstelling die erover wordt gemaakt, probeert de historicus na te gaan of de groep een geheel van gemeenschappelijke parameters heeft die het mogelijk maken hem af te scheiden van de andere en een eigen identiteit op te bouwen. Alles kan dan belangrijk zijn : de plaats in het productieproces, het inkomensniveau, het consumptiegedrag, de vrijetijdsbesteding, politieke attitudes, enz... Een nieuwe tendens is ook dat men niet langer vertrekt van een vaste, stabiele groep, maar meer de nadruk legt op het individu, zijn leven, zijn lotsbestemming, zijn familie. Zo toonde F. Cribier in een studie van vrouwelijke gepensioneerde naaisters aan dat er niet echt één sociale groep van naaisters is, maar eerder verschillende persoonlijke "levensroutes" die tot het beroep van naaister hebben geleid. Die mobiliteitsstudies worden nog complexer als men de mobiliteit over verschillende generaties bestudeert.

Als besluit stelt Robert dat de menswetenschappen, de antropologie, de etnologie, de psychologie, de sociologie, én de crisis van het marxisme de historici hebben gedwongen om de mens terug te brengen in het centrum van de sociale geschiedenis, en niet langer te werken met abstracte termen.

Er is immers niet één geschiedenis, maar vele geschiedenisjes. (Paule Verbruggen)

John Gillis (Rutgers, State University of New Jersey) : European Social History seen from the United States

Als inleiding op zijn bijdrage maakt Gillis enkele bedenkingen bij de hem toegewezen rol van "outsider". Hij heeft het er nogal moeilijk mee. Misschien werpt dit wel een licht op de sociale geschiedenis van morgen; in de sociale geschiedenis zoals die tot voor kort beoefend werd kon bezawaarlijk gesproken worden van "insiders" en "outsiders", integendeel. Aan beide kanten van de Atlantische Oceaan voelde men zich verbonden in één groot project. Het waren allen historici die het elitaire karakter en de bekrompenheid van de politieke geschiedenis de rug toekeerden en zich toelegden op de studie van de maatschappelijke veranderingen. Het "Daedalus"-artikel van Eric Hobsbawm, "Van sociale geschiedenis naar de geschiedenis van de samenleving" was de grote gangmaker. Ook de invloed van de "Annales"-school stond buiten kijf. Er was een intens samenhorigheidsgevoel, "insiders" onder elkaar.

De ontwikkeling van de sociale geschiedenis in de jaren '60 (gevolgd door de vrouwengeschiedenis in de jaren '70) was transnationaal. De voornaamste studiethemata (klasse, familie, migratie, sociaal protest) overstegen de gebruikelijke politieke afbakeningen van tijd en ruimte. De internationale uitwisseling van ideeën, onderzoekers en fondsen tussen de VS en Europa was fenomenaal.

Recentelijk lijken zowel Amerikanen als Europeanen zich terug te plooiën binnen de eigen grenzen. Mijn generatie, aldus Gillis (1939), zal wellicht de eerste en de laatste Eurocentrische generatie zijn. Achteraf bekeken strekte het onderzoeksveld van de nieuwe sociale historici, ondanks de transnationale onderzoeksthema's, zich meestal niet verder uit dan de eigen landsgrenzen. Het gemeenschappelijk project bleef beperkt tot de Westerse, zelfs Atlantische wereld. Aan Zuid- en Noord-Europa werd slechts weinig aandacht besteed, aan Centraal- en Oost-Europa bijna geen. De gelijklopende ontwikkeling van de sociale geschiedschrijving, de geschiedschrijving "from the bottom up", is waarschijnlijk het best te verklaren door de eveneens gelijklopende maatschappelijke ontwikkelingen aan beide kanten van de Oceaan, beginnend vanaf de Wereldoorlogen. Aan die periode lijkt nu, met het beëindigen van de Koude Oorlog, een einde te komen. In de jaren '80 was het aantal bestudeerde topics zo uitgebreid geworden (seks, emoties, huisdieren, sport, enz.) dat de coherentie verloren ging. Hobsbawms stelling dat sociale geschiedenis nooit een zoveelste specialisatie kon zijn van de geschiedschrijving, leek achterhaald. De ontwikkeling van sociale geschiedenis in de richting van geschiedenis van de samenleving werd omgegooid. De sociale geschiedschrijving werd in zekere zin slachtoffer van haar eigen succes. De massale belangstelling leidde niet tot een nieuwe conceptualisering maar tot een verregaande versnippering waarbij iedere "specialist" zijn eigen terreintje angstvallig bewaakte. Het feit dat enkele grote namen - Edward Thompson, Norbert Elias, Philippe Aries en Fernand Braudel - uit andere takken van de wetenschap kwamen, zal deze tendens allicht nog versterkt hebben. Ook andere factoren, onder andere de kritiek, zowel van linker- als rechterzijde, werkten de neiging tot het zich terugtrekken binnen gespecialiseerde terreinen in de hand. Minder politiek geëngageerd dan twee decennia geleden, zoeken sociale historici niet langer aansluiting bij een breed publiek. Zelfs

de vrouwengeschiedenis verliest contact met haar feministische wortels. De nieuwe begripsvorming "genderstudies" is de neerslag van een meer academische benadering.

De belangrijkste oorzaak voor de malaise is wellicht dat het voor niemand nog duidelijk is wat het studieobject, "de samenleving", eigenlijk inhoudt. In de 19de eeuw vielen de begrippen "samenleving" en "natie" grotendeels samen. Zelfs Hobsbawms oproep (1971) voor een geschiedenis van de samenleving was nog in nationale termen gedefinieerd. In het huidig tijdperk van snelle mundialisering is de band tussen staat en maatschappij veel minder stabiel. Het resultaat is dat aan de ene kant de microgeschiedenis opgang maakt en aan de andere kant de interesse voor transnationale ontwikkelingen toeneemt.

Volgens Gillis is het begrijpen van complexe sociale veranderingen niet langer mogelijk indien men blijft werken binnen nationale kaders. De moderne geschiedenis moet bedreven worden "from the outside in", rekening houdend met transnationale ontwikkelingen, die soms al eeuwen werkzaam zijn doch nu pas zichtbaar worden. Begrippen als "natie", "samenleving", "cultuur" kunnen slechts begrepen worden door ze terug in de context te plaatsen waarin ze zijn ontstaan. Gillis verwijst naar de publikatie van Eric Wolf, "Europe and the people without history", uit 1982, waarin aangedrongen wordt meer rekening te houden met de niet-westerse wereld. Het besef dat de niet-westerse geschiedenis ons heel wat te bieden heeft sijpelt langzaam door. In Groot-Brittannië ontdekt men de historische aanwezigheid van zwarten, in Frankrijk begint men zich te bezinnen over de Arabische erfenis, het begrip "multi-culturalisme" is overal onderwerp van intense interesse. We zouden kunnen stellen dat totnogtoe vooral aandacht werd besteed aan het europeaniseren van de wereld, terwijl we dringend toe zijn aan het bestuderen van de mundialisering van Europa, een proces dat reeds honderden jaren aan de gang is maar nooit de aandacht kreeg die het verdiende.



Verven van bobijnen in een textielfabriek

In een postnationaal tijdperk zal het onderscheid tussen politieke en sociale geschiedenis uiteraard vervagen, net zoals het onderscheid tussen de publieke en de private sfeer, dat belangrijk was in het tijdperk van de nationale staten, geleidelijk vervaagt. De opkomst van nieuwe sociale bewegingen, niet-gouvernementele organisaties en dergelijke, stelt eveneens het onderscheid tussen politieke en sociale geschiedenis in vraag. Hier kunnen we wellicht iets leren uit het werk van mediëvisten en historici die de vroeg-moderne tijd bestuderen. Zij zijn veel meer vertrouwd met niet-nationaal afgebakende maatschappijbegrippen. Sociaal-historici moeten hun aandachtspunten en agenda's herschikken. Zoniet zullen ze binnenkort eerder oude dan nieuwe geschiedschrijving beoefenen. Indien sociale geschiedenis nog een toekomst wil hebben moet ze zich aanpassen aan de veranderde omstandigheden, doch tegelijk vasthouden aan haar oorspronkelijk uitgangspunt en doelstelling, aan wat haar tot een dergelijke vitale discipline maakte: de omvatendheid. Dit kan echter niet langer alleen maar

de geschiedenis "from the bottom up" zijn. Het moet veeleer een geschiedenis "from the outside in" worden. Klasse, ras, geslacht moeten centrale thema's blijven, ze kunnen echter niet langer bestudeerd worden binnen dezelfde tijd en ruimtelijke afbakening. We kunnen de rest van de wereld niet langer uitsluiten. Het Zuiden, het Oosten zijn niet langer de anderen, we moeten vertrekken van een meer omvattend WIJ.

Hiermee is Gillis terug bij zijn uitgangspunt: de wrevel die hij voelde bij zijn rol als outsider. Ofwel kiezen we voor een terugplooiën binnen de eigen grenzen en komt er een einde aan het grotendeels gemeenschappelijk project dat in de jaren '60 startte. Ofwel gaan zowel Amerikanen als Europeanen de uitdagingen van de mundialisering aan, wordt gezocht naar een nieuwe invulling van de notie "geschiedenis van de samenleving", niet langer in uitsluitend westerse termen gedefinieerd. Het zou de start zijn van een nieuw gemeenschappelijk project. (Hendrik Ollivier)

Over eenheid en verscheidenheid in de sociale geschiedenis, rondetafel of vierkante discussie?

Tot slot van het colloquium werd een rondetafel gehouden met Gita De Neckere, Maarten Prak, Willem Frijhof, Sven Steffens, Eric Van haute... en alle anderen.

Gita De Neckere, die de dans mocht openen, stelde vragen met betrekking tot de introductie van het begrip "identiteit" in de sociale geschiedenis. Zij hield een pleidooi voor het gebruik van de inzichten van de psychologie en de psychoanalyse in de sociale geschiedenis. Patricia Van den Eeckhout betwistte dit vanuit neomarxistisch standpunt: voor haar zit de problematiek van het onderbewuste en de "common sense" reeds vervat in het gramsciaanse ideologieconcept. Ideologie appeleert immers aan dit onderbewuste en is werkzaam in de praktijk, bijvoorbeeld de katholieke ideologie. Nagegaan dient te worden hoe de ideologie een identiteit helpt construeren én hoe ze het alledaagse leven beïnvloedt. Anderen kwamen tussen om de psychoanalyse te reduceren tot "a tool", die overigens lang niet meer algemeen geaccepteerd wordt: het is geen "magic tool". De Neckere, verwijzend naar het werk van "psycho-biographer" Peter Gay, bleef echter het begrip identiteit beklemtonen, het definiëren van kwaliteiten en karakteristieken, al dan niet "verbeeld" of "ingebeeld" ("imagined"). Zij verwees daarbij naar het freudiaanse begrip "identificatie". Anderen betoogden dan weer dat noch in de sociale geschiedenis, noch in de psychologie hier duidelijke concepten afgelijnd zijn.

Dit bracht de discussie meten op het punt van het interdisciplinaire, én van de vrees voor de studie van het culturele en het mentale onder "social historians". Sommigen vreesden ook dat de historici eens te meer zouden worden gezien als meid voor de andere disciplines... Maar kan bijvoorbeeld de econoom of de socioloog überhaupt wel iets leren uit de geschiedenis, was de vraag van som-

migen. Verwezen werd naar de microschalige bedrijfs geschiedenis, of de studies van Vilrockx en Ebbinghaus inzake syndicale geschiedenis, of de studie van De Swaan over de sociale zekerheid.

Een derde stelling was "how can we put the actor back in" (social history). We moeten meer aandacht hebben voor "what people want to construct", wat hen mobiliseert (ideeën, materiële motieven, al dan niet welbegrepen eigenbelang), hoe ze netwerken van relaties scheppen.

Gillis stelde de vraag of het sociale niet dood, minstens monddood was gemaakt door de gecombineerde aanvallen van neo-liberalen en postmodernistische deconstructivisten. Wat blijft er over van de ambities van de sociale geschiedenis om de "wereld beter te maken". Niel en Lucassen wezen op het belang van de relatie met de economische geschiedenis: de strijd om de verdeling van het economisch produkt met andere woorden.

Sven Steffens stelde vragen naar het object van de sociale geschiedenis. Volgens hem mogen dit niet alleen "agglomeraten" van personen zijn (society, class, groups) maar ook het individu zelf: hij verwees naar een sociale biografie van "Saint Louis" door Jacques Le Goff. De eenheid in de sociale geschiedenis is de praktijk, het leven: categorieën zijn slechts heuristische "tools". Vandaar dat hij dan ook pleitte voor een integratie van postmodernistische concepten. Mijn inziens leek dit - naast het pleidooi van De Neckere - de meest essentiële opvatting in het debat. Sociale historici mogen het adagium van Goethe voortaan boven hun bed hangen: "Grauw is alle theorie, en eeuwig groen de boom van het leven". Marcel van der Linden wilde dit amenderen: "society" is meer dan opgedeelde werkelijkheden. Steffens betoogde voorts dat groepen elke dag opnieuw worden gereconstrueerd door mensen, volgens de patronen van meerdere identiteiten van verschillende subgroepen. Het begrip "reconstructie" lijkt me dan ook een adequaat pragmatisch antwoord op de deconstructivisten.

Trouwens, nieuwe generaties studenten en onderzoekers plaatsen ook nieuwe punten op de agenda van de sociale geschiedenis. Het zo vaak gehoorde "wij" - onder sociale historici - refereert immers al te vaak aan een gefossiliseerde generatie dinosaurussen uit 1968, die nu carrière hebben gemaakt in de instituties, met andere woorden, zelf het Establishment van de Social History zijn geworden.

Jurgen Kocka relativeerde op Deutsch-gemutliche wijze de "crisis van de sociale geschiedenis", het was immers altijd al een probleem om de objectieven te bepalen. Er was altijd meer dan "a history of class(society)", hij bleef bij zijn opvatting van "a house with many rooms". Sociaal-historici vormen (vormden) nooit een "politiek-morele eenheid".

Eric Vanhauhte stond met zijn vraag naar een "unifying theme" hier eigenlijk haaks op : homogenisatie, globalisatie is volgens hem dat thema aan het einde van onze eeuw, dat door sociaal-economische, socio-politologische, socio-culturele, socio-psychologische onderzoekers én "historical sociologists", sociale antropo- en etnologen dient worden te onderzocht. "How to keep in time with problems of our time" moest volgens hem de gemeenschappelijke ambitie zijn. Het debat moest dan ook voornamelijk over bronnen en methodes gaan, rond dit micro-macro-project. Maar hierover werd toch ook nog door diverse interpellanten de nodige sceptis geuit.

Al bij al was het een wat warrige rondetafel, niet in het minst omdat de "drijvers" vanuit de zaal moesten reageren, en het geheel nauwelijks werd gecoacht door moderator Jules Hannes. De voornaamste "challenge" werd mijn inziens geworpen door Gita De Neckere, en het antwoord erop bleef al te traditioneel de assumpties van het neomarxisme volgen. De stellingen van Sven Steffens over de concrete reconstructie lijken me nog het meest de moeite waard. Boven alles blijven we historici die trachten te reconstrueren hoe het er

eigenlijk aan toeging, en ik heb er dan ook geen moeite mee het theoretische constructie- en deconstructiewerk over te laten aan andere sociale en menswetenschappers. Ik voel mij er alleszins geen meid bij : eerder een boer die het prachtige geteelde graan naar de molen brengt. Het graan bepaalt de eetbaarheid van het brood, niet de oneetbare molensteen. (Guy Vanschoenbeek)

- (1) Een goed overzicht wordt ook gegeven door Maarten PRAK, De nieuwe sociale geschiedschrijving in Nederland, Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis 20(1994)2, p. 121-148
- (2) Gender : begrip met veranderende betekenis dat binnen vrouwenstudies steeds meer centraal is komen te staan : 1. het onderscheid tussen biologische sekse (= geslacht) tegenover sociaal/culturele sekse (= gender) 2. op grond van zichtbare biologische verschillen tussen vrouwen en mannen worden sociaal-culturele en symbolische indelingen gemaakt die vrouwelijk en/of mannelijk worden genoemd, afhankelijk van de cultuur (=gender) 3. term die aangeeft dat sekseverhoudingen en de betekenis van vrouwelijkheid en mannelijkheid fundamentele elementen vormen van alle activiteiten. Definitie uit : Gusta DRENTHE, Maria VAN DER SOMMEN. Vrouwenthesaurus : lijst van gecontroleerde termen voor het ontsluiten van informatie over de positie van vrouwen en vrouwenstudies, Amsterdam : IIAV, 1992. Zie ook : Margo BROUNS, Kernconcepten en debatten. In : Margo Brouns, Mieke Verloo, Marianne Grünell (red.). Vrouwenstudies in de jaren negentig : een kennismaking vanuit verschillende disciplines. Bussum, Coutinho, 1995, p. 29-51. Francisca DE HAAN. De tijden roepen om haar : een reactie op Maarten Praks De nieuwe sociale geschiedschrijving in Nederland, Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis 21(1995)1, p. 61-85.
- (3) K. PITTO MVILS. De Gentse maatschappijen van onderlinge bijstand in de eerste helft van de 19de eeuw : solidariteit, staking, en/of segmentering ? BTNG, Vol.25 (1994-1995) 3-4; pp. 433-479.
- (4) G. VANSCHOENBEEK. Novecento in Gent : de wortels van de sociaal-democratie in Vlaanderen, Gent, Antwerpen; Baarn; 1995, 269 pp.
- (5) Geoff ELEY & Keith NIELD. Why does social history ignore politics ?, in : "Social History", V/1980 (vol. 6, n 2) Patrick JOYCE. The end of social history, in : "Social History", V/1995 (vol. 20, n 1). Zelf lezen we er het recentste artikel van Geoff ELEY & Keith NIELD op na : Starting over : the present, the post-modern and the moment of social history, in : "Social History", X/1955 (vol. 20, n 3)

AMSAB op internationale wegen

Wouter Steenhaut, directeur (AMSAB)

Het is bekend dat het AMSAB ook doorstoot op internationaal wetenschappelijk vlak. Sinds begin jaren tachtig is het AMSAB lid van de International Association of Labour History Institutions (IALHI), en al sinds 1986 zetelt het in het Dagelijks Bestuur ervan. In 1987 gaf het AMSAB de eerste IALHI-Directory uit, en een tweede herwerkte editie in 1995. Hierin staan alle instituten vermeld met een beschrijving van hun werking, bestanden, onderzoeksprojecten, publicaties, ... Met de afzonderlijke IALHI-leden onderhouden wij de beste relaties zowel inzake ruilverkeer als projecten. Samen met het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis te Amsterdam staat het AMSAB, in opdracht van de IALHI, in voor de coördinatie van het historisch wetenschappelijk onderzoek naar het Internationaal Vakverbond van Vrije Vakverenigingen, dat in 1999 zijn vijftigste verjaardag viert. Ook werken we mee aan een wetenschappelijke publikatie over de International Transport workers Federation (ITF), die dit jaar zal verschijnen naar aanleiding van zijn 100-jarig bestaan.

Daarnaast zetelt het AMSAB in het Dagelijks Bestuur van de sectie "Business Archives and Labour" van de International Council of Archives. Sinds kort zijn we actief lid van de andere sectie, namelijk "Archieven van Parlementen en van Politieke Partijen". Op het jaarlijks congres van deze sectie te Budapest (17-19.11.1995) hield schrijver dezes een referaat over de archieven van de parlementsfracties van de Socialistische Partij. Vanaf dit jaar zullen de AMSAB-navorsers gestructureerder en planmatiger, eventueel met referaten en artikels, ingeschakeld worden in internationale colloquia en tijdschriften. Voortaan zullen we dus actiever en regelmatiger deelnemen aan de Internationale Tagung der Historikerinnen und Historiker der Arbeiterinnen- und Ar-

beiterbewegung, die jaarlijks in het Oostenrijkse Linz een themacongres houdt over één of ander aspect van de arbeidersbeweging. Lange tijd gold Linz als het enige mogelijke trefpunt voor historici uit het Westen en het Oosten. Sinds de val van de Berlijnse Muur in 1989 is deze functie weggeval- len en is Linz de weg ingeslagen van zuivere wetenschappelijke congressen, ontdaan van elke retoriek. In 1996 wordt het congres gewijd aan de bronnen en historiografie van de arbeidersbeweging na de ineenstorting van het Real-socialismus. Het jaar daarop handelt het themacongres over "Arbeiterbewegung und Kultur-Riten, Mythen, Symbolen", waarop het AMSAB zich al heeft ingeschreven met een referaat van AMSAB-navorsers Paule Verbruggen.

Onze wetenschappelijke samenwerking met het Russisch Centrum voor de Bewaring en de Studie van Documenten betreffende de Moderne Geschiedenis (RTsChIDNI) te Moskou verloopt nog steeds in de beste omstandigheden. Met de hulp van onze Russische medewerker, Dr. Doronin, microfilmen en fotokopiëren wij archieven en tijdschriften die voor ons wetenschappelijk onderzoek van belang zijn. Met het Centrum voor de Bewaring van Historisch Documentaire Collecties (OSOBY) te Moskou hebben we, samen met de Dienst Archieven van de Université Libre de Bruxelles, een akkoord getekend om de Belgische archieven, die daar nog steeds bewaard worden, in de kortst mogelijke tijd te microfilmen. We moeten toegeven dat het microfilmen vlugger opschiet dan wij oorspronkelijk verwacht hadden. Onze internationale contacten nemen alsmaar verder uitbreiding. Met de Yanko Sakarov Foundation te Sofia hebben wij nu een voorakkoord bereikt voor een wetenschappelijke samenwerking, waarin wij de inventarisatie en het microfilmen voorzien van het archief van Atanass Moskov, voorzitter van de Sociaal-Democratische Partij van Bulgarije. In een later nummer zullen wij U verder berichten over de internationale projecten die in het AMSAB nog op stapel staan.

Vaandels ruisen, vuisten groeten. 100 jaar socialistische beweging in Sint-Niklaas

Geert Van Goethem, wetenschappelijk
medewerker (AMSAB-CLM)

Dit is een boek met elf bijdragen over de geschiedenis van de socialistische beweging in de stad Sint-Niklaas.

Het AMSAB wordt geregeld gevraagd zijn medewerking te verlenen aan lokale onderzoeksprojecten. Doorgaans passen deze opdrachten echter niet in onze planning. Slechts indien onze medewerkers bereid zijn om een deel van hun vrije tijd op te offeren kunnen we dergelijke projecten realiseren. Op die manier konden we al publikaties in de arrondissementen Oostende en Dendermonde begeleiden. Nu dus de stad Sint-Niklaas, waar de drie partners uit de socialistische gemeenschappelijke actie een belangrijke inspanning leverden voor een degelijke publikatie. Medewerkers van het AMSAB waren verantwoordelijk voor het concept van het boek en het merendeel der bijdragen.

De centrale vraag bij dit project was : hoe ontstond en ontwikkelde zich de socialistische beweging in de stad Sint-Niklaas tot 1940. Om die vraag te beantwoorden werd een beroep gedaan op een aantal ervaren historici, die elk binnen hun eigen werkerterrein, een uitstap maakten naar Sint-Niklaas.

Deze "case-studie" van de ontwikkeling van het socialisme buiten de Vlaamse grootsteden biedt ons de kans om ons algemeen beeld verder te verfijnen en soms ook te corrigeren. De eerste decennia van de aanwezigheid van socialisten in Sint-Niklaas kenmerken zich door de snelle en succesvolle uitbouw van de structuren, de organisaties. Met de Samenwerkende Maatschappij "De Toekomst" als centrale spil werd, tussen 1893 en 1905, een volledig gamma van socialistische organisaties opgericht : partij, mutualiteit, vakbon-

den, coöperatieven, culturele- en sportverenigingen. Sint-Niklaas volgde hiermee het lichtend voorbeeld van de Gentse socialisten, die trouwens actief hebben bijgedragen tot deze ontwikkeling.

In tegenstelling tot de vaak bijzonder moeizame en dikwijls mislukte opstartpogingen in vele andere regio's, wist het socialisme in Sint-Niklaas zeer snel een zekere stabiliteit te verwerven. Een eigen weverij, een succesvolle drukkerij en een eigen partijblad, "De Volksstem", waren initiatieven die deze bloei bevestigden.

Maar Sint-Niklaas onderging ook invloeden vanuit Antwerpen. Eén van de eerste en zeer succesvolle socialistische vakbonden was namelijk het "sigarenmakersverbond", gesticht door Antwerpse syndicalisten, die bezorgd waren om de snelle uitwijking van de Antwerpse industriëlen naar het "goedkope" Waasland. Ook de metaalarbeiders, de hout- en bouwarbeiders (de latere Algemene Centrale) en diamantbewerkers zouden zich eerder richten op Antwerpen dan op Gent.

Het socialisme van Sint-Niklaas was ook al vroeg Vlaamsgezind. Ook dat is een Antwerps accent, dat vanaf 1919, via de partijsecretaris August De Block, nog aan belang won. De Block, die zijn opleiding in Antwerpen genoot, en tijdens de Eerste Wereldoorlog een belangrijke rol speelde in de Nederlandse interneringskampen, zou in de tussenoorlogse periode de belangrijkste politieke leider van de socialisten van Sint-Niklaas worden. Onder zijn impuls groeide de electorale aanhang van de socialisten verkiezing na verkiezing. Tegen 1932 was de kloof met de sterke katholieke partij bijna gedicht. Bij de gemeenteraadsverkiezingen van dat jaar haalden beide partijen elk 11 zetels op 23. Het zou evenwel nog tot 1938 duren voor de BWP de poort naar het stadhuis kon forceren. De Block zou het niet meer meemaken, hij werd vanaf januari 1934 de nieuwe nationale partijsecretaris en één van de nauwste medewerkers van Hendrik de Man.

De bijdragen over de geschiedenis van het socialisme in Sint-Niklaas behandelen de periode

tussen 1893 en 1940. De recente, naoorlogse geschiedenis kon nog niet worden bestudeerd. Ze wordt in dit boek wel verhaald via drie getuigenissen van vooraanstaande leiders uit de diverse takken van de beweging, die "recht voor de raap" hun mening over zowel het verleden als de actualiteit geven.

Het boek "**Vaandels ruisen, vuisten groeten**" van G. VAN GOETHEM, telt 160 pag. en 60 illustraties. Het is te koop aan de zeer democratische prijs van 200 fr. bij AMSAB, Bagattenstraat 174, 9000 Gent (tel. : 09/224.00.79, fax : 09/233.67.11)

Het Atlantisme van de Nederlandse sociaal-democraten

Piet Creve, departement Archief (AMSAB)

Op 22 mei organiseerde de Wiardi Beckman Stichting - gesprekskring Geschiedenis een namiddag rond het thema "Het buitenlands beleid van de PVDA, tussen Atlanticisme en Europa-centrisme, 1945-1989"⁽¹⁾. Twee sprekers leidden de bijeenkomst in : Duco Hellema, onderzoeker verbonden aan de Universiteit van Amsterdam, en Bram Stemerding, staatssecretaris voor defensie in het kabinet Den Uyl dat aantrad in mei 1973. De combinatie van een wetenschapper-theoreticus en een politiker-practicus leverde een boeiende en pittige introductie op.

Hellema onderzoekt de Nederlandse buitenlandse politiek en heeft daarin oog voor de posities van de PVDA. Buitenlandse politiek is voor hem vooral aanpassing aan en acceptatie van de

bestaande internationale verhoudingen. Wellicht nog meer dan op het nationale niveau, stelt zich op internationaal vlak de vraag naar de maakbaarheid van de (wereld)maatschappij. Anderzijds verwacht de aanhang van een politieke partij realisaties van de eigen doelstellingen ook op de internationale scène. Binnen de partij spelen dan nog diverse niveaus, functies en stromingen op elkaar in.

Tegen die complexe achtergrond stelt Hellema de duidelijke visie dat de PVDA globaal de Nederlandse buitenlandse politiek volgt : een overtuigde Atlantische opstelling. Hij onderscheidt die van een kritiekloos of dweperig pro-Amerikanisme. Atlantisme is het streven naar een Amerikaanse hegemonie over de Westerse wereld. Zowel een anticommunistische opstelling als wantrouwen ten opzichte van de grote Europese landen zijn er de inspiratiebronnen van. Dit impliceert niet dat Nederland (en de PVDA) zich tegen de Europese integratie verzetten : als Europa maar een supra-nationale, democratische en open gemeenschap wordt. Of anders gezegd : een constructie waarbinnen de grote landen de kleine niet kunnen domineren.

Onlangs zowel rechtse als linkse kritiek binnen de PVDA ziet Hellema in de periode 1945-1989 geen echte omslagpunten in de sociaal-democratische omarming van het Atlantisme. Met accentverschuivingen op het gebied van mensenrechten en nucleaire bewapening bracht het kabinet Den Uyl enkel een nieuwe verpakking van die opstelling. De pro-Atlantische houding van de PVDA is steeds versterkt door de dominerende idealistische visie op buitenlandse politiek binnen de partij. Waar het machtsrealisme de buitenlandse politiek baseert op eigenbelang, stelt het idealisme dat de Westerse landen de opdracht hebben wereldwijd vrede en vooruitgang te realiseren door hun eigen verwezenlijkingen op die gebieden uit te dragen. Deze "zendingsgedachte" lijkt zowel te refereren aan een evangelische traditie als aan een koloniaal verleden.

Na het einde van de Koude Oorlog en door de



Quadrumviraat van de Benelux-sociaal-democratie : Claes, Den Uyl, Van Miert, Major

nieuwe positie van de Verenigde Staten op de internationale scène dringt zich volgens Hellema een herijkingsdebat op in de PVDA. De confrontatie met zijn weliswaar beknopte uiteenzetting biedt een mooi uitgangspunt om voor de Belgische Socialistische Partij gelijkaardig onderzoek te doen.

Bij het begin van zijn inleiding relativeerde Stemerding op frappante wijze de kennis waarover wetenschappers beschikken bij het maken van analyses en het trekken van conclusies. Over de Nederlandse beslissing om tijdens de Israëliisch-Arabische oorlog van 1973 gebruiksklare wapensystemen over te vliegen, was zelfs de stafchef van het leger niet op de hoogte en is in de verslagen van de ministerraad of het kernkabinet geen letter te vinden... Dat de regering Den Uyl Israël hielp en daardoor tegen een olieboycot aanliep is geweten, maar de aard van die hulp is nergens expliciet vastgelegd en lang geheim gebleven.

Stemerding ziet in het kabinet Den Uyl wel degelijk belangrijke verschillen opduiken. In aspecten van de Nederlandse buitenlandse politiek als mensenrechten en nucleaire bewapening, kwamen PVDA-standpunten sterk naar voor. De Nederlanders hebben deze thema's blijvend aangekaart ondanks enorme Amerikaanse druk en ongenoegen. Wat betreft de Europese integratie, sloot Stemerding zich aan bij Hellema.

De discussie achteraf spitte zich toe op de Nederlandse en sociaal-democratische visies ten overstaan van Israël en de Palestijnen. Naar de reacties van het publiek te oordelen, is dit voor onze Noorderburen een zeer emotioneel geladen thema.

(1) In 1994 publiceerde Frits ROVERS "Voor Recht en Vrijheid - De Partij van de Arbeid en de Koude Oorlog 1946-1958", een uitgave van Stichting beheer IISG te Amsterdam. In dit boek besteedt hij ook aandacht aan de sociaal-democratische partijen uit België, Groot-Brittannië, Frankrijk en Duitsland in die periode.

PUBLIKATIES

Overzicht van archieven en collecties van AMSAB. Piet Creve (redactie). AMSAB-Werkinstrumenten 5, Gent, AMSAB, 1996. 141 pp. 450,-fr. (375,-fr. voor AMSAB-leden)

Een up to date status quaestionis van de archiefrijksdom van het AMSAB, met een analytische beschrijving van ruim 250 archieven en collecties, een methodologische inleiding en een index op archiefvormers.

INGEZONDEN MEDEDELING

Plaats, rol en betekenis van een cultuurfonds

A. Vermeylenfonds 1945-1995

Auteur en samensteller : Roland Laridon, Voorzitter Vermeylenfonds 1984-1995

Woord vooraf : Els Witte, Rector VUB

326 pp. 100 foto's

Inhoudsopgave : "Woord vooraf" en "Inleidende Beschouwingen"

Deel I. Geschiedenis van het Fonds 1945-1995;

Deel II. Het VF, de VB en het OVV; Vooroorlogse Wortels van een Cultuurfonds; de 11 Juli-Vieringen 1982-1995; Betekenis en Rol van Brussel voor de Vlaamse Gemeenschap en het VF; de VK Brussel; het VF en het IJzerbedevaartmonument; "Studiecentrum A. Mussche"; het "Vlaams Progressief Alternatief"; Geschiedenis van een Mededelingenblad;

Deel III. Publicaties en Studiedagen van het VF 1980-1995; Congresbesluiten 1980-1994; 11 Juli-verklaringen 1980-1995;

Deel IV. Hommages (W. Calewaert, W. Debrock, M. Galle, H. Fayat, M. Coppieters, N. De Batselier, C. De Ridder, L. Vanvelthoven, E. Van Buynder);

Deel V. A. Vermeylen : leven en werk; De Taak (tekst A. Vermeylen); Proclamatietekst. Slotbeschouwingen. Bibliografie, foto's en register.

Uitgave in eigen beheer

Genummerde exemplaren (Luxe-uitgave 1-100) Gewone uitgave 100-200.

Luxe-uitgave : 800 fr., 900fr. (verzending inbegrepen)

Gewone uitgave : 500 fr., 600 fr. (verzending inbegrepen)

Bestelling door overschrijving op postchecknummer : 000-0881148-97 van R. Laridon, Kairostraat 54, 8400 Oostende

Inlichtingen :

R. Laridon, verantwoordelijke uitgever Kairostraat 54, 8400 Oostende Tel. : 059/50.15.98

Provinciaal Secretariaat, St.-Sebastiaanstraat 20, 8400 Oostende Tel. : 059/50.35.34

Secretariaat Vermeylenfonds, Tolhuislaan 88, 9000 Gent Tel. : 09/233.02.88

KORTVERHAAL

We want bread and roses too : de staking in Lawrence (USA), 1912

*Guy Vanschoenbeek, wetenschappelijk
stafmedewerker (AMSAB)*

Bij het verschijnen van ons nieuw tijdschrift rees spontaan de vraag, vanwaar die literaire titel, Brood en Rozen ?

Brood en rozen verwijst naar een slogan die stakende textielarbeidsters meedroegen tijdens een beroemd conflict "on the social battlefield", in Lawrence, in 1912.

Lawrence, een stad in de Amerikaanse staat Massachusetts, was omstreeks de eeuwwisseling een belangrijk centrum van de textielnijverheid, drie vierden van de 85.000 inwoners leefden er van de textiel. Interessant aan de textielnijverheid in Lawrence was de aanwezigheid van een sterke migrantenkolonie. Of beter : migrantenkolonies, in totaal meer dan 40. Onder de migranten waren er Italianen, Polen, Litauers, Syriërs en ... "the Franco-Belges". Deze laatste groep bestond uit Belgen, Vlamingen maar ook uit Walen van Verviers, die in het laatste kwart van de vorige eeuw waren uitgeweken naar het Noorden van Frankrijk, en vervolgens de oversteek naar "het Land van Belofte" hadden gedaan. De geschiedenis van die dubbele migratie is eigenlijk een verhaal op zich. Onze Amerikaanse "correspondent", Bruce Aubry, bereidt een studie voor over deze groep, uit een tijd dat Belgen geen "gastheren" maar gastarbeiders waren.

Maar eerst het verhaal van de "Lawrence strike". We schrijven 11 januari 1912. In de weefzaal van de Everett Mill, één van de textielbedrijven van Lawrence, wachtten een honderdtal vrouwen op hun loonzakje. Ze verwachtten een drastische "cut" : de werktijd is gedaald van 56 naar 54 uren per week, en gelijktijdig is het loon gezakt. Eerder was daartegen al geprotesteerd, in verspreide slagorde, door de "elite" van de (mannelijke) "loomfixers", en eveneens door een groepje van een tweehonderd zwarte "boys", die op 9 januari waren gaan "wandelen".

Maar : het waren de vrouwen van de Everett Mill die het vuur aan de lont zouden steken. Zij wierpen hun werktuigen neer, grepen naar stokken, en trokken naar de andere "mills" om op te roepen tot acties : "flyingsquadrons" werden gevormd, en al gauw trokken meer dan 3.000 betogers, achter enorme Amerikaanse en Italiaanse vlaggen door de stad (!). Twee dagen later hadden meer dan 25.000 arbeiders het werk neergelegd. De staking kwam slechts ogenschijnlijk als een donderslag bij heldere hemel : reeds vanaf 1909 werd Amerika gekenmerkt door een aantal belangrijke stakingsconflicten. De inzet was niet alleen loon en andere sociale kwesties, maar ook een machtsstrijd binnen de vakbeweging zelf. Het was ook een aanwijzing dat voor het eerst de laaggeschoolden in het sociale strijdperk verschenen. Traditioneel was de grote vakbondsfederatie, de American Federation of Labor van Samuel Gompers (AFL) een zaak geweest van mannelijke, geschoolde, blanke arbeiders : een "labour aristocracy". De introductie van nieuwe technologieën, waarbij scholing door training "on the shopfloor" werd vervangen, én de invoering van het "scientific management" (Taylorisme) drongen de "skilled workers" in een verdedigingspositie. De ongeschoolden kwamen gelijktijdig in actie, vanuit de zijlijn aangemoedigd door het anarcho-syndicalisme van de "wobblies", de Industrial Workers of the World (IWW) ⁽¹⁾. Die IWW zou dan ook duidelijk aanwezig zijn in Lawrence. De tegenstelling geschoolden-ongeschoolden in de vakbe-



*Law and
order in
Lawrence.*

*In :
Industrial
worker, 21
maart, 1912*

weging zou haar beslag krijgen in de jaren dertig toen de mijnwerkersleider John Lewis zijn concurrerende vakbondsorganisatie CIO (Committee on Industrial Organisation) zou oprichten, waar voor het eerst massaal ongeschoolden bij aansloten (onder meer in de mijnen). Later werden AFL-CIO gefusioneerd.

De staking in Lawrence werd één van de beroemdste in de Amerikaanse sociale geschiedenis. 30.000 mannen, vrouwen én kinderen van meer dan 40 nationaliteiten engageerden zich in wat men afwisselend "the revolt of the masses" en de "industrial war" noemde. Of nog, zeer toepasselijk : "the boiling over of the Melting Pot", die beroemde Amerikaanse metafoor voor de multiculturele republiek. De leidster van de vrouwen, Elizabeth Gurley Flynn, werd een beroemdheid, een kruising van Jeanne d'Arc en Louise Michel, schreef de anarchiste Emma Goldman over haar. Dat het vrouwen waren, die massaal en militant staakten, sprak misschien nog het meest tot de verbeelding. Een schare feministische historici, aangevoerd door Sheila Rowbotham en Temma Kaplan hebben deze staking dan ook aangegrepen om de traditionele "masculiene" historiografie van de syndicale beweging aan te pakken. Het waren bovendien ongeorganiseerde vrouwen : velen sloten tijdens de staking aan bij de IWW,

maar "deserteerden" al even gauw na de actie. Waarom? Wat dreef hen, wat verbond hen? Men is dan ook de vraag gaan stellen over het informele sociale netwerk dat aan de staking zijn omvang, zijn diepgang en zijn samenhang gaf (of moeten we schrijven "haar" ?). De traditionele - pre-industriële zeggen sommigen - banden, vriendschaps- en buurtschapsrelaties tussen de vrouwen onderling worden dan als eerste verklarende factor aangehaald. Dat informele netwerk was bovendien in Lawrence geënt op de cultuur van de diverse migrantengemeenschappen. Gemeenschappen die dicht op elkaar "gepakt" leefden in de directe omgeving van de molens : 300 à 600 mensen per acre (ongeveer 0,4 hectare), enkel in Harlem (New York) was de bevolkingsdichtheid groter. De mensen, de vrouwen, leefden letterlijk op straat. Slechts één vijfde van die gezinnen kon terugvallen op het inkomen van het gezinshoofd. Vooral Franco-Belges, Syriërs en Italianen hingen af van de inkomens van de andere gezinsleden. Nestwarmte was er in overvloed : de mensen sliepen in "shiften", "the beds were never cold". Vrouwen deden het huishouden in onderlinge verstandhouding. Prijzen en lonen vergelijken waren onder haar dagelijkse kost. In de winkels stonden rijtjes stoelen waar discussiërende huisvrouwen de prijzen becommentarieerden.

De vrouwen ontwikkelden een spontaan en hard radicalisme : niet minder dan 90 % van de vervolgingen tegen vrouwelijke militanten gebeurden op grond van aanvallen op en intimidaties van soldaten en politieagenten. In de woonblokken stonden verkensters permanent op de uitkijk, terwijl anderen stenen en kokend water bij de hand hadden. De dienaars van de wet werden geschaduwd en zo nodig in het duister van een steegje gemolesteerd. Het waren jonge furies, gemiddeld 26 jaar, met leeftijden variërend van 13 tot 48 jaar. Demonstraties werden militair voorbereid : als een kudde runderen omgaven de oudere vrouwen de jongeren met een verdedigende ring. Interessant is dat de vrouwensoevereiniteit zich over etnische grenzen heen verspreidde. "Mijn vader", zei een Italiaans meisje bijvoorbeeld, "wist niet dat mijn moeder Syrische vriendinnen had".

Wat de staking zo ongrijpbaar maakte voor de overheid, was het gedecentraliseerde karakter ervan. Het was totaal zinloos "de leid(st)ers" op te pakken, of een centrale stakingskas aan te slaan. Merkwaardig was ook het sterke Amerikaanse patriotisme van de stakende vrouwen. Steevast werd de "Stars and Stripes" meegevoerd, soms gedrapeerd rond een naakt vrouwenlichaam. Die patriottische symbolen contrasteren sterk met de internationale, waarin men over de "anderen" sprak : de ordetroepen waren "the Cossacks", "the Black hundred" en dies meer. Dat patriotisme zou overigens een verlengstuk krijgen tijdens de Eerste Wereldoorlog, toen - onder meer vertrekkend vanuit een solidariteitscampagne van de "Franco-Belges" met "poor little Belgium", de "verkrachte maagd op het altaar der Teutoonse Hunnen" - in Lawrence werd geijverd voor Amerika's deelname aan de oorlog.

De staking werd gewonnen, meer nog, zij werd gewonnen door de vrouwen, zoals IWW-leider "Big" Bill Haywood dat ooit stelde. Meer dan een overwinning van de syndicale solidariteit was het een schitterende demonstratie van een militante "women 's culture", waarvan "Brood en Rozen"



Mythische held van de internationale arbeidersklasse : "The Belgian Striker" (1913)

slechts één van de meest zichtbare exponenten was. "We want bread and roses too" werd de slagzin van een stakerslied, dat door "the Wobblies' Troubadour", de Zweedse immigrant Joe Hill (strom) werd gepopulariseerd ⁽²⁾.

- (1) De "wobblies" danken hun bijnaam aan de Chinese contractarbeiders (die de spoorwegen bouwden van Oost naar West) die het "double you double you" van de letters IWW moeilijk konden uitspreken.
- (2) Dit korte verhaal is gebaseerd op twee artikelen die we van Bruce AUBRY ontvingen. Joyce L. KORNBLUM. Bread and Roses : the 1912 Lawrence-Textile Strike. In : Rebel Voices. An I.W.W. anthology. University of Michigan Press, 1964, pp. 158-164. Ardis CAMERON. Bread and Roses revisited : Women's culture and working-class activism in the Lawrence Strike of 1912. In : Ruth MILKMAN, Women, work and protest. London, 1985. Voor een recente studie zie : Gerald M. SIDER, Cleansing History : Lawrence, Massachusetts, the strike for four loaves of bread and no roses, and the anthropology of working-class consciousness. In : Radical History Review, spring 1996, pp. 48-83.

